

پلورالیسم روشی و مطالعات میان‌رشته‌ای

مجله سخن سمت در چند شماره اخیر، پیگیر مطالعات میان‌رشته‌ای بوده است. یکی از نتایج و پیامدهای مترتب بر گزینش رهیافت مطالعات میان‌رشته‌ای، پرداختن به پلورالیسم (pluralism) روشی است. اصولاً شکل‌گیری رشته‌ها و گرایشهای میان‌رشته‌ای، مرهون روش چندگانه است. روش و محتوا پیوسته ارتباط تنگاتنگی با هم دارند. با تحول در متدولوژی، شاهد تغییر در محتوا و جهت‌گیری علوم خواهیم بود. با انتخاب روش رفتارگرایی و پوزیتیویسمی (positivism)، بسیاری از پدیده‌ها غیرقابل نتیجه‌گیری هستند. همین محدودیتها موجب تغییر رویکرد از رفتارگرایی به فرارفتارگرایی شد. تحولات بنیادین علوم و اندیشه، پیوسته تابعی از تحولات در حوزه فلسفه علم و متدولوژی پژوهشی است. با این پیش فرض ترجیح رویکرد میان‌رشته‌ای در نگرش به مسائل، به معنای نوعی تساهل در استفاده از روشهای گوناگون است. این امر یک ضرورت اجتناب‌ناپذیر است؛ زیرا در همه ساز و کارهای ممکن برای تحقق مطالعات میان‌رشته‌ای، تنوع روش مشهود است.

یکی از راههای تحقق مطالعات میان‌رشته‌ای در دستور کار قرار دادن موضوعاتی است که دارای ماهیت میان‌رشته‌ای هستند. برای مثال؛ موضوع بحث علوم انسانی، انسان است و انسان فطرتاً در جستجوی نظم می‌باشد. او باید به توانایی خود در پیشرفت و رسیدن به آینده‌ای روشن، ایمان داشته باشد. به همین علت نظم بخشیدن به آینده مطلوب انسانهاست. پس اگر قرار باشد موضوع پیش‌بینی با رهیافت میان‌رشته‌ای پیگیری شود، لازمه‌اش بهره‌گیری از علوم گوناگون اقتصاد، علوم سیاسی، ارتباطات، حقوق، مدیریت، الهیات، ادیان، فلسفه و تاریخ و حتی علوم طبیعی و عقلی است تا بتوان با ارائه و ترکیب منظرهای گوناگون به مشاهده مقوله

چندوجهی «پیش‌بینی» پرداخت.

محور مقالات مطالعات میان‌رشته‌ای این شماره مجله «پیش‌بینی در علوم انسانی» است و در این زمینه مقالات «پیش‌بینی در علم سیاست، مقایسه علوم دقیقه و علوم انسانی» و «علم و پیش‌بینی؛ با تأملی بر مراتب قطعیت نظریه‌های علمی در پیش‌بینی رفتار سیستم‌های اجتماعی» ارائه می‌گردد.

در این شماره جستارگشایی جدیدی تحت عنوان «معرفی و نقد کتابهای درسی دانشگاهی» صورت گرفته است. ما برآنیم تا ضمن معرفی کتابهای درسی به نقد سرفصلهای درسی مصوب شورای عالی برنامه‌ریزی نیز اقدام نماییم و برتریها و کاستیهای کتابهای درسی یا سرفصلهای آن را مشخص نماییم.

کاربرد اینترنت در روانشناسی، راهنمای تهیه طرح تألیف کتاب درسی دانشگاهی، شیوه‌نامه ضبط اعلام فرانسه در فارسی مقالاتی است که امید داریم مورد بهره‌برداری بهینه محققان و دانش‌دوستان قرار گیرد.

رَبِّ قَدْ آتَيْتَنِي مِنَ الْمُلْكِ وَعَلَّمْتَنِي مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ فَاطِرَ
السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ أَنْتَ وَلِيِّ فِ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ تَوَفَّنِي مُسْلِمًا
وَالْحَقْنِي بِالصَّالِحِينَ

(یوسف، ۱۰۱)

پروردگارا، تو به من دولت دادی و از تعبیر خوابها به من آموختی، ای پدیدآورنده
آسمانها و زمین، تنها تو در دنیا و آخرت مولای منی؛ مرا مسلمان بمیران و مرا به
شایستگان ملحق فرما.

دکتر ابراهیم برزگر*

پیش‌بینی در علم سیاست؛ مقایسه علوم دقیقه و علوم انسانی

چکیده

اشتیاق به آینده‌دانی برخاسته از نیاز فطری و ذاتی انسانهاست و پیش‌بینی یکی از معیارهای نظریه‌های علمی و یکی از وظایف اساسی آنهاست. بیان گوشه‌ای از ویژگیهای پیش‌بینی در علم سیاست که در مرز علوم انسانی محسوب می‌شود و سرنوشت متفاوت پدیده‌های سیاسی با پدیده‌های علوم دقیقه، موضوع این نوشتار است. نویسنده ضمن کالبدشکافی پیش‌بینی به مثابه یک موضوع «میان‌رشته‌ای» در همه شاخه‌های علوم بشری می‌کوشد تا با ارائه مثالها و شواهدی در علم سیاست این وجوه تمایز را عینی کند.

مقدمه

پیش‌بینی در علم سیاست و در بستر رهیافت علوم دقیقه (Hard Science) و علوم انسانی موضوع این جستار است. به مدد بررسی این موضوع جزئی می‌کوشیم تا در جام جهان‌بین پیش‌بینی جلوه‌ای کوچک شده از پدیده‌ها و روابط آنها را در حیطه‌های پیشگفته نظاره‌گر بوده، به دانش پژوه علوم انسانی به‌طور عام و علوم سیاسی به وجه خاص نشان دهیم که چگونه سرشت این علوم از علوم دقیقه گونه‌گون است. زین سبب اولاً نمی‌توان از روشهای تحقیق علوم دقیقه به شکل تمام‌عیار بهره گرفت، ثانیاً پیچیدگی، انعطاف‌پذیری و خاصیت پلاستیکی علوم انسانی را در عمل ملاحظه کرد و ثالثاً حساسیت آنان را نسبت به دستاوردهای علوم انسانی برانگیخت و در مسأله‌ای به نام پیش‌بینی، رگه‌های عمیق ارزشی نه لزوماً منفی نظریات علمی را نشان داد. سؤال و گم‌شده مقاله حاضر این است که متدلوژی پیش‌بینی و پتانسیل آن و درجات دقت و خطای آن در علوم و جلوه‌های چندگانه معرفت بشری چگونه است؟ وصل و هجران آنان در کدامین نقطه یا نقاط واقع شده است؟

نگارنده می‌کوشد تا در محورهایی وجوه اشتراک و بویژه وجوه تمایز پیش‌بینی در چهره علوم دقیقه و علوم انسانی را ترسیم کند و نشان دهد که به‌رغم آنکه آینده‌نگری پیوسته در طول تاریخ* استادیار دانشگاه علامه طباطبائی و مسئول گروه علوم سیاسی در سازمان سمت

همزاد بشریت بوده است و شیفتگی به موضوع پیش‌بینی را در یک تحقیق روندی در همه زمانها و مکانها و تمدنها در اشکال ارادت و اخلاص به پیش‌گویان و یا اقبال مردم به کتب و آثار آنان دید، اما این موضوع در عصر جدید بعد از رنسانس دستخوش تحول گردیده است و همچنان که علوم انسانی تجربی، پدیده‌ای مستحدث است، «پیش‌بینیهای علمی» نیز مستحدث است. البته موضوع پیش‌گوییهای فلاسفه غربی و اندیشمندان علوم انسانی هنوز نسبت به آینده‌های دور دست‌تر، جایگاه خود را حفظ کرده است؛ زیرا این کار دیگر از توان علم خارج و در حیطه دانش (Knowledge) است و خاصیت این بخش نیز در منشأ غیرمذهبی و مکاشفه‌ای بودن آن است.

کلیات مشترک

۱. پیش‌بینی، فرایند نهایی مشترک کارکرد علوم انسانی و علوم دقیقه است. توضیح آن که انتظارات مطلوب از الگوها و تئوریهای علمی را در سه محور برمی‌شمرند (The hand book of political science, p. 211) که عبارتند از: ۱) توصیف؛ یعنی توصیف هر چه دقیق‌تر پدیده مورد بررسی ۲) تبیین و تشریح؛ یعنی بیان روابط علی میان پدیده‌های مورد بررسی و ۳) قدرت پیش‌بینی؛ به این معنا که تئوریهای علمی بایستی قدرت پیش‌بینی تحولات آینده پدیده مورد بحث را داشته باشند. در واقع یکی از انتظارات ما از یک نظریه علمی، علاوه بر انتظار توصیفی و توضیحی، قدرت پیش‌بینی آن است. (Singer, 1969 P. 80) البته درجه دقت نظریه‌ها در «پیش‌بینی» به اندازه دقت وظیفه «تبیین» نیست. در واقع منظور از پیش‌بینی وقایع، تعیین محدوده و نوسانات آن است. (رفیع‌پور، ۱۳۴) به همین دلیل برخی نظریه‌ها قدرت تبیین و توضیح حوادث پس از وقوع را دارند؛ اما دچار ضعف در پیش‌بینی‌اند. این نقص در قدرت پیش‌بینی، ضعفی جدی بر آنها وارد می‌کند. (مورتون و کراوس، ص ۱۴۸) «شناخت»، «تحلیل» و «پیش‌بینی» سه حلقه مرتبط با یکدیگرند که در توالی با یکدیگر قرار دارند (روریش، ص ۲۱۱ و سریع‌القلم، ص ۲۱۱) و یکی پس از دیگری مطرح می‌شوند و پس از هست‌شناسی از حیث شناخت پدیده موردی و ارتباط علمی آن با دیگر پدیده‌ها در سطح کلان و جزئی؛ افق آینده تحولات پدیده به‌طور مشروط و نسبی برای محقق نمودار و هویدا می‌گردد. در منطق استقراءگرایان، الف) قوانین و نظریه‌ها ب) شرایط اولیه به عنوان مقدمات اول و ج) پیش‌بینی، تبیین‌های علمی محسوب می‌شوند. بنابراین دو کارکرد اصلی نظریه‌ها و قوانین علمی، تبیین و پیش‌بینی است. (چالمرز، ص ۱۷)

جوهره علوم استراتژیک را مقوله آینده‌نگری و پیش‌بینی تشکیل می‌دهد. پیش‌بینی و ترسیم سناریوهای آینده، نقش حیاتی در برنامه‌ریزی و کسب آمادگی برای مقابله با تهدیدات و بحرانهای

ناشی از آن پیدا می‌کند. به‌طور مثال خلیل‌زاد و لسر استراتژی امریکا برای قرن بیست و یکم را در سه حالت سناریوسازی کرده‌اند. در این مدل پیش‌بینی، سناریوی اول، تصویر تکامل یافته وضعیت امروزی است. این تصویر در کنار دو بدیل دیگر قرار دارد که بیش از آنکه عینی و بر اساس داده‌های واقعی تنظیم شده باشد، محصول سناریوسازی ذهنی‌اند، اما در عین حال صحنه‌های واقعی آینده را می‌توان در پرتو آن بازشناخت. دو سناریوی دیگر یکی خوش‌بینانه و دیگری بدبینانه ترسیم شده است. هریک از این سناریوهای سه‌گانه با یک سلسله عوامل غیرقابل پیش‌بینی تکمیل می‌شود؛ نظیر وقوع زلزله‌ای بزرگ در کالیفرنیا، وقوع انقلاب در یکی از کشورهای متحد امریکا و جز آن که هریک از آنها ممکن است تحول اساسی در اهداف و منافع امریکا ایجاد کند. سرانجام پیامدهای مثبت یا منفی وقوع هریک از این سناریوها برای امریکا بررسی شده است. (خلیل‌زاد و یان لسر، ص ۵۴) علاوه بر سناریوسازی، پیش‌بینی دارای تکنیکهای دیگری نیز هست که می‌کوشد چشم‌انداز و افق زمانی کوتاه‌مدت (۱ تا ۱۸ ماه) میان مدت (از نیم سال تا ۵ سال) و درازمدت (بیش از ۵ سال) و خیلی درازمدت (۱۵ تا ۲۵ سال) را ترسیم کند. (Kuper, Adam And Jessica Kuper, 1985, pp. 640-641)

تمرکز بحث بر موضوع پیش‌بینی می‌تواند تمرکز بحث بر چهارراه تلاقی و فصل مشترک علوم دقیقه و علوم انسانی باشد. همچنان که این نقطه تلاقی، نقطه فراق و هجران این دو دسته از علوم نیز می‌تواند باشد. زین سبب موضوع پیش‌بینی ماکت و مدل کوچکی است که می‌توان به وسیله آن همگرایی و واگرایی؛ افتراق و اشتراک دستاوردهای بشری را نشان داد.

۲. صرف نظر از مشترک بودن موضوع پیش‌بینی در شناختهای گوناگون قدیم و حدیث بشر؛ شیفتگی به موضوع وقوف بر آینده؛ آینده‌دانی در طول تاریخ زندگانی بشر و در مکانها و زمانهای گوناگون و در همه تمدنها از آغاز تاکنون مسبوق به سابقه است. شاید بتوان گفت که شعبه‌ای از شعب خصیصه ذاتی «علم‌جویی بشر» است. بنابراین «علم‌جویی بشر» همچون «خداجویی» مسأله‌ای است که در یک کاوش در همه زمانها و مکانها به عنوان جزء ذاتی زندگانی بشر قابل مشاهده و مسأله‌ای فطری است. چون علم‌جویی، فطری است، پس آینده‌نگری در جلوه‌های گوناگون آن نیز امری فطری است، یعنی کنجکاوی و جستار انسان در راه کشف مجهولات آینده نیز در راستای کشف مجهولات که رسالت علم است، قرار می‌گیرد. ابن‌خلدون که ابتکارات وی در خور توجه است، بحث پیش‌گویی را در «مقدمه» خود با عنایتی خاص آورده است. به نظر وی توجه به آینده و فرجام کارها از خصوصیات روحی نوع بشر است. «مردم شیفته‌اند که از پیشامدها و حوادث آینده آگاه شوند، شناختن مدتی که از عمر جهان باقی است و یا پی‌بردن به نیرومندی یا

مدت بقای دولتها، خبر یافتن از این گونه امور، جبلّی بشر است و در نهاد او مخمر گردیده است.» (ابن خلدون، ص ۶۴۵) آینده‌نگری متعلق ارادت فطری بشر بوده است این ارادت و دلباختگی به آینده‌نگری، به شخص یا اشخاص آینده‌نگر و آثار آنها نیز تسری پیدا کرده و این تعمیم کلی در طول تاریخ قابل تأیید است. نوشتار و گفتار آنان پیوسته مورد اقبال مردم بوده است.^۱ از دیرباز نوشته‌های نرداموس فرانسوی (ر.ک پیشگوییهای نوسترداموس) یا کتاب پی‌چینگ؛ فالنامه چینی (ر.ک. داگلاس آلفرد) یا اثر شاه‌نعمت‌الله ولی همواره از کتب خوش فروش بوده و هستند همچنین کتب و آثار الوین تافلر آینده‌نگر امریکایی نیز در کوتاهترین زمان به همه زبانهای زنده دنیا ترجمه، منتشر و نایاب و بارها و بارها تجدید چاپ می‌شود.

از این جهت شیفتگی نسبت به موضوع پیش‌بینی و آینده‌نگری با سرشت بشر و فطرت انسانی و تاریخ بشریت گره خورده است، هرچند متدولوژی آن همگام با تکامل بشر دگرگون گردیده است. می‌توان گفت که رگه‌هایی از آن در عصر حاضر، یعنی پس از رنسانس و تولید معرفت جدیدی به نام Science^۲ مسأله‌ای مستحدث است و بر پیش‌بینیهای متأثر از تعمیمات عقلی و روش قیاسی استوار بوده است و امروزه از مشاهدات و روش استقراء متأثر است. اما به هر تقدیر نیاز بشر و روح جوینده او نسبت به آینده، یک نیاز و آرمان همیشگی و ثابت بوده است.

۳. صرف نظر از نقاط مشترک و مشترک بودن در کلیت مسأله، این موضوع واحد در مصادیق و جلوه‌های سه گانه مذکور، تجلیات و چهره‌هایی گوناگون دارد. دایره پیش‌بینی در علوم طبیعی و علوم دقیقه متفاوت از علوم انسانی است و به نوبه خود دایره بحث در علوم انسانی از معرفت دینی فاصله می‌گیرد. می‌توان حلقه‌های بحث را بدین گونه به تصویر کشید.

پیش‌بینی در علوم طبیعی و دقیقه از ابعاد مختلف، وضعیتی متفاوت از علوم انسانی پیدا می‌کند؛ زیرا در علوم دقیقه همانند فیزیک و شیمی پدیده مورد بررسی و بررسی، در دو حیطه کاملاً مستقل قرار دارند و بررسی توان بهره‌گیری از امکانات آزمایشگاهی را دارد. پدیده مورد بررسی نیز قابلیت تکرار را داراست. از این رو می‌توان آنها را در قالب مدلسازیهای ریاضی درآورد و بنابراین از ضریب دقت بالایی برخوردار است. درحالی که علوم انسانی، با شدت و ضعف در رشته‌های گوناگون آن، از این موهبت آزمایشگاهی و فرصت و شانس تکرارپذیری پدیده و تسخیر مطلق محروم است. بنابراین، درجه نسبت پیش‌بینیهای علوم انسانی شدیدتر است؛ برای مثال در علوم سیاسی رویدادها و پدیده‌هایی رخ می‌دهد که بر خلاف پدیده‌های علوم تجربی، یکتا و بینظیر هستند؛ مثلاً اگر پژوهشگر سیاسی خود را در برابر این سؤال قرار دهد که اگر پادشاه فلان کشور که مبتلا به سرطان است بمیرد چه خواهد شد؟ از آنجایی که چنین رخدادی فقط یکبار رخ می‌دهد،

یعنی فقط یکبار اتفاق می افتد آن پادشاه خاص در آن کشور بمیرد و متأسفانه قابلیت تکرار چنین حادثه‌ای را آن هم به میل و اختیار خود نداریم، بنابراین پیش‌بینی پیامدهای آن نیز دور از دسترس به نظر می‌رسد. البته در علوم سیاسی نیز مسائل تکرارپذیر مشابه (اما با مشابهت تقریبی، نه در حد علوم دقیقه) وجود دارد^۳، اما به هر تقدیر پیوسته در علوم انسانی ما با چنین معضلی رو به رو هستیم. این معضل در مرحله هست‌شناسی به دشوار شدن پیش‌بینیها و بالاتر رفتن درصد ضریب خطای پیش‌بینیها و نسبت بیشتر آنها منجر می‌گردد. بنابراین درحالی که در علوم، مانند شیمی و فیزیک، طبقه‌بندی‌ها بر پایه همانندیها و شباهتها استوارند و با اتکاء به آنها فرضیه‌ها و گزاره‌ها از اهمیت خاصی برخوردارند، در علم سیاست و مطالعه آن تفاوتها و الگوهای نامشابه رفتاری اهمیت می‌یابد و مطالعه الگوهای بی‌قاعده و عدم تشابه ضروری است. همین امر معضل پیش‌بینی و حتی تردید در علمی بودن سیاست را پیش کشیده است. (چیلکوت، ص ۵۳)

۴. قدرت پیش‌بینی و امکانات پیش‌بینی و شدت و ضعف آن در هر علم، مبین کمیّت و درجه علمی بودن آن است، همچنان که پیش‌گویی مُحَقَّق یک پیامبر نشان صدق نبوت اوست. نشان و اماره علمی بودن یک علم و درجه علم عالم نیز در قابلیت و پتانسیل خفیف یا شدید آن علم یا عالم در موضوع پیش‌بینی است. فقدان این قابلیت و خدشه‌دار شدن آن چه بسا، کل حیثیت مجموعه آن را در زیر یک علامت بزرگ سؤال قرار دهد. در نظر عامه نیز چنانچه در باب تحول در شرف وقوع یا پیامدهای حادثه‌ای سؤال شود و عالم و متخصص از ارائه پاسخ قانع‌کننده‌ای نسبت به آینده حوادث عاجز باشد در علمی بودن آن علم یا در علم آن عالم به‌طور جدی تردید حاصل می‌شود. بحثهایی که گاهی تحت عنوان بحران در علوم انسانی در غرب یا در علم خاص همچون جامعه‌شناسی یا علوم سیاسی مطرح می‌شود، یکی از دلایل آن همین ناتوانی متعدد و پیاپی در پیش‌بینی یا ارائه پیش‌بینیهای غلط و فاحش آن است. البته این بیان هرگز به معنای انتظار قطعیت از علوم انسانی نیست و به هیچ وجه قصد سلب نسبت از گزاره‌های علوم انسانی نیست، حتی در صورتی که تئوریهای علمی از عهده تبیین و پیش‌بینی صحیح برنایند. در چنین حالتی بایستی به ترمیم و تکمیل جزئی از اجزاء آن اقدام کرد و در نهایت نیز آن تئوری با بُرد خرد به زیر سؤال می‌رود نه تمام آن علم؛ مگر آنکه تئوریهای بنیادین آن پیاپی دچار بحران شوند؛ اما به هر تقدیر اگر قرار باشد استثنائات یک قاعده فراوان شود، قهراً خود قاعده زیر سؤال می‌رود و دیگر از قاعده بودن ساقط می‌گردد. بنابراین همچنان که پیش‌بینی از کارکردهای یک علم است، قدرت و ضریب آن در پیش‌بینی نیز نشان صلابت و رشد علمی آن علم خواهد بود. در چنین مسأله‌ای، قدرت پیش‌بینی در علوم دقیقه نسبت به علوم انسانی آن هم در رشته‌های گوناگون آن با شدت و ضعف بسیار زیاد

است.^۴ بنابراین بُعد دیگری از تفاوتها آشکار می‌گردد. پوپر از این مسأله تحت استعاره «ابرها و ساعت‌ها» یاد می‌کند و مسائل علوم طبیعی و دقیقه را «ساعت‌وار» و قابل نظم و مطالعه و پیش‌بینی می‌داند اما مسائل علوم انسانی را «ابروار» می‌داند که به دلیل شکل پیچیده و حرکت «مگس‌وار» گنه پشه‌گان آن نامنظم و از حیث پیش‌بینی مشکل است. (ر.ک. Gabriel and Stephen, pp. 490-522)

۵. «پیش‌بینی‌ناپذیر بودن» علوم طبیعی به مرحله شناخت مبهم و جهل به مرحله قبلی یعنی هست‌شناسی و رابطه علل و معلولی بازمی‌گردد و ضعف در تحلیل رابطه علت و معلولی منجر به ضعف در پیش‌بینی می‌گردد. در حالی که ضعف در علوم انسانی صرف نظر از تکرارناپذیر بودن حوادث، به یکتایی آنها و سرشت دوگانه و دوبعدی انسان، یعنی بعد جسمی و مادی و بعد روحی و ذهنی او یا به عبارت دیگر به عامل «اختیار و اراده» برمی‌گردد. بنابراین مشکل جدیدی بر مسأله افزوده می‌شود؛ زیرا برخلاف علوم طبیعی که پدیده مورد بررسی و شخص محقق کاملاً از یکدیگر جدا و منفک هستند در علوم انسانی، محقق و پدیده انسانی نمی‌توانند از یکدیگر تفکیک‌پذیر باشند. فراتر از آن پدیده انسانی مورد مطالعه نیز برخلاف پدیده طبیعت بی‌جان از عنصر اختیار و اراده برخوردار است. بنابراین ممکن است در مقابل محرک (s) پاسخ گمراه‌کننده (r) را از خود بروز دهد یا آن حقایق را مخفی سازد و ما را در تعمیم نتایج و پیش‌بینی بر آن اساس دچار مشکل نماید. (سیف‌زاده، ص ۳۴) برای مثال در علوم سیاسی برخلاف علوم طبیعی و دقیقه که با طبیعت «منفعل» و «قانونمند» سروکار داریم؛ با دشمنان و در تعبیر غیرایدئولوژیک آن با رقبای داخلی و خارجی روبه‌رو هستیم که درست برعکس، «فعال» عمل می‌کنند آنان نه تنها، فعالند بلکه «غیرقانونمند» هم عمل می‌کنند و اساساً با بلوف زدن، ما را به گمراهی و بیراهه می‌کشاند و حتی ممکن است غیرعقلایی رفتار کنند. بنابراین، در همه این حالات ما در پیش‌بینی دچار مشکل می‌شویم. فراتر از آن این که عمل و عکس‌العمل ما را نیز حتی بی‌پاسخ نمی‌گذارد. بنابراین، در یک نظام تعامل متقابل بایستی به جستجوی معمای پیچیده پیش‌بینی پرداخت.

۶. قدرت ایجاد اختلال در روند تحقق پیش‌بینی در علوم انسانی و فقدان نسبی این مسأله در علوم دقیقه از دیگر موارد و جوه تمایز این دو طبقه از دانش بشری است. این وجه تمایز به نوبه خود از همان تفاوت محقق در مطالعه «پدیده‌های طبیعی» و «پدیده‌های انسانی» نشأت می‌گیرد. به عبارت دیگر پدیده انسانی ثابت نمی‌ماند و متغیرهای پویای آن قابل کنترل و ثابت نگه داشتن نیست. بنابراین هنگامی که یک محقق علوم انسانی وقوع رخدادی را پیش‌بینی کرد؛ دیگران بی‌تفاوت نخواهند ماند، بلکه از خود عکس‌العمل نشان می‌دهند و نفس پیش‌بینی، واکنش افراد را برمی‌انگیزد و ممکن است در اثر تلاشهای آنان روند تحقق تغییرات مورد انتظار مختل شود. انسان

سیب نیست که فیزیکدان سقوط آن را از درخت نظاره گر باشد. انسان، فعال است به عبارت دیگر ما هنگام پیش‌بینی یک امر و واقعیت؛ کار دیگری نیز انجام می‌دهیم و آن ارزیابی خوشایندی یا غیرمطلوبیت و بدفرجامی نتیجه تحقق آن پیش‌بینی است. آنگاه در صورتی که تحقق پیش‌بینی مستلزم نتایج نکبت‌بار و منفی باشد و منافع و ارزشهای ما را تهدید کند، سیاست مقابله با آن و پیشگیری از تبعات منفی متعاقب آن را در پیش می‌گیریم تا آن واقعه رخ ندهد یا در صورت اجتناب‌ناپذیری وقوع، دست‌کم دامنه آن را محدود سازیم. بنابراین یکی از نکات شیرین بحث و بررسی پیش‌بینی در علوم انسانی و وجه تمایز آن با علوم دقیقه آن است که «پیش‌بینی کننده با همان پیش‌بینی که می‌کند مقدماتی فراهم می‌کند که آنها تحقق نپذیرند!» (چند مقاله درباره دورنگری، ص ۴۳) در چارچوب این اندیشه، تصمیم حاصل از پیش‌بینی باید این باشد که آثار و عوامل نامساعد را خنثی کرد، گاستول بوژه می‌گوید: «پیش‌بینی کردن هر حادثه تلخ مشروط است ما پیش‌بینی می‌کنیم که اگر دست روی دست بگذاریم و بنشینیم و جریان امور را تغییر ندهیم آن حادثه ناگوار رخ خواهد داد.» (همان، ص ۱۰)

نظریه‌پردازان مدافع مارکسیسم در پاسخ به انتقاد عدم تحقق پیش‌بینی مارکس در باب وقوع انقلاب در کشورهای پیشرفته و توسعه یافته صنعتی همچون آلمان معتقدند که پیش‌بینی مارکس را کاپیتالیستها و سرمایه‌داران نیز شنیدند و آنان نیز در صدد مقابله با آن برآمدند و با اشباع نسبی خواسته‌های طبقه انقلابی کارگر موجبات محافظه‌کاری این طبقه کارگزار اصلی انقلاب را فراهم ساختند. بنابراین بدین وسیله مانع تحقق پیش‌بینی انقلاب مارکس شدند. محدودیتهای چهره داخلی سیاست خارجی و چهره خارجی سیاست داخلی نیز از همین مسأله نشأت می‌گیرد. در صورتی که مختل‌سازی روند تحقق پیش‌بینی در علوم دقیقه ناممکن است. چنین نیست که با کشف قانون جاذبه فیزیکدان بتواند از این پس، از افتادن سیب از درخت ممانعت و ورزد یا از مسیر نور به خط مستقیم جلوگیری کند یا از کسوف کامل در تاریخ ۲۴ ژوئن سال ۲۱۵۰ میلادی (یعنی حدود ۱۵۰ سال دیگر) که به مدت ۷ دقیقه و ۱۴ ثانیه طول خواهد کشید، جلوگیری کند. (روزنامه جمهوری اسلامی، شنبه، ۱۳۷۰/۴/۲۲)

۷. تفاوت دیگر پیش‌بینی در علوم انسانی با علوم دقیقه از ویژگی قبل ناشی می‌شود و آن «آینده‌سازی» است. انسان همان‌گونه که گفته شد شیء نیست که در آن نتوان تصرف کرد بلکه تصور و پنداری که انسان از آینده و سرنوشت خویش دارد بر رفتار او تأثیر می‌گذارد. (چند مقاله درباره دورنگری، صص ۴۱-۴۴) بنابراین با آرمان‌شناسی یک فرد می‌توان جهت‌گیریهای سیاسی او را حدس زد و با آرمان‌شناسی یک ملت و ملل همگن می‌توان به پیش‌بینی رفتار سیاسی آنان دست زد.

از این جهت معنای پیش‌بینی در علوم انسانی کاملاً با معنایی که در علوم طبیعی دارد، متفاوت است. در علوم انسانی پیش‌بینی عبارت است از تعیین رفتار و روابط متقابل انسانها با یکدیگر و بنابراین مسأله محوری، رفتار انسانهاست و پیش‌بینی در ارتباط با توجه به رفتار آنها صورت می‌گیرد نه جدای از آنها. لازمه چنین پیش‌بینی آن است که مفهومی که از آینده داریم بایستی مجدداً تعریف شود. آینده فقط آن نیست که ما پیش‌بینی می‌کنیم که امکان وقوع دارد. بلکه آینده آن چیزی است که ما خواسته‌ایم و کوشیده‌ایم تا به وقوع بپیوندد. به این ترتیب دیگر منتظر آینده نخواهیم نشست، بلکه می‌کوشیم تا آینده را از پیش بسازیم.

۸ نکته دیگر رابطه «پیش‌بینی» با «تصمیم‌گیری» است. به رغم آنکه هر دو گزاره و بیانی در باب آینده‌اند، اما تفاوت‌هایی با یکدیگر دارند. مثلاً در حالی که پیش‌بینی، با استناد به شواهد و قرائن، نظری درباره آینده ممکن الوقوع است، تصمیم‌گیری یک اراده و انگیزه بر انجام کاری در آینده نیز هست. (Scruton, 1982 p. 369) با این همه گفته می‌شود که پیش‌بینی جزء لاینفک تصمیم‌گیری انسان است. افراد، خانواده‌ها، جامعه‌ها و ملتها زندگانی خود را بر حسب آنچه تصور می‌رود در روز، ماه، سال یا دهه بعد پیش می‌آید، تنظیم می‌کنند و انسانها همواره در زندگی پیش‌بینی و بر اساس آن تصمیم‌گیری می‌کنند. (هاگت، ص ۵۶۲) تصمیمات سیاسی نیز پیوسته تحت تأثیر پیش‌بینی‌ها قرار می‌گیرد. هنگامی که در انتخابات تصمیم می‌گیریم که به الف یا ب رأی دهیم، قبل از اینکه به الف یا ب رأی دهیم در باب پیامدهای انتخاب هریک از آنها و اینکه پس از انتخاب شدن، هریک از آنان چه خواهند کرد؟ تا حدودی مطلع شده‌ایم. هرچند ممکن است این حدس و پیش‌بینی درباره آینده محدود یا غلط باشد، ولی در هر صورت بدون پیش‌بینی هرچند پیش‌بینی غلط، تصمیم‌گیری نمی‌کنیم. به بیان دیگر چنانچه احتمال بدهیم که حتی بر فرض شرکت یا عدم شرکت من، الف انتخاب خواهد شد و مشارکت سیاسی ما تأثیری در نتیجه آرا ندارد یا اگر تصور و پیش‌بینی کنیم که چه الف انتخاب شود چه ب هیچ‌گونه تفاوتی نخواهد داشت؛ در این صورت تمایلی به مشارکت از خود نشان نخواهیم داد. (دال، ص ۱۶۸)

۹. موضوع پیش‌بینی در علوم انسانی بخوبی نشان می‌دهد که چگونه گاه نظریه‌پردازی در خدمت تأمین منافع و ارزشهای گوناگون اقلیت نظریه‌پرداز قرار می‌گیرد و به اصطلاح اصل عینیت و بی‌طرفی محقق و عدم دخالت ارزشها و آمال محقق؛ رعایت نمی‌شود، زیرا اساساً چنین چیزی ناممکن است و به تعبیر حضرت علی (ع) «اهل الدنيا کرکب یسار بهم و هم نیام» پژوهشگر علوم انسانی آگاهانه یا ناخودآگاه تحت تأثیر ارزشها و مطلوبهای خویش است. در علوم انسانی در عصر فرارفتارگرایی نیز این اصل تأیید شده است که محقق نمی‌تواند بی‌طرف باشد و به ناچار

پیش‌بینیهایش سوژکتیو و آمیخته با ارزشهایش است. این مسأله در مصادیق گوناگونی نمایان است. مدل توسعه «روستو» به جوامع در حال توسعه چنین القا می‌کند که برای توسعه یافتگی بایستی پا جای پای غرب گذاشت و الگوی واحد و خطی غرب در توسعه را برگزید. فرانسیس فوکویاما (Fukuyama) با نظریه «پایان تاریخ» (The End of History) به مرحله بلوغ بشر و بی‌رقیبی ایدئولوژی لیبرالیسم و سیستم سرمایه‌داری غرب اشاره می‌کند یا مدل ژئوپولیتیکی رابرت مک‌کول (Robert W. Mccoll) با تقسیم‌بندی مناطق جهان به مناطق جنگ، مناطق حساس و مناطق فرار بهترین کاربرد خویش را در توجیه سیاستهای تجاوزکارانه امریکا و اسرائیل نشان می‌دهد؛ زیرا تحت این عنوان که چون مناطق «حساس» و «منافع حیاتی» آنها به خطر افتاده است، پس ظهور کنش سیاسی قطعی است، اقدامات توسعه‌طلبی خویش را مشروع و موجه جلوه می‌دهند. (ر.ک. میرحیدر، صص ۱۸-۲۱)

احتمال آنکه الوین تافلر با آینده‌نگریهای خویش و ترسیم حوادث آینده از قبل، عملاً رفتار سیاسی جوامع دیگر را همسو با منافع امریکا تحت تأثیر قرار دهد بسیار قوی است.^۵

وقتی پیش‌بینی شود که آینده چنین و چنان خواهد شد، نتیجه گرفته می‌شود که پس بایستی ابتکار عمل را در دست داشت و از هم اکنون و پیشاپیش از چنان وضعیتی استقبال و خود را با آن وضعیت هماهنگ کرد. بنابراین به گونه‌ای بسیار زیرکانه بر روند آینده جوامع بشری همسو با منافع ارزشهای تمدن غربی تأثیر گذاشته می‌شود. البته این بدان معنا نیست که همه تئوریهای علوم غربی را در پرتو نظریه توطئه تفسیر کنیم بلکه بدان معناست که ممکن است به عمد یا ناخودآگاه نظریه‌پرداز در جهت تحکیم ارزشهای خود و تهدید ارزشهای دیگر ملل پیش رود یا از نظریه او در این جهت بهره‌برداری شود. همچنانکه نظریه هانتینگتون که در آن «برخورد تمدنها» (هانتینگتون، ۱۳۷۴) را در آینده پیش‌بینی می‌کند، می‌تواند برای جبران خلأ دشمن و رقیب در جهان پس از فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی، طراحی شده باشد. در پرتو آن با خلق دشمنی جدید در جبهه‌های متحد به نام «تمدن اسلامی و کنفوسیوسی» می‌کوشد تا اولاً جبهه اروپا-امریکایی را همچنان متحد نگه دارد و ثانیاً وحدت درونی جامعه ایالات متحده را تضمین کند؛ زیرا پیوسته بخشی از انسجام و وحدت درونی بر اساس «اصل ضدیت» و وجود دشمن یا رقیب مشترک محقق می‌شود. غیبت دشمن، گروهها و کشورهای متحد را متفرق می‌کند. از باب مثال احزاب جهادی متعدد در افغانستان تا زمانی که شوروی در خاک آنها حضور داشت، بر اساس فرضیه «وحدت آفرینی دشمن مشترک» با یکدیگر متحد بودند، اما به محض خروج شوروی دچار تفرقه و جنگ داخلی شدند. مصادیق بسیار متعددی را می‌توان برای آن ارائه کرد، غرض نشان دادن اهمیت وجود یک رقیب در ایجاد انسجام

درونی است و نظریه هانتینگتون در چنین راستایی قابل تفسیر و پیشگویی وی حاوی چنین معنایی است.

آنچه گفته شد، گوشه‌ای از افشای ابعاد موضوع پیش‌بینی بود. طبیعی است هنوز وجوه فراوان دیگری ناگفته مانده است. در عرصه سیاست، مقدرات و تصمیم‌گیریها در زمام اختیار نخبگان سیاسی است. برای شناخت و پیش‌بینی حوادث و روندهای آینده شخصیت‌شناسی این رهبران ضروری است. زین سبب در حوزه روانشناسی سیاسی از دیرباز این موضوع در دستور کار قرار گرفته و می‌گیرد. انگلیسیها از طریق شناخت هیتلر و افکار وی با بررسی و تحلیل مطالب کتاب «نبرد من» در پیش‌بینی اهداف آینده هیتلر موفق بودند و جوزف استالین ناباورانه شاهد تحقق پیش‌بینی و هشدارهای مکرر انگلیسیها در باب حمله آلمان به شوروی بود. بنابراین پیش‌بینیهای سیاسی ریشه در شناخت رهبران سیاسی و جهان اصغر آنان دارد. همانسان که این پیش‌بینیها بعضاً به شناخت حوادث جهان اکبر برمی‌گردد. در واقع گاه پیش‌بینیهای سیاسی تابعی از تحولات در سایر عرصه‌ها؛ نظیر تحولات صنعتی و رشد فناوریها یا تحولات اقتصادی و جز آن است. با این همه، معمای پیش‌بینی و حدیث عطش دانایی انسان نسبت به آینده در بسیاری از عرصه‌ها همچنان رمز‌آلود نیازمند کاشف‌المحجوب است.

توضیحات

۱. محمدی‌نژاد علاقه به پیش‌بینی را ناشی از عوامل ذیل می‌داند: الف) حسی کنجکاو ذاتی بشر به منظور آگاهی از وقایعی که در آینده رخ خواهد داد (نیاز فطری)، ب) احتیاج بشر به جلوگیری از حوادث غیرمترقبه (دفع ضرر) و ج) نیاز بشر به برنامه‌ریزی برای آینده و بهینه‌سازی محیط زیست و بهبود وضع زندگی (جلب نفع). (ر.ک محمدی‌نژاد، ص ۳۹).
۲. این دانش نوظهور بشری که محتاج نامگذاری جدیدی در فارسی است همچنان فاقد واژه معادل فارسی می‌باشد.
۳. از جمله این امور تکرارپذیر «پدیده انتخاب و رفتار سیاسی انتخاباتی که با استفاده از وسایل و طرق مختلف، می‌توان با ضریب احتمال بالایی به پیش‌بینی نتایج انتخابات دست زد.
۴. البته در علوم طبیعی نیز پدیده‌های تکرارپذیری همچون زلزله هنوز قابل پیش‌بینی نیست یا با ضریب خطای بالایی؛ نظیر پیش‌بینیهای هواشناسی صورت می‌گیرد یا فلان داروی خاص پس از مدتی تأثیر مورد انتظار بر روی میکروبی خاص را از دست می‌دهد.
۵. ر.ک. به کتب الوین تافلر با عنوان «موج سوم» (ترجمه شهیندخت خوارزمی)، ورقهای آینده

(ترجمه عبدالحسین نیک گهر) و جابجایی قدرت (ترجمه شهیندخت خوارزمی) و کتب «جنگ و ضد جنگ» (ترجمه شهیندخت خوارزمی، نشر سیمرغ، ۱۳۷۲) و نیز «ساب - بیو».

منابع

۱. ابن خلدون، مقدمه ابن خلدون؛ ترجمه محمد پروین گنابادی، ج ۱، تهران: علمی و فرهنگی، ۱۳۶۲.
 ۲. چالمرز، آلن. ف. چیستی علم؛ درآمدی بر مکاتب علم‌شناسی فلسفی؛ ترجمه سعید زیباکلام، تهران، سمت، ۱۳۷۱.
 ۳. چند مقاله درباره دورنگری؛ مترجم امیرحسین جهاننگلو، تهران: انتشارات مؤسسه مطالعات و تحقیقات اجتماعی، ۱۳۴۷.
 ۴. چیلکوت، رونالد؛ نظریه‌های سیاست مقایسه‌ای؛ ترجمه وحید بزرگی و علیرضا طیب، تهران: مؤسسه خدمات فرهنگی رسا، ۱۳۷۸.
 ۵. خلیل‌زاد زالمی و یان لسر؛ استراتژی برای قرن بیست و یکم؛ ترجمه مرکز تحقیقات و بررسی‌های بیروت، تهران، نشر آمن، ۱۳۷۹. مشخصات کتاب به زبان اصلی:
- Zalmay Khalilzad & Ian Lesser; *Sources of conflict in the 21st century: regional futures and US Strategy*, RAND, 1989.
۶. داگلاس، آلفرد؛ پی‌چینگ یا کتاب تقریرات؛ کهن‌ترین حکمت فالنامه چینی، ترجمه سودابه فضائلی، تهران: نقره، ۱۳۶۸.
 ۷. دال، رابرت. تجزیه و تحلیل جدید علم سیاست، حسین مظفریان، تهران، [بی‌نا]، ۱۳۶۴.
 ۸. داموس، نوستر؛ پیش‌گوییهای نوستر داموس، ترجمه پوران فرخ‌زاد، تهران: نشر نی، ۱۳۷۹.
 ۹. دوچ، مورتون و روبرت م. کراوس؛ نظریه‌ها در روانشناسی اجتماعی؛ ترجمه مرتضی کتبی، تهران: دانشگاه تهران، ۱۳۷۴.
 ۱۰. رفیع‌پور، فرامرز؛ کندوکاوها و پنداشته‌ها، تهران: شرکت سهامی انتشار، ۱۳۷۰.
 ۱۱. روریش، ویلفرد؛ سیاست به مثابه علم؛ ترجمه ملک یحیی صلاحی، تهران، سمت، ۱۳۷۲ و سریع‌القلم، محمود؛ مجله سیاست خارجی، شماره ۲، خرداد ۱۳۶۷.
 ۱۲. روزنامه جمهوری اسلامی، «خبر»، شنبه، مورخ ۱۳۷۰/۴/۲۲.
 ۱۳. سیف‌زاده، حسین؛ نظریه‌پردازی در روابط بین‌الملل؛ تهران: سمت، ۱۳۷۹.
 ۱۴. محمدی‌نژاد، حسن؛ روش تحقیق و آمار در علوم سیاسی و جامعه‌شناسی؛ تهران: انتشارات مؤسسه عالی علوم سیاسی و امور حزبی، ۱۳۴۵.
 ۱۵. میرحیدر دره، (مهاجرانی)؛ «تحلیل رفتار بین‌الملل بر اساس یک مدل ژئوپلیتیکی»؛ اطلاعات سیاسی اقتصادی، شماره ۴۱ و ۴۲.

ادامه در صفحه ۴۷

علی اصغر پورعزت*

علم و پیش بینی؛

تأملی بر مراتب قطعیت نظریه‌های علمی در پیش بینی رفتار سیستم‌های اجتماعی

چکیده

پیش‌بینی صحیح آینده از آرمان‌های دیرپای دانشمندان و نیل به یقین، مطلوب‌غایی هر جوینده دانش است؛ در واقع مقاصدی چون پیش‌بینی آینده، نیل به قطعیت و حصول اطمینان، از جمله اهداف مهم کسب علم محسوب می‌شوند؛ اما به مراتبی که موجودیتهای مورد بررسی پیچیده‌تر می‌گردند و بر میزان ابهام در مورد آنها افزوده می‌شود، امکان ارائه نظریه‌های قاطع درباره رفتار آینده آنها کاهش می‌یابد؛ علاوه بر این، پدیده تغییر و پویایی موجودیتهای مذکور نیز پایداری دلالت نظریه‌های علمی درباره آنها را تحت‌الشعاع قرار می‌دهد؛ از این رو، ضمن تأکید بر اینکه در علوم اجتماعی استفاده تلفیقی از «نظریه‌های خالص و انتزاعی» و «نظریه‌های پویا و اقتضایی» ضرورت دارد، اهمیت استفاده از مجموعه قضایایی پویا و انعطاف‌پذیر برای توصیف و تحلیل رفتار آنها، مورد اشاره قرار می‌گیرد و بر ضرورت «آزمون بیرونی هر نظریه»، و «سازگاری درونی کل نظریه‌های هر دستگاه نظری»، برای ارائه نظریه‌های پایدار درباره پدیده‌های اجتماعی و همچنین ضرورت ملحوظ داشتن مراتبی از پویایی نظام یافته در دستگاه‌های نظری منسجم تأکید می‌شود.

مقدمه: پیش‌بینی به مثابه هدف غایی علم

پیش‌بینی (prediction) صحیح و دقیق آینده از آرمانها و اهداف غایی علم محسوب می‌شود؛ هرچند که با افزایش سطح معلومات بشری، گویا بر مجهولات شناخته شده وی افزوده شده، تحقق این آرمان، ناممکن‌تر به نظر می‌رسد. با این حال، در بسیاری از موارد، امکان پیش‌بینی رفتار پدیده‌ها و موجودیتهای ساده تحقق یافته است؛ برای مثال امروزه می‌توان رفتار بسیاری از جمادات، ساعت‌گونه‌ها، و ترکیبهای شیمیایی را تحت شرایط متفاوت پیش‌بینی کرد؛ اما هر چه بر میزان پیچیدگی و

* عضو هیأت علمی سازمان مطالعه و تدوین و دانشجوی دکتری مدیریت سیاستگذاری عمومی دانشگاه تربیت مدرس (مرحله تحقیق)

تنوع ساختار و اجزای پدیده‌ها و موجودیتهای مورد بررسی افزوده می‌شود، از احتمال ارائه نظریه‌های علمی باثبات درباره آنها کاسته می‌شود؛ به طوری که در سطح سیستمهای اجتماعی، این احتمال بسیار کاهش می‌یابد.

در اینجا لازم است به تفاوت ظریف علم تجربی (science)^۱ و معرفت (knowledge)^۲ اشاره شود. علم شاخه‌ای از معرفت است که متضمن مشاهده و تجربه نظام یافته است؛ بویژه معرفتی که با شناخت مواد، حیات جانوری و گیاهی و قوانین طبیعی سر و کار دارد (oxford, 1990, P.740)؛ ولی در تفسیر لاوسون (Lawson) از معنی علم، علم همان معرفت است؛ معرفتی که طبق شعور متعارف (common sense) به علوم طبیعی، نظیر شیمی، فیزیک و زیست‌شناسی اشاره دارد؛ رشته‌هایی که با هدفی مشترک، همگی از یک روش منطقی و نظام‌یافته و با به کارگیری روشها و فنونی ویژه، برای درک و توضیح دادن جهان طبیعت به کاوش می‌پردازند. بسیاری از نویسندگان علاقمند به موضوع توسعه علم، برآنند که این رشته‌ها، با تمهید شکل جایگزینی برای «معرفت»، توسعه یافته‌اند؛ شکلی که با استفاده از استدلال (reason) و تجربه (expiience) ایجاد می‌شود. کهن (cohen) و مانیون (manion) علم را از این حیث که با نگرشی اساساً متفاوت به تجربه، مبتنی بر ساخت نظریه‌های آزمون‌پذیر تجربی است، جذاب می‌دانند؛ در حالی که نگرشی دیگر، در برابر آن، علم را مبتنی بر معرفت حاصل از شعور متعارف می‌داند؛ بدین ترتیب علم از استدلال استقرایی و قیاسی (deductive, inductive reasoning) فراتر رفته، دیدگاهی را ارائه می‌کند که براساس آن، استنتاج یک فرضیه (hypothesis) از توده داده‌های مشاهده شده، با آزمون جدی فرضیه‌هایی معین، تلفیق می‌شود.

علم تجربی بتدریج به مثابه کوششی برای ایجاد معرفت قابل اعتماد برای مردم شناخته شد؛ معرفت و شناختی که برای همه شرایط حقیقت داشت. این امر ارزش فوق‌العاده‌ای داشت؛ زیرا دانشمندان می‌توانستند با آگاهی قطعی از امور، آینده را با حدودی از دقت (accuracy)، پیش‌بینی کنند. از این رو علم تجربی به ابزار قدرتمندی در جامعه تبدیل شد و به مثابه شکل برتر معرفت، مرتبه و منزلتی جدید یافت (churton, 2000, P.280) البته علم باید هویت جمعی داشته، قابل انتقال به دیگران باشد. یکی از صاحب‌نظران ضمن تأکید بر هویت جمعی علم^۳، آن را مجموعه‌ای از گزاره‌ها و اخبار مرتبط و به هم پیوسته می‌داند که دارای سازمان و ساختار خاصی باشند (نبوی، ۱۳۶۹، ص ۲۷)؛ توجه شود که در این تعریف، علم صرفاً به یافته‌های حاصل از آزمون تجربی محدود نمی‌شود.

تأثیر پیچیدگی موجودیتهای تحت بررسی، بر امکان پیش‌بینی‌های علمی

نکته قابل تأمل درباره قدرت پیش‌بینی علم آن است که با افزایش مراتب پیچیدگی و ابهام در مورد ساختار و محتوای پدیده‌های تحت بررسی، قابلیت علوم در پیش‌بینی و تبیین رفتار آنها کاهش می‌یابد. چنانکه در سلسله مراتب پیچیدگی موجودیتها و سیستمها، طبق طبقه‌بندی بولدینگ (Boulding, 1951, P.20-28) ملاحظه می‌شود، در طبقات بالاتر آن پدیده‌هایی مورد نظر قرار می‌گیرند که اظهار نظر درباره رفتار آینده آنها دشوار است و از میزان دقت و صحت پیش‌بینی‌های علمی درباره آنها کاسته می‌شود؛ با در نظر گرفتن علوم متناظر هر سطح از سیستمهای مذکور، این معنی بهتر قابل درک خواهد بود (نمودار ۱)؛ برای نمونه، علوم تبیین‌گر سیستمهای سطوح اول تا سوم، از اظهارنظرها، اصول و قواعد محکمتر و نظریه‌های قطعی‌تر و پایدارتری برخوردارند؛ در حالی که در علوم متناظر با سطوح بالاتر، بتدریج از میزان استحکام و قاطعیت اظهارنظرهای علمی کاسته می‌شود؛ در واقع اظهارنظرهای قاطع دانشمندان علمی چون ریاضی، فیزیک و مکانیک درباره رفتار پدیده‌های تحت بررسی، نمایی از «قدرت علمی قابل اعتماد» را جلوه‌گر می‌سازد که اذهان پژوهشگران و محققان متمایل به کسب یقین را شایسته خود می‌نماید؛ یقینی که نقطه آرمانی سیر حرکت انسانهایی است که در طریق دانش‌اندوزی، از مبدأ شک و تردید به سوی اطمینان ره می‌پویند. در واقع، مطلوب نهایی هر پژوهنده دانش، نیل به یقین و تبدیل گمانه‌های احتمالی به باورهای قطعی است. او مایل است با قاطعیت درباره رفتار پدیده‌های تحت بررسی خود، اظهار نظر کند و به شناخت حقیقت حق نایل آید.

نقش بنیانهای استدلالی و تحلیلهای منطقی در توسعه شناخت علمی

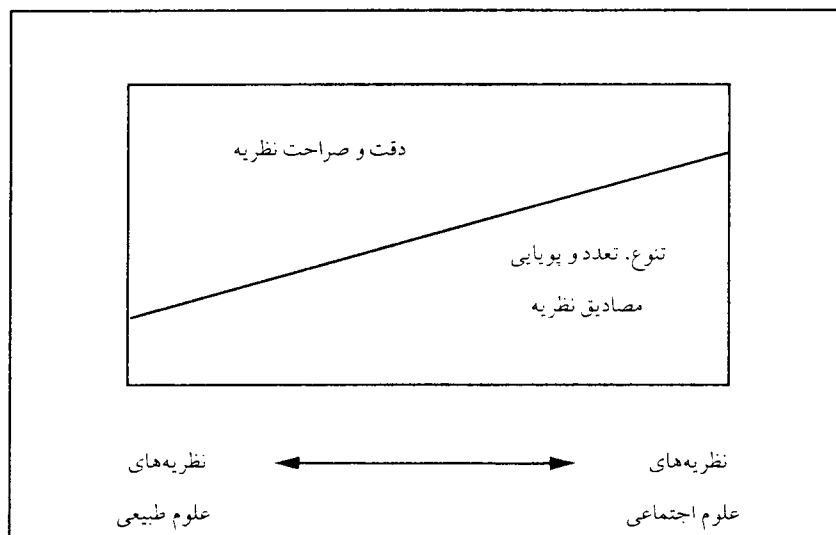
انسان می‌خواهد آینده را پیش‌بینی کند تا با اطمینان به سوی آن گام بردارد. بدیهی است که هر چه اطلاعات و آگاهی او درباره آینده بیشتر باشد، از عدم اطمینان، اضطراب و نگرانی وی کاسته می‌شود و بر اطمینان و یقینش افزوده می‌گردد. نکته جالب توجه آن است که با اینکه تاریخ علم، بارها بستر مطرح شدن و منسوخ شدن روشها و رویه‌ها و حتی مکاتب علمی و پژوهشی بوده است، آنچه هرگز منسوخ نشده و اصولاً نمی‌توان درباره اهمیت آن تردید کرد، ارزش و اعتبار بنیانهای مستحکم استدلال و روش تحلیل منطقی (logical analysis method) است؛ هر چند مشاهده می‌شود که علی‌رغم ارزش و اهمیت بی‌بدیل «استدلال منطقی» در پی افکنی شالوده‌بیساری از نظریه‌های معتبر علمی، در روشهای جدید و متداول تحقیق در علوم اجتماعی به نقش آن کم توجهی شده است. گویا بتدریج تمایل به ساده‌انگاری و انجام کارهای تکراری، ولی دارای نتایج ظاهراً علمی، بر

برخی از علوم و معارف متناظر	سطح پیچیدگی	نوع سیستم	مثال	وجه تمیز، نسبت به سطوح پایین تر
فلسفه	۹	سیستم ناشناخته	مخلوقات ناشناخته	؟
علوم اجتماعی جامعه‌شناسی مدیریت روانشناسی اجتماعی	۸	سیستم اجتماعی	سازمانها جوامع انسانی	پویایی حاصل از تعامل نقشها و کارکردها در گروهها و سازمانهای اجتماعی
روانشناسی پزشکی	۷	سیستم انسانی	انسانها	توان برنامه‌ریزی برای کسب آگاهی و قوف بر توان دانش‌اندوزی
جانورشناسی دامپزشکی	۶	سیستم حیوانی	انواع جانوران	خودآگاهی بیشتر و تحرک بیشتر و مستقل تر
گیاهشناسی	۵	سیستم نباتی	انواع گیاهان	تقسیم کار مراتبی از خودآگاهی
زیست‌شناسی	۴	سیستم تک‌سلولی	انواع موجودات تک‌سلولی	حیات رشد
مکانیک	۳	سیستم خودتنظیم	ترموستات	تعهد نسبت به اهداف از پیش تعریف شده
فیزیک شیمی	۲	سیستم متحرک ساده	ساعت‌گونه‌ها دوچرخه	حرکت از پیش برنامه‌ریزی شده
ریاضی	۱	سیستم ساده	نقشه‌ها چهارچوبها	هدفمندی (از پیش تعیین شده) وجود رابطه میان اجزاء
علائم راهنما: میزان پیچیدگی سطح ابهام سیستمهای باز و زنده سطح وضوح در سیستمهای بسته 				

نمودار ۱. سلسله مراتب سطوح پیچیدگی سیستمها و مقایسه برخی از علوم و معارف متناظر با هر

سطح^۴ (adapted: Boulding, 1951, P.20-28)

روند تفکر جامعه بشری سیطره افکنده و انسان امروز در سیر جایگزینی عصاره‌ها و خلاصه‌های سهل الوصول به جای اصالت‌های علمی صعب‌الحصول، به روشهای ساده‌تر و شدنی‌تر تحقیق روی

نمودار ۲ مقایسه نظریه‌های علوم اجتماعی و علوم طبیعی

اجتماعی قرار می‌گیرند که مصادیقی متنوع را مدنظر قرار می‌دهند، ولی دقت و صراحت کمتری دارند و در سوی دیگر آن نظریه‌های دقیقتر و صریحتر علوم طبیعی واقع می‌شوند که موضوعها و مصادیق مورد بررسی آنها محدود و ثابت به نظر می‌رسند.

الزامات نظریه‌های علوم اجتماعی و آزمون پذیری آنها

نظریه‌پردازی در علوم اجتماعی باید با توجه به ویژگیها و مسائل خاص سیستمهای اجتماعی و پدیده‌های مرتبط با آنها انجام پذیرد. با توجه به دشواری نظریه‌پردازی دقیق و صریح برای پیش‌بینی رفتار موجودیتهای پیچیده و متنوع، ضرورت طراحی دستگاهها و سیستمهای نظری منسجم در مقام تبیین رفتار پدیده‌های اجتماعی مدنظر قرار می‌گیرد؛ سیستمهایی که خود از چندین نظریه معتبر تشکیل می‌شوند که به نحوی منسجم و هماهنگ، با ارتباطاتی تعریف شده و معین، در قالب یک سیستم نظری اصلی (کلان) سازگاری می‌یابند. در این سطح باید علاوه بر آزمون نظریه‌ها در دنیای خارج، برای بررسی و تحلیل منطقی ارتباطات نظری آنها در درون سیستم نظری اصلی اقدام شود؛ در واقع بخشی از اعتبار هر نظریه در گرو همین سازگاریهای درونی است.

این نکته در خور تأمل است که در صورت محک خوردن هر نظریه، از حیث «ارتباط منطقی با

سایر نظریه‌های پذیرفته شده در دستگاه نظری، همواره امکان رد یا پذیرش آن وجود دارد. نکته مهم آن است که در صورت رد هر نظریه، نمی‌توان فقط به حذف آن بسنده کرد؛ بلکه تجدیدنظر نظام‌یافته و جامع در کلیه نظریه‌های شکل‌دهنده یک دستگاه و تعریف مجدد ویژگیها و روابط آنها نیز ضرورت می‌یابد.

در واقع در سطح سیستمهای اجتماعی، مجموعه‌ای از پیش‌بینی‌های مکمل، وضعیت آینده پدیده را وصف می‌نماید؛ از این رو پذیرش هر نظریه جدید، مستلزم آن است که از دو ویژگی برخوردار باشد: قابلیت دوگانه «توفیق در آزمون بیرونی از حیث قدرت تبیین‌گری» و «موفقیت در سازگاری با اجزای درونی سیستم نظری مربوط به خود».

بنابراین برای ارائه نظریه‌های پایدار در علوم اجتماعی می‌توان از دو طریق مکمل عمل نمود: ۱. طراحی و تدوین نظریه‌های خالص (pure)، به گونه‌ای انتزاعی (abstract) و فاقد صراحت. این نظریه‌ها با توجه به تأکیدی که بر کلیات و شباهتهای پدیده‌های مورد بررسی دارند، موضوعی را اعلام می‌کنند که به طور کلی قابل قبولند؛ زیرا گزاره‌های مورد استفاده در آنها فاقد اظهارنظرهای جزئی درباره عناصر و ویژگیهای متمایزکننده پدیده‌هاست. این نظریه‌ها برای تشکیل دستگاههای نظری بسیار مفیدند، اما کمک مستقیم آنها به سیر دانش‌افزایی بسیار بطنی و کند صورت می‌پذیرد. برای مثال در قضیه شماره ۱، بر هدفداری رفتار انسان تأکید شد، اما ماهیت و نوع هدف انسان مشخص نشد.

۲. طراحی و تدوین نظریه‌های پویا، به صورت اقتضایی و چندحالتی؛ در این نظریه‌ها سعی می‌شود از کلی‌گویی فراتر رفته، به جزئیات نیز پرداخته شود؛ اما مجموعه‌ای از اجزاء متنوع در نظر گرفته می‌شوند تا فراخور تغییر حالت‌های محتمل در پدیده‌های مورد بررسی، پیش‌بینی‌های متعددی ارائه گردد؛ برای مثال می‌توان گفت که طبق نظریه مازلو، انسان ابتدا در برابر محرکهای فیزیولوژیک برانگیخته می‌شود و سپس به ترتیب نیاز او به ایمنی، محبت، احترام و ... مطرح می‌گردد.

ملاحظه می‌شود که بدین ترتیب مقاومت این نظریه در برابر آزمونهای بیرونی افزایش می‌یابد. برای مثال اگر انسانی پیدا شد که در یک مقطع از زمان در برابر تأمین غذایی اعتنا باشد، ولی در برابر ابراز احترام، واکنش مثبت نشان بدهد، خدشه‌ای بر سیستم نظری مذکور وارد نمی‌شود. در تعریف نظریه‌های انتزاعی و خالص می‌توان گفت که هر چه یک نظریه الزامات اضافی

کمتری را مورد اشاره قرار دهد، نظریه‌ای انتزاعی‌تر و خالص‌تر است. نظریه‌های خالص، مجموعه متنوعتری از موجودات را وصف می‌کنند، اما جزئیات خاص آنها را مورد ملاحظه دقیق قرار نمی‌دهند، بنابراین نسبت به نظریه‌های جزئی‌تر، صراحت کمتری دارند.

برای مثال، می‌توان نظریه سلسله مراتب نیازهای مازلو را با نظریه روانکاوی فروید مقایسه کرد. نظریه روانکاوی فروید به حدی وارد جزئیات رفتاری انسانها می‌شود که علل رفتار همه انسانها را در مراحل متفاوت رشد تشریح می‌نماید؛ به گونه‌ای که گویی همه رفتار همه انسانها، خاستگاه اصلی واحد و کاملاً مشخصی دارند؛ تا حدی که این فرض را به ذهن متبادر می‌سازد که گویا اظهارات و احکام صادره از سوی فروید تا حدی «فراکنی و ویژگیهای شخصیتی» خود اوست؛^۶ اما در نظریه سلسله مراتب نیازها، خاستگاه نیازهای آدمی متعدد فرض شده است؛ به طوری که فراخور وضعیت هر فرد، می‌توان تأثیر مجموعه‌ای از نیازها را در تحلیل رفتار او مورد بررسی قرار داد؛ در واقع هر سطح از این سلسله مراتب، نظریه‌ای است ویژه تحلیل رفتار گروهی از انسانها که ضمن پیراستگی از تحلیلهای اضافی، از خلوص کافی برای تعمیم به وضعیتهای مشابه انسانی برخوردار بوده، با توجه به تعدد و تنوع حالات مفروض در آن، از قدرت پیش‌بینی قابل توجهی برخوردار است و نظریه‌ای اقتضایی و پویا ارزیابی می‌شود؛ و در حالی که «بیانات واضح آن درباره سطوح متفاوت نیازهای انسانی»، آن را آزمون‌پذیر می‌سازد، «پیش‌بینی و توجیه استثنائات متعدد»، بر مراتب پایداری آن می‌افزاید.

البته این بیانات بسیار کلی هستند، ولی حقایق قابل اعتمادی را مطرح می‌کنند که اگر به مثابه قضایای اولیه (مبتنی بر تعریف حدود اولیه رفتار انسانها در سیستمهای اجتماعی) در نظر گرفته شوند، زمینه طراحی بناهای استدلالی رفیعتر را فراهم می‌سازند؛ اما همواره باید هوشیار بود که رفتار انسان قابل تعریف جامع و مانع نیست.

مجدداً تأکید می‌شود که برای دستیابی به طرحهای پیش‌بینی صحیحتر درباره آینده به هر دو نوع نظریه «خالص» و «پویا» نیاز داریم؛ زیرا همان طور که گفته شد این دو طریق مکمل یکدیگرند و در واقع بنیان نظریه‌های نوع دوم بر نظریه‌های نوع اول نهاده شده است؛ برای مثال نظریه مازلو مبتنی بر نظریه‌ای است که «بر ماهیت و وجود انگیزش انسانی و هدفدار بودن رفتار انسان صحه می‌گذارد و آن را تعریف می‌کند»؛ بنابراین هر چند ارائه این نظریه‌های خالص و انتزاعی، ابتدا کمک بسیاری به توسعه دانش موجود نمی‌کند، ولی طراحی و ساخت بناهای استدلالی مستحکم را امکان‌پذیر

می‌سازند؛ در واقع مصالح اولیه شکل دهی هر کاخ استدلالی^۷ در قالب نظریه‌های اجتماعی، همین اظهارنظرهای کلی و انتزاعی و در عین حال قاطع، دربارهٔ ویژگیهای پدیده‌های اجتماعی است؛ به طوری که می‌توان هر گزاره مقاوم از میان نظریه‌های نوع اول را یک خشت قابل اعتماد برای ساخت یک بنای استدلالی مستحکم تلقی کرد؛ بدین ترتیب با ترکیب نظریه‌های خالص و انتزاعی، بتدریج ابعاد بیشتری از ویژگیهای هر پدیده معرفی می‌شود؛ برای مثال برای ارائه نظریه در مورد یک جامعه انسانی، ممکن است ابتدا گفته شود: - جامعه انسانی، مجموعه‌ای از انسانهاست که با هدف به دور هم جمع شده‌اند. سپس گفته شود: برخی انسانها برای نیل به مراتبی از امنیت، وارد حریم جامعه می‌شوند؛ - برخی از انسانها علاقمند به استفاده از امکان رشد در جامعه هستند؛ و

بدین ترتیب مجموعه‌ای از گزاره‌های نظری حاصل می‌شود که ترکیب آنها جامعه انسانی را معرفی می‌کند و ضمن آشنا ساختن ذهن با تنوع اهداف و انگیزه‌های انسانها از حضور در اجتماع، امکان پیش‌بینی نسبی رفتار آن را فراهم می‌آورد.

هر چند این دستگاههای نظری پیش‌بینی منفرد و دقیقی را درباره رخدادهای قطعی و قهری آینده^۸ ارائه نمی‌دهند (زیرا به هیچ وجه نمی‌توان با این حد از اطلاعات به «پیش‌بینی دقیق» آینده مبادرت کرد)؛ ولی مجموعه‌ای از رخدادهای مفروض را برای «پیش‌بینی احتمالی» حوادث ممکن‌الوقوع در آینده معرفی می‌نمایند.

نتیجه‌گیری

پیش‌بینی رفتار سیستمهای اجتماعی با گزاره‌های قطعی و جبری امکانپذیر نیست و نظریه‌پردازی برای تبیین حالات این گونه پدیده‌ها مستلزم عطف توجه به حالات متعدد، متنوع و متغیر آنهاست. بنابراین قضایای مورد استفاده در طراحی بناهای استدلالی، برای نظریه‌پردازی درباره این پدیده‌ها، باید از پویایی و انعطاف‌پذیری کافی برخوردار باشند. ضمن اینکه در ساخت نظریه‌های علوم اجتماعی باید ترکیب مناسبی از نظریه‌های «خالص و انتزاعی» و نظریه‌های «پویا و اقتضایی» مورد استفاده قرار گیرند.

توضیحات:

۱. منظور از science، علوم تجربی و دقیقه است.

۲. منظور از knowledge مطلق شناخت و معرفت است.

می‌آورد و استناد به کمیت‌های تکراری را بر اتکا به استدلال‌های منفرد و بی‌نظیر ترجیح می‌دهد؛ البته این آفت ذاتی سیر حرکت انسان‌هایی است که می‌خواهند بدون اهتمام به تفکر عمیق، به سرعت به عناوین علمی و پژوهشی جذاب، دست یابند.

بر خلاف نظر پوزیتیویست‌های منطقی که فقط دو نوع معرفت، یعنی منطقی (ریاضیات) و علوم مبتنی بر احساس و ادراک (علوم تجربی)، را مثبت، معتبر و محصل می‌دانستند، و اصالت و اعتبار علوم سیاسی، اخلاق، زیبایی‌شناسی، علوم نقلی و روانشناسی غیرتجربی را انکار کرده و در معرض تردید قرار می‌دادند (خرم‌شاهی، ۱۳۷۸، ص ۸۸ و ۸۹)، امروزه بر آنیم که با تکیه بر بنیان‌های محکم استدلالی و تحلیل‌های منطقی می‌توان در گستره وسیعی از علوم عقلی و نقلی و تجربی، به قواعد علمی قابل اعتماد دست یافت و خلاصه اینکه تجربه‌پذیری، مترادف کامل و دقیق آزمون‌پذیری نیست.

دستگاه‌های استدلالی و پیش‌بینی در علوم (طبیعی و اجتماعی)

اهتمام به تعریف روابط علت و معلولی در تبیین رفتار پدیده‌ها، بتدریج مجموعه‌ای از گزاره‌های استدلالی را شکل می‌دهد که حاصل آنها کمک به پیش‌بینی رفتار موجودیت‌ها (entities) است. هر چه این موجودیت‌ها پیچیده‌تر شوند، طراحی دستگاه‌های استدلالی برای پیش‌بینی رفتار آنها دشوارتر شده، به گزاره‌های بیشتری برای عطف توجه به جنبه‌های متعدد آنها نیاز خواهد داشت. طراحی این دستگاه‌ها مستلزم تعریف حدود و احکام اولیه‌ای است که مبادی تصویری و تصدیقی آن را شکل می‌دهند و در واقع مصالح بنای استدلالی مورد نظر را تأمین می‌نمایند.

مبادی تصویری هر علم، حدود اولیه (terms) تعریف نشده آن، و مبادی تصدیقی هر علم، احکام اولیه اثبات نشده آن را در بر می‌گیرد. مبادی تصدیقی در گذشته به اصول متعارفه (axioms) اصول مشترک میان همه علوم) و اصول موضوعه (postulate) (اصول مرتبط با جنس یا موضوع مورد نظر) تقسیم می‌شدند، ولی امروزه دانشمندان این دو را تقریباً مترادف دانسته، «اصل موضوع» نام می‌نهند. در استفاده از این شیوه تأکید می‌شود که: ۱. هیچ حدی را نباید پذیرفت، مگر اینکه معنی آن صریحاً توسط حدود اولیه یا حدودی که قبلاً تعریف شده‌اند، تعریف شود؛ ۲. هر گزاره و حکمی نیز از اصول موضوعه، در صورتی صادق و پذیرفتنی است که یا براساس اصول موضوعه اولیه یا بر اساس احکام ثابت شده قبلی، اثبات شود. هر گزاره علمی و حکمی که بدین شیوه اثبات شود، قضیه (theorem) نامیده می‌شود (نبوی، ۱۳۶۹، ص ۲۸ و ۲۹).

تعریف حدود اولیه و اصول موضوعه و به تبع آن صدور احکام و قضایا درباره سیستم‌های

سطح یک، ساده‌تر به نظر می‌رسد؛ زیرا در این سطح آگزیومها و اصول موضوعه برای تعریف پدیده‌ها و موجودیتهایی با مصادیق ثابت و معین به کار گرفته می‌شوند و قضایایی ساده برای تبیین آنها اثبات می‌گردد.

در سطح دوم، دانشمندان با پدیده‌هایی با سیر حرکت کاملاً قابل پیش‌بینی سر و کار دارند؛ از این رو باید مجموعه احکام و قضایا به گونه‌ای به کار گرفته شوند که بتوانند تغییرات ناشی از این حرکت را تعریف نمایند.

در سطح سوم نیز علی‌رغم حساسیت و تعهد سیستم متحرک در برابر یک هدف معین (یا مجموعه‌ای جایگزین از اهداف معین)، امکان صدور احکام و قضایای دقیق برای تبیین رفتار پدیده‌های معرفی شده در این سطح وجود دارد.

اما از سطح چهارم به بعد، پدیده شگفت‌انگیز حیات مطرح می‌شود؛ پدیده‌ای که تأمل بر مبنای اساس آن، حیرت بی‌پایان هر صاحب اندیشه سالم را سبب می‌گردد؛ البته تلاش ذهنی این اندیشه‌های متحیر، به ارائه آراء و نظریه‌های متعدد و متفاوت می‌انجامد. این تحیر با افزایش ویژگیهای «تقسیم کار نباتی»، «حرکت و خودآگاهی حیوانی»، «وقوف بر توان دانش‌اندوزی انسانی» و «نقش آفرینی تعاملی انسانها در گروه‌ها و سازمانهای اجتماعی»، افزایش می‌یابد. گویا برای تبیین رفتار پدیده‌ها در این سطوح (بویژه در سطح سیستمهای اجتماعی) باید از قضایایی از نوعی دیگر استفاده شود. در اینجا می‌توان به دقت نظر کوهن (kuhn) در ارزیابی تاریخ علم و تأکید او بر تفاوت مسائل دانشمندان علوم اجتماعی و علوم طبیعی اشاره کرد.

هنگامی که کوهن با تعدد و گستره عدم توافقه‌های آشکار علمای علوم اجتماعی درباره «ماهیت و مشروعیت روشها و مسائل علمی» مواجه شد، با تأمل بر تاریخ علوم طبیعی و در اثر آشنایی با آن علوم، دچار این تردید شد که گویا دانشمندان علوم طبیعی پاسخهای پایدارتر و ثابت‌تری را در برابر چنین مسائلی در چنته دارند؛ یعنی به نوعی، روال علم نجوم، فیزیک، شیمی یا زیست‌شناسی معمولاً عاری از اختلاف نظرهایی است که در میان جامعه‌شناسان و روانشناسان، «درباره مسایل بنیانی علم» رایج است (kuhn, 1970, P.viii)؛ زیرا جامعه (به منزله موضوع علوم اخیر الذکر)، به مثابه یک سیستم پیچیده انطباق‌پذیر (complex adaptive system) (Buckley, 1998, P.77)، متشکل از افرادی است که هر یک از آنها خود سیستمی پیچیده است و اظهار نظر درباره رفتار قابل مقایسه با اظهار نظر درباره رفتار پدیده‌های معرفی شده در سیستمهای سطوح پایین‌تر نیست. هنگامی که این افراد در داخل سیستم اجتماعی قرار می‌گیرند، نقش آفرینی تعاملی آنها، کلیتی پیچیده‌تر از مجموع اجزا پدیدار می‌سازد. سازمانهای اجتماعی، سیستمهای پیچیده‌ای هستند که

می‌توان واحدهای تشکیل دهنده آنها را «نقش اجتماعی انسانها» فرض کرد (نه خود انسانها)؛ ضمن اینکه نمی‌توان روابط متقابل نقش و شخصیت آدمی را کاملاً مورد غفلت قرار داد؛ زیرا چه بسا که نحوه ادراک از یک نقش و ارزش آن، تحت تأثیر شخصیت‌های افرادی که در گذشته تصدی آن را عهده‌دار بوده‌اند، قرار گیرد (Boulding, 1951, P.26)؛ بنابراین تأکید می‌شود که با افزایش میزان پیچیدگی سیستم‌های تحت بررسی، پیش‌بینی رفتار آنها دشوارتر می‌گردد.

قدرت تبیین قضایای علمی در برابر مراتب پیچیدگی پدیده‌ها

در حالی که نظریه‌های منبعث از علوم طبیعی، با عطف نظر به جزئیات و دقایق امور پدیده‌ها، پیش‌بینی‌های نسبتاً معتبرتری ارائه می‌دهند، در علوم اجتماعی پیش‌بینی ماهیتی کلیتر می‌یابد و در مقام بیان حالات انتزاعی سیستم مطرح می‌شود. البته هر چه یک نظریه علمی به نحو دقیقتری درباره ویژگی‌های موجودیتهای تحت بررسی خود اظهار نظر کند، کاربردی‌تر خواهد بود و هر چه به نحو صریحتری درباره رفتار پدیده‌ها اظهار نظر کند، با سهولت بیشتری قابل آزمون خواهد بود؛ اما ارائه نظریه‌های پایدار درباره موجودیتهای اجتماعی متنوع، متغیر و پویا مستلزم ملحوظ داشتن این تنوع و پویایی است؛ از این رو هر چه پدیده‌های تحت بررسی متنوعتر و پیچیده‌تر شوند، باید از قضایای انتزاعی‌تر و کلیتری برای اظهار نظر درباره آنها استفاده شود؛ ضمن اینکه باید تعداد قضایا و احکام بیشتری برای تبیین صحیح رفتار پدیده‌های مذکور به کار گرفته شوند.

برای مثال اگر در برخورد با پدیده‌های سطح اول، نظیر اشکال هندسی، بنخواهیم قضایایی را برای تبیین حالات آنها شکل دهیم، می‌توانیم از اصول متعارفی، نظیر اصول ذیل استفاده کنیم: یک اصل متعارف: «اگر به مقادیر مساوی، مقادیری مساوی بیفزاییم، دو مقدار مساوی به دست می‌آید».

یک اصل موضوع: «فقط یک خط مستقیم می‌توان رسم کرد که از دو نقطه معین بگذرد».^۵ اصل موضوع، اصلی است که بدون اینکه ضرورتاً متعارف همه اذهان باشد، به مثابه اصل پایه تلقی می‌شود. اقلیدس توانسته است بر پایه مجموعه‌ای از حدود و اصول، تعداد ۴۶۵ قضیه را به طور منطقی، برای علم هندسه استنتاج نماید (نبوی، ۱۳۶۹، ص ۳۱ تا ۳۳).

این‌گونه اصول و قضایا که برای تعریف و محاسبه ویژگی‌های سیستم‌های سطح اول بسیار ضروری هستند، در واقع مبانی استدلال برای تبیین رفتار سیستم‌های سطوح بالاتر را نیز شکل می‌دهند، ولی تعریف این اصول برای تبیین رفتار سیستم‌های سطوح بالاتر، مستلزم دقت نظر بیشتری است؛ برای مثال در سطح هفتم، برای تبیین علل رفتار انسان از چنین قضیه‌هایی استفاده می‌شود:

قضیه ۱. «رفتار اساساً هدفمدار است» (Hersey and Blanchard, 1988, P.18).

ملاحظه می‌شود که در این قضیه، رفتار آدمی فقط به «داشتن هدف» مقید می‌شود و در مورد نوع و ماهیت این هدف اظهار نظر نمی‌شود.

حال اگر بخواهیم از قضیه‌ای مشخص تر استفاده کنیم می‌توانیم بگوییم:

قضیه ۲. «انسان فقط در برابر پاداش مادی برانگیخته می‌شود».

ملاحظه می‌شود که قضیه فوق، حکم صریحتر و دقیقتری را در بردارد؛ اما بدیهی است که این حکم با مشاهده اولین انسانی که علاوه بر تمایل به دریافت پول و پاداشهای مادی، برای ارضای نیازهایی متعالیتر نیز فعالیت می‌کند، رد می‌شود.

بنابراین اگر بخواهیم احکامی را درباره رفتار انسان صادر نماییم که از پایداری و جامعیت کافی برخوردار باشند، مجبوریم حوزه دلالت قضایای خود را افزایش دهیم:

قضیه ۳. «انسان ابتدا در برابر محرکهای تأمین کننده نیازهای فیزیولوژیک برانگیخته می‌شود، ولی پس از ارضای آنها، نیازهای متعالیتری فعال می‌شوند» (Daft & Noc, 2001, P.165).

همانطور که ملاحظه می‌شود، قضیه سوم، قضیه‌ای ناتمام است؛ زیرا فقط یک مرحله از انگیزش انسان را تبیین می‌نماید؛ بنابراین باید با مجموعه‌ای از قضایا تکمیل شود. قضایایی که می‌توان هر یک از آنها را فرضیه‌ای مستقل فرض کرد که در کنار فرضیه‌ها و نظریه‌های دیگر تشکیل یک دستگاه نظری را می‌دهند؛ همان‌گونه که نظریه سلسله مراتب نیازهای مازلو، پس از ارضای نیازهای فیزیولوژیک به ترتیب، تلاش برای تأمین نیازهای ایمنی، محبت، احترام، و ... را محرک رفتار انسان می‌داند (Greenberg & Baron, 2000, P.133).

ملاحظه می‌شود که نظریه مازلو از ساختار مقاومتی برخوردار است و می‌تواند رفتارهای انسانی متغیرتر و متنوعتری را تبیین نماید، اما احکامی را صادر می‌کند که صراحت کمتری دارند؛ بنابراین برای افزایش صراحت نظریه مذکور، می‌بایست در هنگام تحلیل و کاربرد آن، با توجه به مقتضیات هر موجودیت انسانی و با استفاده از احکام کلی این نظریه، به صدور حکم مبادرت نمود؛ زیرا در ساخت نظریه مازلو به این امر توجه شده است که برانگیختگی انسان برای انجام هر عمل، ممکن است تحت تأثیر علل و عوامل متعدد و متنوعی باشد.

بدین ترتیب به نظر می‌رسد که صراحت و دقت پیش‌بینی هر نظریه (بویژه در حوزه علوم اجتماعی) با افزایش دامنه شمول مصادیق آن کاهش می‌یابد؛ یعنی میان «صراحت و دقت نظریه‌های علمی» درباره انسان و جامعه و «میزان جامعیت و مصداق‌پذیری آن» نوعی دوگانگی وجود دارد (نمودار شماره ۲)؛ بدین ترتیب پیوستاری شکل می‌گیرد که در یک سوی آن نظریه‌های علوم

۳. تأکید بر این نکته، ره آورد حضور در کلاس درس «روش‌شناسی علم»، دکتر لطف ا... نبوی است.
۴. این نمودار ضمن مشاوره و تبادل نظر با آقای آرین قلی‌پور طراحی و تنظیم شده است.
۵. برای آشنایی بیشتر با این اصول به مقاله ارزشمند جناب آقای دکتر لطف ا... نبوی، تحت عنوان «روش‌شناسی علوم قیاسی» مراجعه نمایید.
۶. البته همواره امکان دارد که چنین نظریه‌های شکست خورده‌ای نیز در قالب نظریه‌های جدیدتر، تجدید ساختار و بازسازی شوند؛ چنانکه مباحث «تجزیه و تحلیل مراوده‌ای»، بر مبنای برخی اشارات نظریه روانکاوی شکل می‌گیرند و نکات قابل تأملی را درباره رفتار انسانها مورد اشاره قرار می‌دهند.
۷. آشنایی با این اصطلاح، ره آورد استفاده از محضر آقای دکتر حسن میرزایی اهرنجانی است.
۸. البته امکان ارائه چنین پیش‌بینی‌هایی محال است، مگر در صورتی که رخدادهای اجتماعی، سناریوهایی نگارش یافته یا رویدادهایی جبری و از پیش تعیین شده تلقی شوند و عناصر انسانی، بازیگران بی اختیار آن قلمداد گردند.

فهرست منابع و مآخذ:

۱. خرمشاهی، بهاء‌الدین؛ *پوزیتیویسم منطقی (رهیافتی انتقادی)*؛ تهران: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۷۸.
۲. نبوی، لطف ا...؛ «روش‌شناسی علوم قیاسی»؛ *مجله مدرس*؛ دوره اول، شماره ۲؛ تهران: دانشگاه تربیت مدرس؛ دانشکده علوم انسانی، ۱۳۶۹.
3. Boulding, kenneth, E (1951); "General systems Theory-the skeleton of science"; in peter p. schoderbek; *Management systems*; second edition; John wiley & sons, Inc, 1971.
4. Buckley, walter (1998); *Society-A Complex Adaptive System: Essays in Social Theory*; Gordon and Breach publishers.
5. Churton, Mel (2000); *Theory and Method*; MacMillam press Ltd.
6. Daft, Richard, L. & Noe, Raymond, A. (2001); *Organizational Behavior*; Harcourt, Inc.
7. Greenberg, Jerald & Baron, Robert, A. (2000); *Behavior in organizations*; seventh edition; prentice-Hall Inc.
8. Hersey, paul & Blanchard, Ken (1988); *Management of Organizational Behavior: Utilizing Human resources*; Fifth edition; prentice-Hall International Editions.
9. Kuhn, Thomas, S. (1970); *The Structure of Scientific Revolutions*; second Edition; The University of Chicago press.
10. Oxford (1990); *The Oxford Reference Dictionary*; oxford university press.

جُستارگشایی

در راستای تحقق یکی دیگر از اهداف مجله «سخن سمت»، ارزیابی، نقد و بررسی کتابهای تخصصی رشته‌های علوم انسانی، بر آن شدیم تا در جستاری جدید با عنوان «معرفی و نقد کتاب» به نقد و بررسی کتابهای درسی بپردازیم.

هدف این بخش شناساندن و توصیف مرتب و منظم کتابهای درسی است که به منظور رفع نیاز آموزشی و پژوهشی رشته‌های علوم انسانی دانشگاهها، تألیف و تدوین شده‌اند. کتابهای درسی را از دو جنبه صوری و محتوایی می‌توان بررسی نمود: الف. معرفی مشخصات ظاهری کتاب و ب. بررسی ویژگیهای محتوایی کتاب:

۱. مطابقت موضوع کتاب با سرفصلهای درسی مصوب شورای عالی برنامه‌ریزی،
۲. ایجاد رابطه و مکمل سازی فصول کتاب با یکدیگر،
۳. انسجام و نظم منطقی مباحث،
۴. اعتبار علمی و تازگی منابع مورد استفاده،
۵. بکارگیری مناسب اصطلاحات و مفاهیم تخصصی و
۶. برتریهای کتاب نسبت به کتابها و منابع موجود مشابه

علاقه‌مندان می‌توانند حول محورهای پیشگفته، مطالب خویش را تدوین و ارسال فرمایند.

شهره روغنی*

معرفی و نقد کتابهای درسی

مقدمه

گروه پژوهشی الهیات با پنج گرایش علوم قرآن و حدیث، فقه و مبانی حقوق اسلامی، فلسفه و کلام اسلامی، ادیان و عرفان و تاریخ و تمدن ملل اسلامی فعالیت خود را از سال ۷۰ آغاز کرده است. مجموع عناوین مصوب شورای عالی برنامه ریزی در دوره کارشناسی و کارشناسی ارشد این رشته که اولویت آنها در گروه تصویب شده ۱۵۴ عنوان است. از این تعداد عناوین، تاکنون برای ۵۷ عنوان درس، قرارداد تألیف و ترجمه منعقد شده که از آن میان، ۳۲ عنوان چاپ شده است، ۸ عنوان مراحل چاپ و نشر را سپری می‌کند و ۱۷ عنوان در دست تدوین است.

نگارنده بر آن است که به معرفی کتابهای چاپ شده گرایش تاریخ و تمدن - که فهرست آن در ذیل خواهد آمد - بپردازد. هدف از این معرفی آن است که خوانندگان با محتویات و موضوعات طرح شده در کتابهای این گرایش آشنایی بیشتر و تفصیلی تر پیدا کنند. گرچه این معرفی‌ها، به قصد نقد نگارش نیافته است، دریغمان آمد از ذکر مواردی که به نظر می‌رسد موجب بهبود کیفیت کتاب خواهد شد چشم ببوشیم عناوین کتابهایی که «سمت» تاکنون توانسته است برای پوشش دادن سرفصل دروس گرایش تاریخ و تمدن رشته الهیات تقدیم جامعه دانشگاهی کند عبارتند از:

۱. تاریخنگاری در اسلام، سید صادق سجادی و دکتر هادی عالمزاده
۲. منتخب النصوص التاريخية والجغرافية، (مرحوم) دکتر نورالله کسائی
۳. تاریخ زبان و فرهنگ عربی، دکتر آذرتاش آذرنوش
۴. تاریخ خلافت عباسی از آغاز تا پایان آل بویه، دکتر سیداحمد رضا خضری
۵. جغرافیای تاریخی کشورهای اسلامی (۱)، دکتر حسین قره‌چانلو

* عضو هیأت علمی گروه الهیات و مدیر پژوهشی سازمان «سمت»

۶. مطالعات اسلامی در غرب، دکتر محسن الویری (خندان)

۷. اسلام و تمدن اسلامی (۲ و ۱)، ترجمه دکتر حسن فروغی

۸. چکیده تاریخ پیامبر اسلام، محمدابراهیم آیتی مشترک با بنیاد پژوهشهای آستان قدس

۹. نقد و بررسی منابع سیره نبوی (ص)، رسول جعفریان مشترک با پژوهشکده حوزه و دانشگاه

۱۰. مطالعات اسلامی در غرب انگلیسی زبان، مرحوم دکتر مرتضی اسعدی

سازمان «سمت» علاوه بر عناوین ذکر شده چند عنوان زیر چاپ دارد که بزودی منتشر خواهد شد. این عناوین نیز عبارتند از:

جغرافیای تاریخی کشورهای اسلامی (۲)، دکتر حسین قره‌چانلو

کتابشناسی گزیده توصیفی تاریخ و تمدن، شهره روغنی

دو عنوان نیز در دست تدوین است که امیدواریم بزودی راهی مراحل چاپ شود این دو عبارتند از:

درآمدی بر تمدن اسلامی در عصر عباسی. ترجمه دکتر محمد سپهری

تاریخ مغرب و تمدن آن، ترجمه حمیدرضا شیخی مشترک با بنیاد پژوهشهای اسلامی آستان قدس

۱. کتابهایی که به صورت مشترک با دانشگاهها و مراکز پژوهشی به چاپ رسیده عمدتاً به صورت کمک درسی یا مبنایی برای دانشجویان این رشته قابل استفاده خواهند بود. در این شماره به معرفی کتاب تاریخنگاری اسلامی پرداخته‌ایم بدین امید که در شماره بعدی تعداد بیشتری از کتابهای این رشته معرفی شوند.

گزارشی کوتاه از کتاب تاریخنگاری در اسلام

تاریخنگاری در اسلام / سید صادق سجادی، هادی عالم‌زاده؛ تهران: سازمان مطالعه و تدوین (سمت)، چاپ اول، زمستان ۱۳۷۵، ۱۶۰ ص.

کتاب تاریخنگاری در اسلام نخستین کتابی است که در گروه الهیات سازمان، تدوین و چاپ شده است. نگارش کتاب به قلم جناب آقای سید صادق سجادی، از محققان و متبّعان این رشته، و زیر نظر جناب آقای دکتر هادی عالم‌زاده از اساتید برجسته گروه تاریخ و تمدن دانشکده الهیات

دانشگاه تهران انجام گرفته است.

در مقدمه ناشر، این کتاب به عنوان منبع اصلی درس تاریخنگاری در اسلام در مقطع کارشناسی به ارزش ۲ واحد معرفی شده است. در سرفصل شورایعالی برنامه ریزی دوره کارشناسی الهیات (مصوب ۷۴/۱۱/۱۸) که به نظر می رسد قدری شتابزده و بدون جامع نگری کامل تدوین شده، هدف از این درس «آشنایی با شیوه های گوناگون تاریخنگاری در اسلام و شناخت مآخذ تاریخ اسلام» عنوان شده است.

گرچه نگارنده در این مقال قصد ندارد سرفصلهای مصوب رشته الهیات را نقد کند بویژه آنکه ظاهراً ضرورت بازبینی سرفصلهای این رشته بر دست اندرکاران محرز شده است؛ لکن در خصوص سرفصل این درس، ذکر دو نکته را ضروری می داند: اول اینکه شناخت مآخذ تاریخ اسلام را به لحاظ موضوع، نه به جهت میزان ارزش و کاربرد، باید فرع بر درس تاریخنگاری در اسلام و درس تاریخنگاری را پیش نیاز آن دانست؛ دوم اینکه آشنایی با شیوه های گوناگون تاریخنگاری صرفاً بخشی از آن هدفی است که این درس به طور اصولی باید آن را دنبال کند و خطاست که جزء را به جای کل بشانیم.

کتاب تاریخنگاری که محتوای آن برای مقطع کارشناسی تا حدودی سنگین به نظر می رسد، در شش فصل، یک پیشگفتار و مقدمه تدوین یافته است. مؤلفان در پیشگفتار با ذکر این مطلب که «شناخت و دریافت وجوه مختلف هر فرهنگ و تمدن بدون بررسی انواع هنرها و دانشهایی که در آن تمدن ظهور کرده یا تکامل یافته ممکن نخواهد بود» (ص ۱)، تاریخنگاری را یکی از ابعاد و مظاهر فرهنگ و تمدن [و طبعاً تاریخنگاری اسلامی را یکی از مظاهر تمدن اسلامی] و حائز اهمیت بسیار دانسته اند؛ سپس ضرورت پژوهش در تاریخنگاری اسلامی و تدوین کتاب در این باب را تبیین کرده و اظهار داشته اند «پژوهش در این باب نه تنها برای شناخت روشها و آراء تاریخی مورخان این دوره ضروری می نماید، بلکه به سبب دگرگونیهایی که امروزه در پژوهش و بینش تاریخی رخ داده راهی برای بررسی نقادانه منابع تاریخی و مورخان اسلامی به شمار می رود» (ص ۳).

فصل نخست کتاب با عنوان کلیات ابتدا به موضوع تعیین مبدأ زمان در میان مسلمانان و سابقه استفاده آنان از تاریخ، معنای لغوی و اصطلاحی و تفاوت موضوع و مفهوم تاریخ اختصاص یافته؛ پس از آن، تاریخنگاری اسلامی، به عنوان یکی از وجوه فرهنگ و تمدن

اسلامی، آغاز، انگیزه‌ها و اهداف آن و نیز جایگاه تاریخ در طبقه‌بندی علوم نزد مسلمانان بررسی شده است. موضوعات طرح شده در این فصل با اینکه به اختصار اطلاعات ارزشمندی در اختیار خواننده قرار می‌دهد، دارای نوعی تداخل مباحث است و به نظر می‌رسد می‌توانست از نظم منطقی بیشتری برخوردار باشد؛ علاوه بر اینکه بهتر بود با زبان ساده‌تری بیان می‌شد.

ذیل عنوان فصل دوم با نام منشأ تاریخنگاری اسلامی این عناوین فرعی به چشم می‌خورد: میراث عربی، ایرانی، یونانی، یهودی، مسیحی و میراث اسلام شامل قرآن و سنت و سیره پیامبر(ص). مؤلفان در این فصل درصدد اثبات این موضوع بوده‌اند که «گرچه تاریخنگاری اسلامی با اسلام آغاز شد و از نظر شکل و بینش با آنچه در میان اقوام دیگر وجود داشت متفاوت بود(ص ۲۲)، بی‌تأثیر از میراث فرهنگی دیگر اقوام نبوده است؛ و با این هدف به بررسی میراث‌های تاریخنگاری یاد شده و دامنه تأثیرات آنها در تاریخنگاری اسلامی پرداخته‌اند و با اعلام این نکته که «تأثیرات یاد شده [تأثیر میراث اقوام دیگر] به مثابه عوامل جری و عرضی برای نشأت تاریخنگاری اسلامی به‌شمار می‌آیند» نتیجه‌گیری کرده‌اند که «منشأ اصلی و حقیقی تاریخنگاری اسلامی و نیرومندترین عامل الهام‌بخش مورخان مسلمان برای پژوهش و تدوین تاریخ همانا اسلام بوده است» (ص ۳۲) و میراث اسلام را در دو عامل قرآن و سنت مورد بحث قرار داده‌اند. این فصل از مهمترین فصول کتاب است که متأسفانه در سرفصل مصوب شورایعالی برنامه‌ریزی هیچگونه اشاره‌ای به آن نشده است.

فصل سوم، روشها و مکاتب تاریخنگاری را مورد بحث قرار داده است. در بحث از روشهای تاریخنگاری، سه روش روایی، ترکیبی و تحلیلی شرح داده شده است. مؤلفان در آغاز همین فصل به اختلاف میان دو اصطلاح «روش تاریخنگاری» و «شیوه تدوین تاریخی» - که در فصل بعد بدان پرداخته‌اند - اشاره کرده، توضیح داده‌اند که مقصود از «روش» چگونگی صورت تألیف و نقل مطالب تاریخی است و مراد از «شیوه» چگونگی تدوین مطالب تاریخی است؛ مثلاً ممکن است مورخی در تألیف و نقل وقایع، روش روایی را در پیش گیرد و تنظیم مطالب را به شکل روایت ذکر کند، اما در عین حال آن را به شیوه سالشمار یا رعایت تسلسل تاریخی مدون سازد. در بحث مکاتب تاریخنگاری، مؤلفان با ذکر این مقدمه که «تاریخنگاری اسلامی از آغاز در دو جهت اساسی حرکت می‌کرد که به سبب خصوصیت متمایزشان در عنایت به موضوع و مواد خاص تاریخی هریک را مکتبی در تاریخنگاری شمرده‌اند» (ص ۴۷)، به معرفی دو مکتب مدینه

(اهل حدیث) و عراق یا کوفه (اخباریان) به عنوان دو مکتب اصلی تاریخنگاری اسلامی پرداخته‌اند و پس از معرفی نمایندگان برجسته هریک، ویژگیها و وجوه تشابه و تمایز آنان را نام برده‌اند. به دنبال معرفی دو مکتب یاد شده، توضیحاتی در باب تاریخنگاری ایران، شام و اندلس داده شده است؛ لکن توضیحات ارائه شده و نحوه ارائه توضیحات کاشف دیدگاه روشن مؤلفان نسبت به این موضوع که آیا این سه نیز از دیگر مکاتب تاریخنگاری اسلامی هستند یا نه نیست؛ اگر تاریخنگاری ایران و شام و اندلس از اقسام تاریخنگاری به شمار آیند، با کدام حجت تاریخنگاری هند و مصر و عثمانی از این تقسیم‌بندی خارج می‌شوند؛ و اگر نیستند، پس چرا مقسم مکتب مدینه و عراق به حساب آمده‌اند؟ علاوه بر اینکه، در ضمن ارائه توضیحات در باب تاریخنگاری ایرانی، به نام «مکتب یمن» اشاره شده (ص ۶۷)، اما هیچ‌گونه توضیحی درباره آن داده نشده است. به نظر می‌رسد شایسته باشد که این بخش از فصل سوم مورد تجدید نظر مؤلفان محترم قرار گیرد. پیشنهاد می‌شود این بخش با عنوانی مشابه «سنت‌های تاریخنگاری در سرزمین‌های اسلامی» به فصل پنجم کتاب که موضوع آن سیر تاریخنگاری در سرزمین‌های اسلامی است منتقل شود.

در فصل چهارم با عنوان شیوه‌های تدوین و تنظیم در تاریخنگاری اسلامی شش شیوه تنظیم مواد تاریخی به لحاظ موضوع، زمان و مکان معرفی شده‌اند. این شیوه‌ها عبارتند از: حدیثی - خبری، سالشماری، دودمانی، تدوین تاریخی برحسب طبقات، تدوین فرهنگنامه‌ای و شیوه تبارشناختی. در مقدمه این فصل توضیح داده شده است که «شیوه‌های مذکور را نمی‌توان بکلی جدا از هم انگاشت، چه ممکن است دو یا چند شیوه در یک اثر جمع شود» (ص ۷۱).

فصل پنجم با عنوان سیر تاریخنگاری در سرزمین‌های اسلامی نگاهی کلی و گذرا بر تطور تاریخنگاری در قلمرو اسلام دارد و جریان این تطور با اشاره به مهمترین آثاری که در این قلمرو گسترده پدید آمده در آن بررسی شده است. این بررسی از غرب به شرق، پنج حوزه را دربرگرفته است: مغرب و اندلس، مصر و شام، ایران، شبه قاره هند و عصر عثمانی مشتمل بر همه سرزمین‌هایی که در قلمرو این دولت قرار داشته‌اند. این فصل از کتاب حائز اهمیت بسیار است و اطلاعات مهم و ارزشمندی به خواننده می‌دهد.

در فصل ششم و آخرین فصل کتاب، انواع تاریخنگاری بحث و بررسی شده است. مؤلفان در مقدمه این فصل با توضیح این مطلب که «مراد از انواع تاریخنگاری مضامین اصلی و گونه‌ها و

شیوه‌های مختلف تاریخنگاری و تدوین تاریخی هماهنگ با دایره نگاه مورخ است» (ص ۱۰۹)

شیوه‌های تدوین و تنظیم را نیز در این مقوله دانسته و میان انواع تاریخنگاری و شیوه‌های تدوین تاریخی نسبت عام و خاص قائل شده‌اند. مهمترین انواعی که در این فصل برای تاریخنگاری اسلامی برشمرده شده عبارتند از سیرومغازی، مقاتل و فتن و حروب، خراج و فتوح، تواریخ عمومی، تواریخ دودمانی و تکنگاری درباره فرمانروایان، تواریخ محلی، انساب، طبقات، وزارت و دیوانسالاری، فرهنگنامه‌های تاریخی و فرق و مذاهب. ذکر عبارت «مهمترین انواع» حاکی از آن است که احتمالاً محققان و متبّعان علم تاریخنگاری انواع دیگر یا تقسیم‌بندیهای دیگری نیز برای تاریخنگاری اسلامی قائلند. مؤلفان در ذیل هر نوع به معرفی و توصیف چند اثر مهم تاریخی در آن زمینه پرداخته‌اند. قریب پنجاه اثر تاریخی مهم در این کتاب معرفی شده است. البته اشتباهات اندکی در معرفی برخی کتب پیش آمده؛ از جمله آنکه کتاب *وفاء الوفاء باحوال المصطفی* به ابن جوزی نسبت داده شده، در حالیکه کتاب ابن جوزی *الوفاء باحوال المصطفی* نام دارد و اما سمهودی کتابی دارد به نام *وفاء الوفاء باخبار دارالمصطفی* که ممکن است به دلیل شباهت در نام با کتاب ابن جوزی اشتباه گرفته شده باشد. شایسته بود در این فصل اولاً، برای هر یک از انواع تاریخنگاری اسلامی نیز تعریفی ارائه می‌شد؛ ثانیاً به دیگر تقسیمات انواع تاریخنگاری اشاره و ضمناً تصریح می‌شد که به دلیل ماهیت برخی آثار تاریخی، جای دادن قطعی هر یک از آنها تحت یک نوع خاص نه تنها ضروری نیست، بلکه در بسیاری موارد امری دشوار است و همان‌طور که در بحث شیوه‌ها اشاره شد ممکن است در یک اثر چند نوع یا شیوه تاریخنگاری دیده شود.

در پایان کتاب، فهرست منابع و کتابشناسی قرار دارد. کتاب به‌طور قطع نیازمند فهرست اعلام است امید است مؤلفان محترم در چاپهای بعد به این مهم همت گمارند. از سال ۷۵ تاکنون، چهار چاپ از این کتاب ارزشمند در اختیار طالبان قرار گرفته که نشانه استقبال جامعه علمی و دانشگاهی است. امید است در تدوین سرفصلهای جدید گرایش تاریخ و تمدن رشته الهیات، فصل‌بندی و عناوین این کتاب مورد توجه جدی دست‌اندرکاران امر قرار گیرد؛ همچنانکه امید آن داریم مؤلفان پس از گذشت شش سال از چاپ کتاب، بازنگری در محتوای آن را وجهه همت والای خویش قرار دهند.

زهره مجدآبادی فراهانی*

کاربرد اینترنت در روانشناسی

چکیده

تحولات سریع در عرصه کامپیوتر و فناوری اطلاعات در سالهای اخیر بر علوم مختلف، از جمله روانشناسی تأثیر گذاشته است. تأسیس اینترنت بزرگترین شبکه کامپیوتری جهان امکانات متنوعی را در اختیار روانشناسان قرار داده است. در این مقاله کاربردهای روانشناختی اینترنت را توصیف می‌کنیم. این کاربردها به ده مقوله تقسیم می‌شوند: منابع اطلاعاتی در مورد مفاهیم و موضوعات روانشناختی، راهنماهای خود کمک‌دهی؛ آزمونگری و سنجش روانشناختی؛ کمک به تصمیم‌گیری برای درمانگری؛ اطلاعات در مورد خدمات خاص روانشناختی؛ توصیه‌های روانشناختی تک - جلسه‌ای از خلال پست الکترونیکی یا تابلوی اعلانات الکترونیکی؛ مشاوره و درمانگری شخصی ممتد از طریق پست الکترونیکی؛ مشاوره بلادرنگ از طریق گفتگوی شبکه‌ای، تلفن شبکه‌ای، کنفرانس شبکه‌ای؛ گروههای حمایتی، گروههای بحث و مشاوره گروهی همزمان و ناهمزمان و پژوهشهای روانشناختی و اجتماعی.

مقدمه

ظهور فناوری اطلاعات، کاربرد گسترده آن در سطح جهان و تولید کامپیوترهایی که به آسانی می‌توان از آنها استفاده کرد این امکان را فراهم آورده است که افراد بیشتری از آنها بهره‌جویند. تحولات حادث در این قلمرو بر علوم مختلف از جمله روانشناسی تأثیر گذاشته است. تأسیس بزرگترین شبکه کامپیوتری جهان، اینترنت، در دهه ۱۹۶۰ م باعث شده است که انسانها بتوانند به سهولت و با بهره‌گیری از امکاناتی چون پست الکترونیکی، گفتگوی شبکه‌ای، کنفرانس شبکه‌ای و شبکه جهانی وب با یکدیگر ارتباط و تعامل داشته باشند. در این میان شبکه جهانی وب رایجترین روش مبادله اطلاعات در اینترنت است که روانشناسی نیز از آن بهره بسیاری گرفته است.

هدف از مقاله حاضر ارایه خدمات روانشناختی اینترنت است. این خدمات متنوع‌اند و باراک (Barak, A, 1999) آنها را برحسب هدفشان به ده مقوله تقسیم کرده است. ذکر این نکته لازم است که این خدمات را نباید نهایی تلقی کرد؛ چه اینترنت پدیده‌ای پویا و مبتنی بر تکنولوژی در حال رشد و گسترش است. در سطور زیر که در پی می‌آیند به این خدمات اشاره خواهیم کرد.

* عضو هیأت علمی دانشگاه پیام‌نور

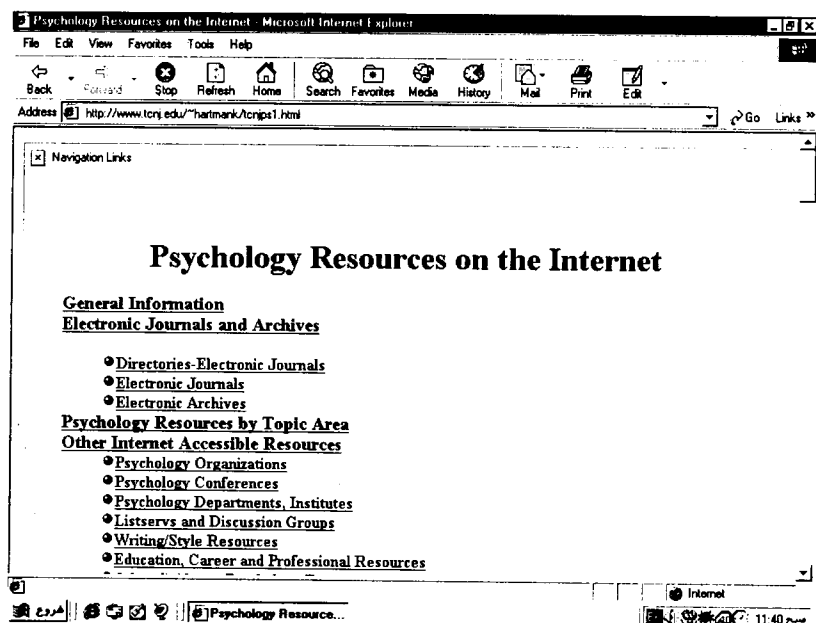
خدمات روانشناختی اینترنت

۱. منابع (Resources) اطلاعاتی در مورد مفاهیم و موضوعات روانشناختی

بانکهای اطلاعاتی روانشناختی متعددی در اینترنت موجود است. این بانکها اطلاعات گوناگونی را در مورد پدیده‌ها، موضوعات و مفاهیم روانشناختی در بردارند؛ برای مثال شبکه بهداشت روانی با نشانی:

<http://mentalhelp.net/> یا منابع روانشناسی در اینترنت، تصویر ۱ با نشانی:

<http://www.tenj.edu/~hartmank/tenjpst.html>

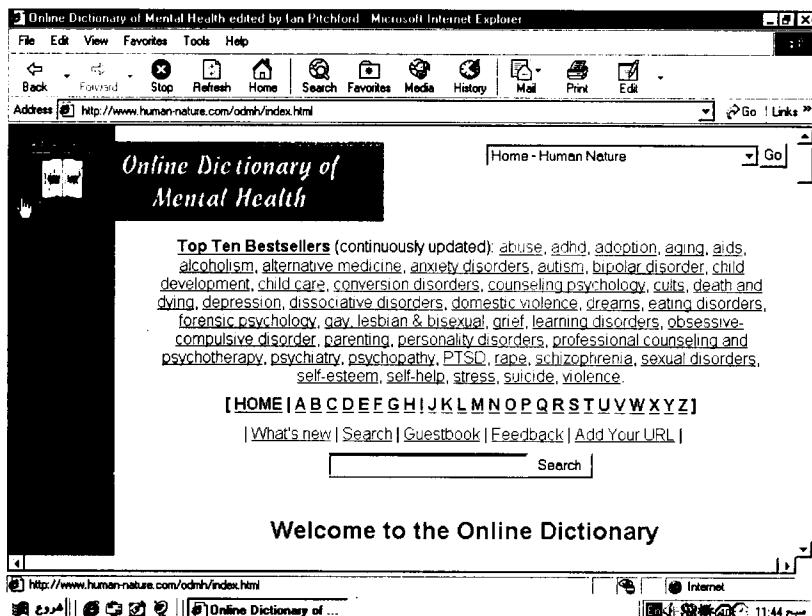

تصویر ۱ صفحه اصلی منابع روانشناسی در اینترنت

همچنین فهرستهای الفبایی جامعی وجود دارند که با کلیک کردن روی آنها می‌توان به سایتهای متعدد مرتبط با روانشناسی پیوست؛ برای مثال فرهنگنامه شبکه بهداشت روانی، تصویر ۲ با نشانی:

<http://www.human-nature.com/odmh/index.html>

بانکها و منابع اطلاعاتی روانشناختی از چند نظر با یکدیگر تفاوت دارند. پاره‌ای از آنها اطلاعات را به‌طور مختصر ارائه می‌دهند، در حالی که برخی دیگر بحثهای گسترده، دقیق و کاملی را فراهم می‌آورند. در شبکه وب منابعی یافت می‌شوند که بسیار تخصصی هستند و استفاده مؤثر از

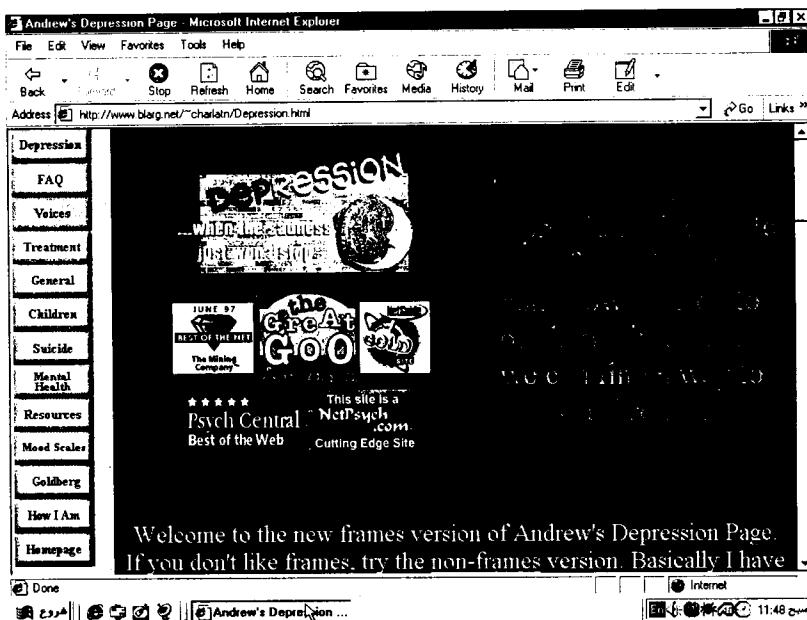
تصویر ۲ صفحه اصلی فرهنگنامه شبکه بهداشت روانی

آنها مستلزم دیدن آموزش قبلی کاربر یا حتی آموزش تخصصی یا تحصیلی شخص در حوزه روانشناسی یا زمینه خاصی از این رشته است. برخی دیگر از منابع نیز برای عامه مردم تهیه شده‌اند. به روز بودن منابع اطلاعاتی نیز در این بانکها متفاوت است. معمولاً منابعی که سازمانهای تخصصی، شرکتهای دولتی یا مؤسسات آموزشی تهیه می‌کنند، در زمانهای مشخصی به روز می‌شوند؛ در حالی که در شبکه، منابعی یافت می‌شوند که ممکن است دست نخورده باقی بمانند. منابع اطلاعاتی مبتنی بر وب، حاوی اطلاعات ارزشمندی هستند، در عین حال اطلاعات اشتباه تحریف شده، دارای سوگیری، قدیمی و جعلی را نیز در برمی‌گیرند. کارداس (Kardas, E.P, 1999) بر این عقیده است که کاربران برای ارزیابی منابع وب می‌توانند سؤالاتی را مطرح کنند که پاسخگویی به آنها در واقع اولین گام در راه ارزیابی موفقیت‌آمیز صفحات وب است. برای مثال، آیا از حیث هجی کردن، قواعد نقطه‌گذاری و دستور زبان در مطالب اشتباهات آشکاری وجود دارد؟ آیا مؤلف خود را معرفی کرده است؟ آیا مؤلف یک صاحب‌نظر، دانشجو یا دانش‌آموز دبیرستانی است؟ آیا اطلاعات از عینیت برخوردارند یا به‌طور آشکار، سوگیری دارند؟ اطلاعات چقدر به روز هستند؟ آیا در مطالب، شکاف آشکاری وجود دارد؟ وی همچنین تأکید می‌ورزد که شبکه وب فقط یکی از منابع اطلاعاتی است و صحیح بودن اطلاعات آن باید با اطلاعات وسایل سنتی بررسی شود.

۲. راهنماهای خود کمک‌دهی (Self-help guides)

سایت‌های اینترنتی متعددی برای یاری به اشخاصی که به کمک‌های روانشناختی نیاز دارند طراحی شده است. این سایتها افراد را راهنمایی می‌کنند که چگونه به خودشان کمک کنند. عناوین سایت‌های خود کمک‌دهی گوناگون و متعدد است؛ از آن جمله اختلالات تغذیه، مشکلاتی که در روابط والدین و نوجوانان وجود دارد، تصمیم‌گیری حرفه‌ای و تحصیلی، مشکلات خاص یادگیری، نارسا کنش‌وریهای (Dysfunctions) جنسی، اعتماد به خویشتن، اختلالات هیجانی؛ برای مثال سایت خود کمک‌دهی افسردگی، تصویر ۳ با نشانی:

<http://www.blarg.net/~charlatn/Depression.html>

تصویر ۳ صفحه اصلی سایت خود کمک‌دهی افسردگی

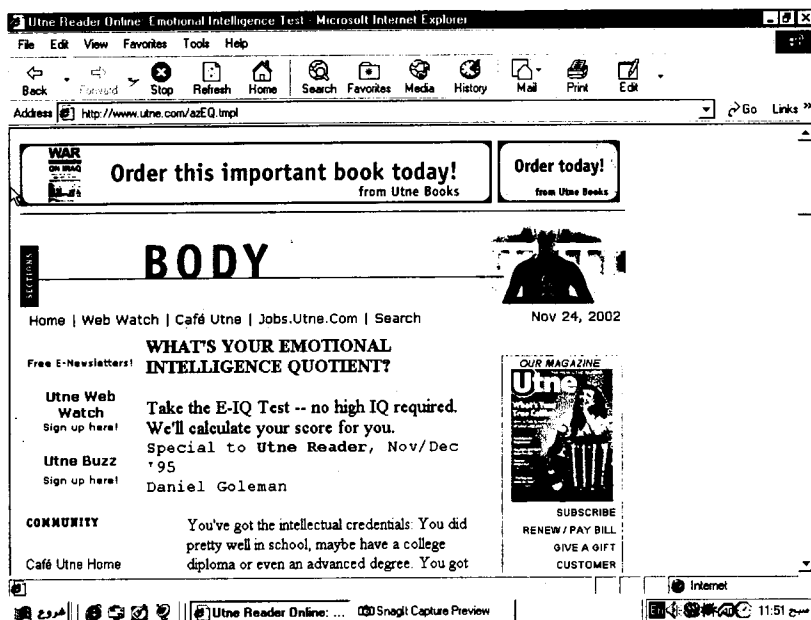
۳. آزمونگری و سنجش روانشناختی

بسیاری از سایتها حاوی آزمونها و پرسشنامه‌های روانشناختی هستند که هدفشان سنجش روانشناختی کاربر است. پاره‌ای از آزمونها عوامل بسیار خاص، مثلاً بهره هوشی، استعداد خاص، هوش هیجانی یا یک بازخورد خاص را اندازه‌گیری می‌کنند؛ در حالی که پاره‌ای دیگر عمومی‌ترند و به ارزیابی ویژگیهای شخصیتی گوناگون، رغبت‌های حرفه‌ای و غیره می‌پردازند؛ برای مثال آزمون

<http://www.utne.com/azEQ.tmp1>

هوش هیجانی، تصویر ۴ با نشانی:

برخی از این آزمونها از آغاز برای استفاده در شبکه وب طراحی شده‌اند و پاره‌ای دیگر شکل الکترونیکی و اقتباس آزمونهای مداد و کاغذی هستند که قبلاً منتشر شده‌اند. دسته‌ای از سایتها شامل آزمونهای کامل‌اند و برخی دیگر شامل نمونه سؤالی از آزمونها هستند. در پاره‌ای از سایتها کاربر می‌توان آزمون را تکمیل کرده و بلافاصله نتایج آن را دید؛ در حالی که برخی دیگر از سایتها این خدمات را از طریق پست الکترونیکی آزمون فراهم می‌آورند و نتایج آن را با یک فاصله زمانی برای کاربر ارسال می‌کنند.

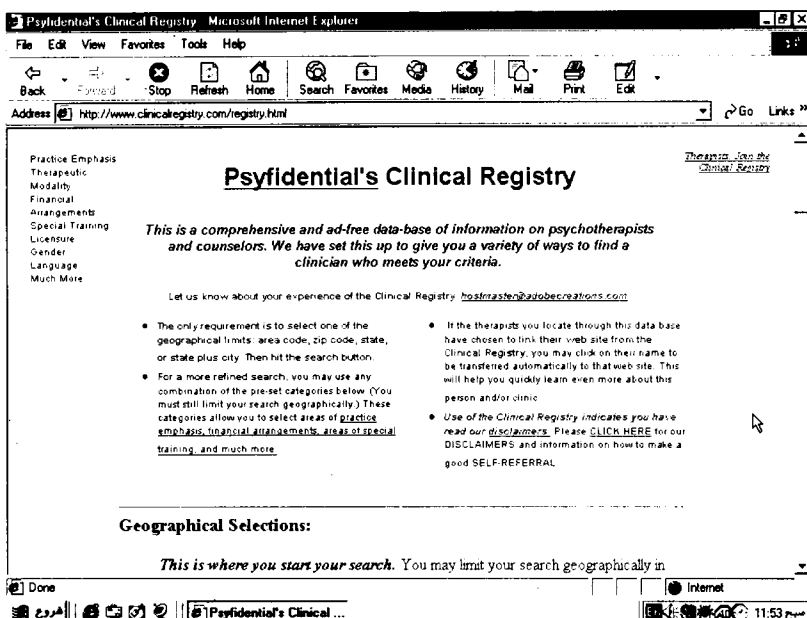

تصویر ۴ صفحه اصلی آزمون هوش هیجانی

۴. کمک به تصمیم‌گیری برای درمانگری

هدف بسیاری از سایتها این است که با فراهم آوردن اطلاعاتی برای کاربران به آنها در زمینه تصمیم‌گیری در مورد درمانگری، نوع درمانگری، درمانگر و غیره کمک کنند؛ برای مثال یکی از سایتهای سازمان Adobe Creations به نام Psyfidential، تصویر ۵ با نشانی:

<http://www.clinicalregistry.com/registry.html>

تصویر ۵ صفحه اصلی سایت Psyfidential

۵. اطلاعات در مورد خدمات خاص روانشناختی

مراکز، کلینیکها و مؤسسات روانشناختی متعددی وجود دارند که خدمات خود را از طریق شبکه وب اعلام می‌کنند. این سایتها اطلاعات چندی دارند؛ از جمله، مکان، شماره تلفن، نشانی پست الکترونیکی، ساعات مراجعه، جزییاتی در مورد خدماتی که ارائه می‌کنند و کارکنانشان؛ برای مثال مرکز تحول دانشجویی و سترن، تصویر ۶ با نشانی: <http://www.sdc.uwo.ca>

۶. توصیه‌های روانشناختی تک جلسه‌ای از خلال پست الکترونیکی (E-mail) یا تابلوی

اعلانات الکترونیکی (E-Bulletin Board)

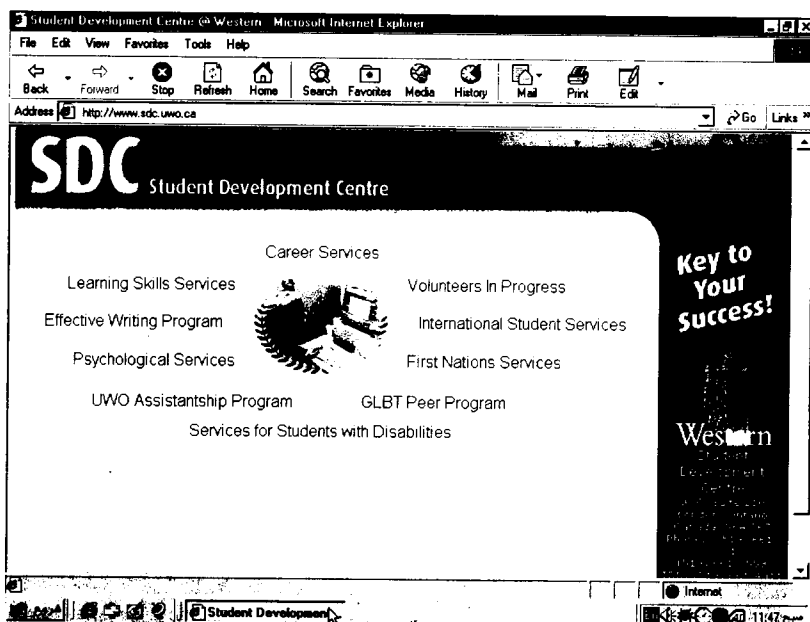
در شبکه وب، بسیاری از سایتها در مورد مسایل، مشکلات شخصی و موضوعات مختلف روانشناختی توصیه‌هایی را به کاربران ارائه می‌دهند. در برخی از سایتها، این خدمات جنبه خاص دارد و بر حوزه ویژه‌ای متمرکز است؛ مثلاً اختلال خواب و در برخی دیگر از سایتها خدمات جنبه کلی و گسترده دارد؛ برای مثال یکی از سایتهای دانشگاه کلمبیا، تصویر ۷ با نشانی:

<http://www.goaskalice.columbia.edu/index.html>

در بعضی از موارد، سؤال و جواب روی یک تابلوی اعلانات الکترونیکی عمومی منتشر

می‌شود و بدین ترتیب دیگر کاربران نیز می‌توانند از آن بهره‌مند گردند.

توصیه‌های روانشناختی پاره‌ای از سایتهای شبکه توسط روانشناسان، روانپزشکان، مددکاران اجتماعی و مشاوران ارایه می‌شود لکن بسیاری از این خدمات را توصیه‌کنندگانی از حوزه‌های پرستاری، طب، تدریس، مدیریت نیز فراهم می‌آورند.

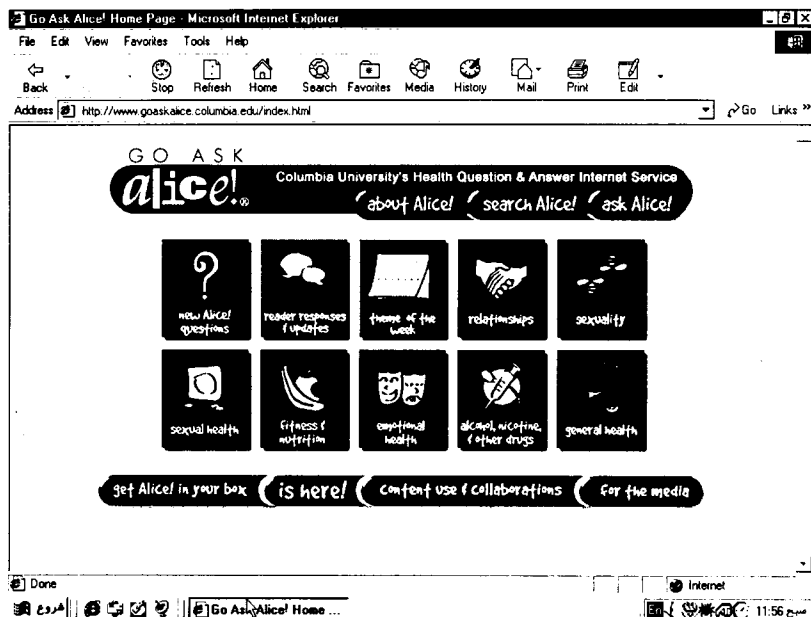
تصویر ۶ صفحه اصلی مرکز تحول دانشجویی وسترن

۷. مشاوره و درمانگری شخصی ممتد (Ongoing) از طریق پست الکترونیکی

رشد سریع اینترنت و استفاده از آن برای ارایه اطلاعات و ایجاد ارتباط به خلق اشکال جدیدی از مشاوره منجر گردیده است. مشاوره مبتنی بر اینترنت، تعامل همزمان و ناهمزمان از راه دور بین مشاوران و مراجعان را با استفاده از پست الکترونیکی، گفتگوی شبکه‌ای، کنفرانس شبکه‌ای در برمی‌گیرد (شورای ملی مشاوران دارای پروانه، ۲۰۰۱ م).

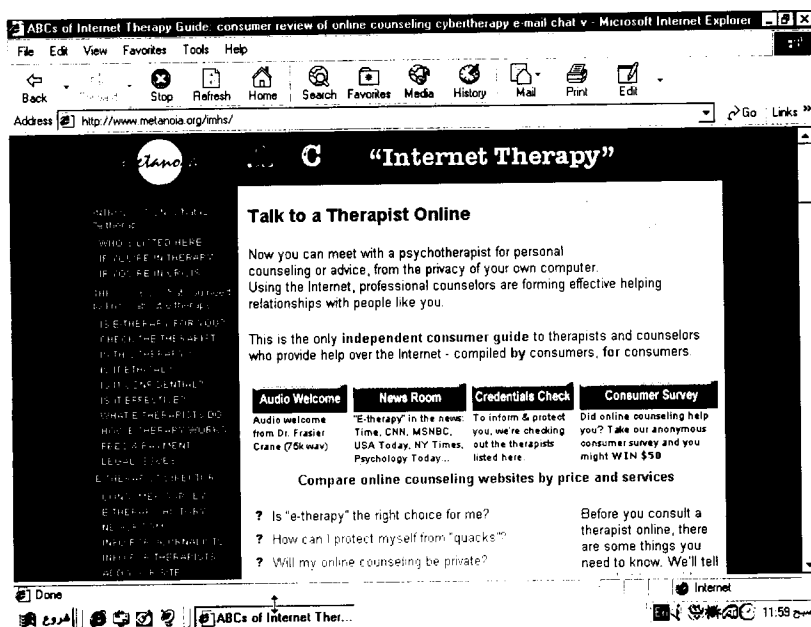
در ارتباط ناهمزمان، درمانگر و مراجع مجبور نیستند در یک زمان پشت میز کامپیوتر بنشینند و معمولاً این بدان معناست که در این تعامل، فاصله زمانی وجود دارد (Suller, J, 1998). در مشاوره و درمانگری شخصی ممتد از طریق پست الکترونیکی که یک نوع مشاوره ناهمزمان است، ارتباط

چهره به چهره وجود ندارد و تماس مشاور و مراجع در مکانها و زمانهای مختلف میسر است. فهرست الفبایی تهیه کنندگان درمانگری از طریق پست الکترونیکی، تصویر ۸ در نشانی: <http://www.metonia.org/imhs/> موجود است.

تصویر ۷ صفحه اصلی یکی از سایتهای دانشگاه کلمبیا

۸. مشاوره فوری (Real-time) از خلال گفتگوی شبکه‌ای (Chat)، تلفن شبکه‌ای (Web telephony) و کنفرانس شبکه‌ای (Videoconferencing) در ارتباط همزمان، مراجع و درمانگر در یک زمان پشت میز کامپیوتر خود می‌نشینند و با یکدیگر تعامل دارند (Suller, J, 1998). این نوع ارتباط به چند روش انجام می‌گیرد: الف) گفتگوی شبکه‌ای که در این روش کاربران اینترنت می‌توانند به زبان نوشتاری در شبکه ارتباط برقرار کنند، ب) تلفن شبکه‌ای که ارتباط به زبان گفتاری را از طریق اینترنت و با استفاده از یک میکروفون و بلندگوها میسر می‌گرداند و ج) کنفرانس شبکه‌ای که تعامل بلادرنگ بین کاربران را با استفاده از ویدیو که در کامپیوترهای آنها نصب گردیده است، امکان‌پذیر می‌سازد.

تصویر ۸ صفحه اصلی فهرست الفبایی تهیه کنندگان در مانگری از طریق پست الکترونیکی

۹. گروههای حمایتی (Support groups)، گروههای بحث (Discussion groups) و مشاوره

گروهی همزمان (Synchronous) و ناهمزمان (Asynchronous)

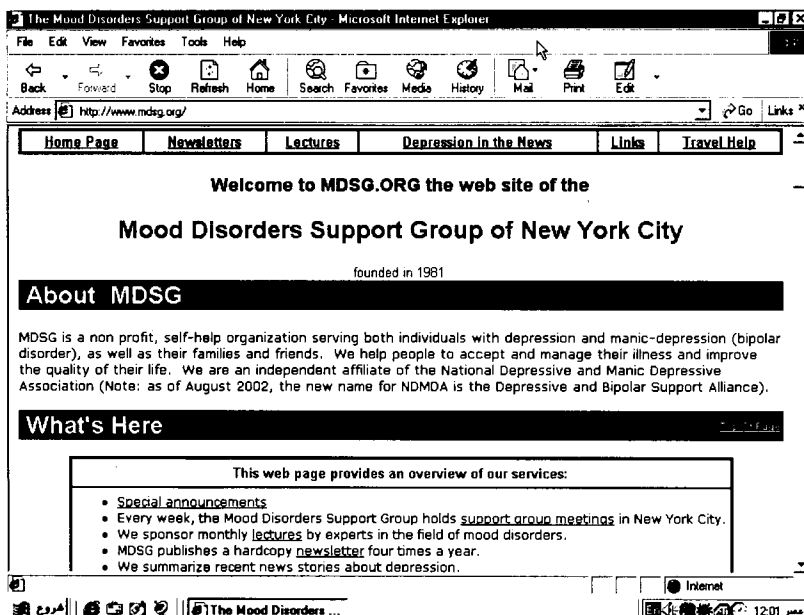
در اینترنت ارتباطهای گروهی نیز به سهولت برقرار می گردند. در این ارتباطها شخص می تواند پیامهایی را به طور همزمان و ناهمزمان با اشخاص دیگر مبادله کند. این ارتباطها به گروههای خبری (News groups) اتاقهای گفتگوی شبکه ای گروههای بحث و انجمنهای شبکه ای (Web forums) موسومند و هر یک ویژگیهای خاص خود را دارد، لکن در همه آنها بحثهای گروهی از طریق اینترنت ممکن می شود.

گروههای حمایتی در شبکه براحتی از طریق موتورهای جستجوی اینترنت و فهرستهای الفبایی متعدد در اینترنت یافت می شوند؛ برای مثال گروه حمایتی اختلالات خلقی نیویورک سیتی،

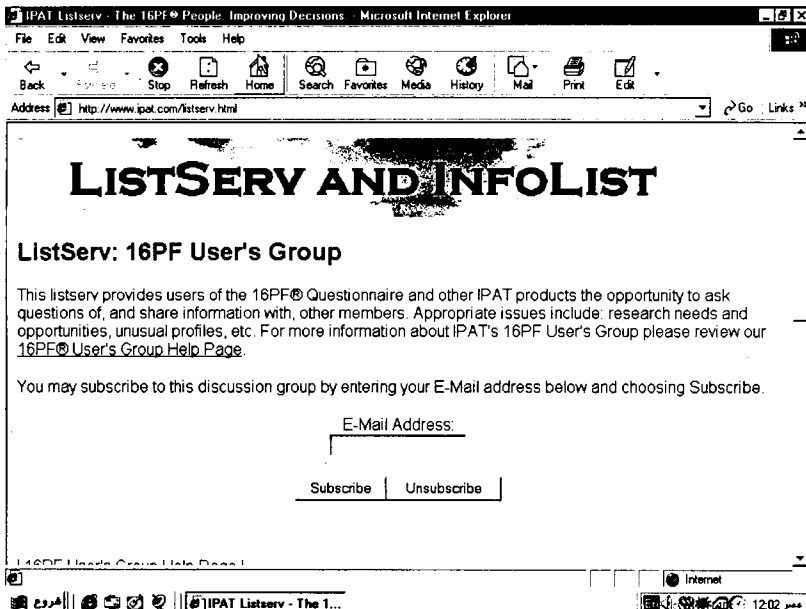
تصویر ۹ با نشانی: <http://www.mdsg.org/>

استفاده از اینترنت ارتباط گسترده و جامع متخصصان را در سطح جهان آسان کرده است. گروههای بحث تخصصی یک شیوه رایج تبادل اطلاعات بین متخصصان است. دسته ای از گروههای بحث به گروههای کاری (Listservs) موسومند که کاربر از طریق پست الکترونیکی در آنها شرکت دارد؛ برای مثال گروه کاری استفاده کنندگان از پرسشنامه شانزده عاملی کتل، تصویر ۱۰

با نشانی: <http://www.ipat.com/listserv.html>

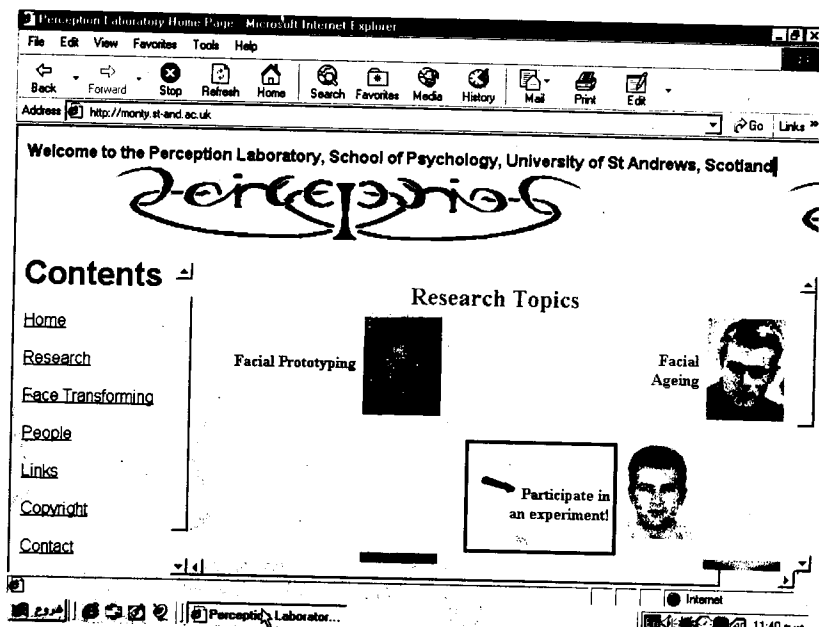
تصویر ۹ صفحه اصلی گروه حمایتی اختلالات خلقی نیویورک سیتی

تصویر ۱۰ صفحه اصلی گروه کاری استفاده کنندگان از پرسشنامه شانزده عاملی

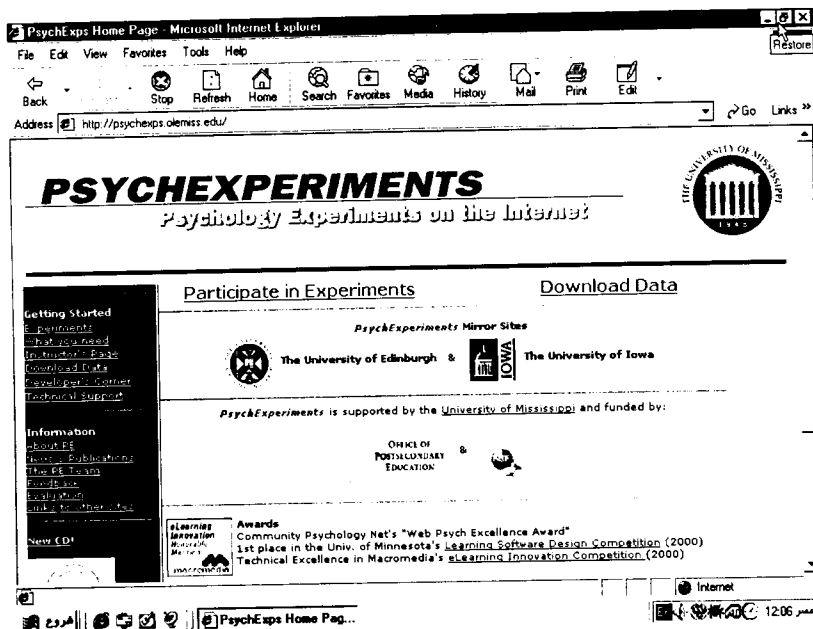
۱۰. پژوهشهای روانشناختی و اجتماعی

از اینترنت می‌توان در پژوهشهای روانشناختی و اجتماعی سود جست. در آغاز از شبکه وب برای شرکت در پژوهش یا اجرای زمینه‌یابی استفاده می‌شد؛ برای مثال پژوهش دانشکده روانشناسی دانشگاه سنت اندرو در مورد ادراک، تصویر ۱۱ با نشانی: <http://monty.st-and.ac.uk>

تصویر ۱۱ صفحه اصلی پژوهش در مورد ادراک

لکن بتدریج این شبکه برای مطالعات آزمایشگاهی نیز مورد بهره‌برداری قرار گرفت؛ برای مثال آزمایشهای روانشناسی در اینترنت، تصویر ۱۲ با نشانی: <http://psychexps.olemiss.edu/> همان‌طور که ملاحظه گردید دامنه کاربردهای روانشناختی اینترنت از منابع اطلاعاتی تا درمانگری و پژوهش گسترده است و بی‌تردید با رشد روزافزون فناوری اطلاعات این کاربردها متنوع‌تر و بیشتر می‌گردد، لکن در استفاده تخصصی از اینترنت ملاحظات اخلاقی متعددی مطرح است؛ حتی پاره‌ای از انجمنهای تخصصی دستورالعملهایی اخلاقی را در مورد ارزیابی خدمات در شبکه منتشر کرده‌اند؛ از جمله انجمن روانشناسان آمریکا (۱۹۹۷) و شورای ملی مشاوران دارای پروانه (۲۰۰۱). یکی از مسایل متداول گواهی و پروانه ارزیاب‌دهندگان خدمات روانشناختی (درمانگری، آزمونگری، اطلاعات صرف) در اینترنت است. مسایل مطرح دیگر عبارتند از:

تصویر ۱۲ صفحه اصلی آزمایشهای روانشناسی در اینترنت

محرمانه ماندن اطلاعات، دشواری شناسایی صاحبان سایتها و ارایه‌دهندگان خدمات و بدین ترتیب فراهم بودن شرایط برای سودجویان و متخصصانی که اعتبار کافی ندارند، آموزش و تجارب خاصی که ارایه‌دهندگان خدمات درمانی باید در زمینه انجام مشاوره از طریق شبکه داشته باشند، محدودیتهای موجود در شبکه برای سنجش صحیح حالات هیجانی و روانی شخص (Barak, 1999 and Childress, C.A, 1998). بدین ترتیب جامعه روانشناسان شبکه‌ای در هزاره جاری با مسایل جدی روبه‌رو است که باید آنها را شناسایی و راههای مقابله با آنها را بررسی کند. در این رهگذر سرمایه‌گذاری در پژوهش و آموزش کاربران و ارایه‌دهندگان خدمات باید در اولویت قرار گیرد.

منابع

1. American Psychological Association (1997). Services by telephone, teleconferencing, and Internet: A Statement by the Ethics Committee of the American Psychological Association [on-line]. Available (Nov. 2002):<http://www.apa.org/ethics/stmnt01.html>.
2. Barak, A. (1999). Psychological Application on the Internet: A Discipline on the Threshold of a New Millennium, *Applied and Preventive Psychology*, 8, 231-246.

3. Childress, C. (1998). Potential risks and benefits of Online Psychotherapeutic interventions [on-line]. Available (Nov.2002):<http://www.ismho.org/issues/9801.htm>.
 4. Kardas, E. P. (1999). Psychology Resources on the World Wide Web. Brooks/Cole Publishing Company.
 5. National Board for Certified Counselors (2001). The Practice of Internet Counseling [on-line]. Available (Nov.2002):<http://www.nbcc.org/ethics/webethics.htm>.
 6. Suler, J. (1998). Online Psychotherapy and Counseling [on-line]. Available (Nov.2002): <http://www.rider.edu/users/suler/psycyber/therapy.html>
-

ادامه از صفحه ۱۴

۱۶. هاگت، پیتر؛ جغرافیا ترکیبی نو، ترجمه شاپور گودرزی نژاد، ج ۲، تهران: سمت، ۱۳۷۵.
۱۷. هانتینگتون، ساموئل؛ برخورد تمدن‌ها؛ ترجمه مجتبی امیری وحید، تهران: وزارت امور خارجه، مؤسسه چاپ و انتشارات، ۱۳۷۴.
18. Gabriel A. Almond and Stephen, Genco, *Clould, Clocks, And The Study of Politics, Word Politics, Vol. 29. No. 4, July 1977.*
19. Kuper, Adam And Jessica Kuper; *The Social Science Encyclopedia*, London: Routledge and Kegan Paul, 1985.
20. Scruton, Roger; *A. Dictionary of Political Thought*; London: Macmillan Press, 1982.
21. Singer, David J.; "Level of Analysis Problem" in International politics and foreign policy; (New York and London: The Free press, 1969).

محمود جوان*

شیوه‌نامه ضبط اعلام فرانسه در فارسی

چکیده

در مقاله حاضر قواعد آوایی اعلام فرانسه و بازنمود نوشتاری آنها به خط فارسی توضیح داده شده است. روش ما در اینجا، همان شیوه متداول ضبط اعلام به طور عام، یعنی واج‌نویسی بر اساس تلفظ اسامی به زبان فرانسه و مبتنی بر ملاحظات حرف‌نویسی است. نخست علایم املائی و آواشناختی زبان فرانسه و سپس واجها توضیح داده شده‌اند.

مقدمه

هدف از این نوشتار برداشتن گامی در جهت معضل ضبط اعلام فرانسه است. لازمه انجام دادن صحیح این کار به طور کلی شناخت دو مقوله جداگانه است: ۱) آشنایی با قواعد آوایی زبان، ۲) ضبط اسامی به زبان مقصد.

مقوله نخست، دانشی است که در رشته زبان و ادبیات فرانسه در مقطع کارشناسی و کارشناسی‌ارشد تدریس می‌شود و مقوله دوم، مبحثی کاربردی است که همه نویسندگان، مترجمان و ویراستاران به نوعی با آن سر و کار دارند.

در زبان فرانسه کتابهای فرهنگ گوناگونی در زمینه اسامی خاص منتشر شده، همچنین در دائرةالمعارفها به این مهم مبادرت گردیده است، اما در زبان فارسی - به شناخت نگارنده - اثری در زمینه ضبط اعلام فرانسه منتشر نشده است. البته به صورت پراکنده در دائرةالمعارفها و فرهنگهای لغت فارسی به اقتضای موضوع به این مهم اشاره شده است.

در این مقاله بازنمود نوشتاری اسامی فرانسه در فارسی به اجمال آمده است.^۱

روش مادر این شیوه‌نامه، شیوه متداول اعلام به طور عام، یعنی واج‌نویسی بر اساس تلفظ اسامی به زبان فرانسه و مبتنی بر ملاحظات حرف‌نویسی است. سعی کرده‌ایم ضبط اسامی از صورت*

مشهور و رایج دور نباشد.

القبای فارسی، آوانگار یا واج‌نگار نیست و به همین دلیل حتی در ضبط دقیق تلفظ واژه‌های زبان فارسی نیز ناتوان است. اغلب مصوتهای زبان فرانسه عموماً بازنمود نوشتاری ندارند. از این رو ضبط اعلام بیگانه، بخصوص زبان فرانسه که مصوتهای آن در مقایسه با زبان فارسی بیشتر است، با تشنت و چندگونگی رو به روست.

واج کوچکترین واحد سخن است که فقط صوت دارد و الزاماً معنا ندارد، اما در عین حال سبب تمایز معنایی می‌شود. به عبارت دیگر، صداهایی که سبب تمایز معنایی دو واژه یا تکواژ می‌گردد واج نامیده می‌شود.

تعداد واجها در زبانهای مختلف بشری بین بیست تا چهل است. زبان فرانسه ۳۷ واج و زبان فارسی ۲۹ واج دارد. این مقاله بر اساس واج تنظیم شده است.

علائم املایی و آواشناختی زبان فرانسه (الف) آکسان (accent)

آکسان به لحاظ آواشناختی به ویژگی‌ای اطلاق می‌گردد که سبب می‌شود به واسطه ارتفاع یا شدت یا هر دو، عنصری در یک هجا برجسته شود. آکسانها در زبان فرانسه از اهمیتی همانند حروف برخوردارند، زیرا معنای یک کلمه و تلفظ آن با نوع آکسان تغییر می‌کند. در فرانسه قدیم از آکسانها استفاده نمی‌شد و دستورنویسان و ناشران در عصر رنسانس آن را از یونانیان اقتباس کردند. از نظر دستوری و آواشناختی در زبان فرانسه سه نوع آکسان وجود دارد: آکسان تگو (aigu)، گراو (grave)، و سیرکنفلکس (circonflexe).

آکسان تگو (´) بیشترین کاربرد را در زبان فرانسه دارد. این آکسان را نخستین بار اتین^۲ (Etienne) در سال ۱۵۳۰ م. برای مشخص کردن e بسته (fermé) به کار برد.

لازم است یادآوری شود که مشتقات بعضی از اسامی که آکسان ندارند با آکسان نوشته می‌شود.

هگلین (هگلی) hégélien هگل Hegel

آکسان گراو (˘) در قرن شانزدهم وارد ساختار زبان فرانسه شد. از این آکسان برای مشخص کردن e باز (Florès) و برای متمایز ساختن برخی واژگان (مثلاً a در صرف فعل avoir از à به عنوان حرف اضافه) استفاده می‌شود.

آکسان سیرکنفلکس (ˆ) را سیلویوس در سال ۱۵۳۱ م. برای مشخص کردن خصوصیات آوایی ابداع کرد. این تکیه نمایانگر تلفظ a پسین، o بسته و e باز است، ولی امروز تفاوت محسوسی در

تلفظ ایجاد نمی‌کند.

Jérôme ژروم

Lê Duan لودوان

Maïche مش

Châteauroux شاتورو

این آکسان که روی حروف a, e, i, o, u قرار می‌گیرد نشان می‌دهد که برای مثال در کلمات زیر s حذف شده است.

hospital → hôpital

forest → forêt

ب) ترما (tréma)

ترما (") علامتی است که از کنار هم نهادن دو نقطه روی مصوتهای e, i, o, u تشکیل می‌شود و نشان می‌دهد که مصوت ماقبل آن باید مستقلاً تلفظ شود. ترما در سال ۱۵۴۰ م. به وسیله اتین دوله وارد زبان فرانسه شد.

Laïs لائیس

Saül سائول

در بعضی اسامی، مصوت (ë) تلفظ نمی‌شود.

Madame de Staël مادام دواستال

ج) سدیل (cédille)

سدیل () علامتی آوایی است. وقتی حرف <c> قبل از مصوتهای a, u, o قرار گیرد [K] تلفظ می‌شود. در این صورت برای آنکه این حرف صدای خود را بدهد، علامت سدیل زیر آن گذاشته می‌شود.

Françoise فرانسواز

Juraçon ژوراسون

د) خط ربط (trait d'union)

یکی از کاربردهای خط ربط استفاده از آن در اسامی افراد، خیابانها و بعضی از مناطق یا استانهاست، بدین معنی که اجزای مختلف یک اسم مرکب را به هم پیوند می‌کند. آوردن تیره در زبان فارسی توصیه نمی‌شود، به جای آن می‌توان فاصله بین کلمات را حذف کرد.

Jean-Paul ژان پل

Pas-de-Calais پادوکاله

Bouches-du-Rhône بوش دورن

ه) آپستروف (apostrophe)

هرگاه دو حرف صدادار با هم بیاید، حرف صدادار اول حذف و آپستروف جانشین آن می‌شود.

حروف صدادار عبارتند از a, i, o.

فابر دگلانتین Fabre d'Eglantine لیل ژوردن L'île-Jourdain

و) پیوند (liaison)

پیوند به شیوه‌ای در تلفظ گفته می‌شود که مطابق آن صامت پایانی یک کلمه که اغلب تلفظ هم نمی‌شود با مصوت آغازین کلمه پیوند می‌یابد تا عمل خواندن آسانتر شود.

پون توک Pont-Evêque منه‌لوار Maine-et-Loire

دزو تل Des Autels سن تیلر Saint-Hilaire

هنگامی که مصوت آغازین جزو دوم حرف A باشد، در بازنویسی فارسی دو جزو اسم به هم متصل نمی‌شود.

سنت آلبن Saint-Albain سنت امان Saint-Amand

ز) مصوت گنگ (le <e> caduc)

مصوت [ɔ] در زبان فرانسه اغلب تلفظ نمی‌شود، بدین سبب آن را گنگ می‌نامند. این مصوت از نظر کاربرد در بین مصوتهای زبان فرانسه ویژگی خاصی دارد. گاه در بین یک کلمه تلفظ نمی‌شود و گاه در بین یک گروه اسمی - بدون نشانه - تلفظ می‌شود. مصوت گنگ در هجای پایانی یک اسم مجزا در زبان فارسی بازنویسی نمی‌شود. مثل

آدرین Adrienne [ɔ] آدولف Adolphe [ɔ]

ح) h ملفوظ و h غیر ملفوظ

h در زبان فرانسه بر دو نوع است: h ملفوظ و h غیر ملفوظ. در h ملفوظ عمل پیوند صورت نمی‌گیرد و دو صوت تولید می‌شود. به همین دلیل در باز نمود نوشتاری h به زبان فارسی تشبیه مشاهده می‌شود، اعم از اینکه h تلفظ بشود یا نشود. h غیر ملفوظ در زبان محاوره و مکالمه تلفظ نمی‌شود، مثل Arthur, Athalie.

- باز نمود نوشتاری h با توجه به ملاحظات آوانویسی و شهرت اسامی در فارسی <ه> باز نویسی می‌شود.

Hugo هوگو Huguet هوگه

Herbert هربه

- در مواردی h در زبان فارسی بازنمود نوشتاری ندارد.

Haine ان لوپیتال L'Hospital

L'Horme لورم

- h در جایگاه میانی اسم بازنمود نوشتاری ندارد.

Prudhomme پرودوم

فهرست راهنمای واجهای فرانسه

صامت			مصوت		
واچ	حرف	مثال	واچ	حرف	مثال
			* [i]	i	cri
[b]	b	bon	[e]	é	pré
[d]	d	dans	[ɛ]	è	mère.
[f]	f	feu	[a]	a	date
[g]	g	gare	* [ɑ]	a	pâte
[k]	c	cou	* [ɔ]	o	note
[l]	l	sol	[o]	o	rose
[m]	m	maison	[u]	ou	trou
[n]	n	nourrir	[y]	u	pur
[p]	p	père	* [œ]	eu	peur
[r]	r	rue	[ø]	eu	lieu
[s]	s	celui	* [ɔ]	e	gredin
[t]	t	vite	[ɛ̃]	in	matin
* [v]	v	vous	[œ̃]	un	lundi
[z]	z	zéro	[ɑ̃]	an	manger
[ʃ]	ch	chat	[ɔ̃]	on	saison
[ʒ]	j ou g	jardin	نیم مصوت		
[ɲ]	gn	agneau	[j]	y	yeux
[ŋ]	ing	smoking	[u]	u	cuir
			[w]	ou	oui

* واجهایی که با علامت ستاره مشخص شده‌اند، در این مقاله توضیح داده نشده‌اند.

واجهای فرانسه

الف) صامتها

۱. واج [b]

بازنمود نوشتاری [b] در زبان فرانسه، مثل در Robert و <bb> در Robbe-Grillet.

- واج فرانسوی [b] در فارسی به صورت <ب> بازنویسی می‌شود.

Robur	ربور	Roblès	ربلس
Gibbon	ژیبون		

نویسه

 وقتی در یک هجا پیش از <v> قرار گیرد، تلفظ نمی‌شود.

Febvre	فور	Fabvier	فاویه
--------	-----	---------	-------

۲. واج [d]

بازنمود نوشتاری [d] در زبان فرانسه، مثل <d> در Diderot.

- واج فرانسوی [d] در فارسی به صورت <د> بازنویسی می‌شود.

Goldmann	گلدمن	Edmonde	ادموند
Fernande	فرناند		

نویسه <d>

حرف <d> در جایگاه پایانی اسمها تلفظ نمی‌شود.

Bachelard	باشلار	Godard	گدار
Edmond	ادمون	Fernand	فرنان

استثنا. حرف <d> در اسامی تک هجایی و اسامی خارجی تلفظ می‌شود.

Le Cid	لوسید	Sand	ساند
Madrid	مادرید		

۳. واج [f]

بازنمود نوشتاری [f] در زبان فرانسه، مثل <f> در Lafon و <ff> در Deloffre، <ph> در

Philippe.

- واج فرانسوی [f] در فارسی به صورت <ف> بازنویسی می‌شود.

بوفون Buffon لافون Lafon

- <p> وقتی در یک هجا پیش از <h> قرار گیرد، <f> تلفظ و در فارسی <ف> بازنویسی می‌شود.

ژوزفین Joséphine ژوزف Joseph

نویسه <f>

در جایگاه پایانی اسمها تقریباً در تمام موارد <f> تلفظ و در فارسی به صورت <ف> بازنویسی می‌شود.

روتیف Rutebeuf بائیف Baif

۴. واج [g]

بازنمود نوشتاری [g] در زبان فرانسه، مثل <g> در Gautier و <c> در secondat که به صورت [سگوندا] تلفظ می‌شود.

- واج فرانسوی [g] در فارسی به صورت <گ> بازنویسی می‌شود.

گرن Guérin گیزو Guizot

گودو Godot گاستون Gaston

- حرف <x> بین دو واکه بعد از <c> تقریباً همیشه [gz] تلفظ و در فارسی به صورت <گز> بازنویسی می‌شود.

اگزوپر Exupère اگزیل Exilles

نویسه <g>

- <g> وقتی در یک هجا پیش از <y, i, e> قرار گیرد، [g] تلفظ و در فارسی <ژ> بازنویسی می‌شود.

ویژه Vigée بریژیت Brigitte

ژید Gide

- هرگاه <g> پیش از <n> در یک هجا بیاید [ɲ] تلفظ و در فارسی <نی> بازنویسی می‌شود.

بانیول Pagnol مونتنی Montaigne

- در صورتی که <g> در اسامی دو جزئی قبل از صامت قرار گیرد، تلفظ نمی‌شود.
Bourg-Léopold بورلئوپولد

۵. واج [k]

بازنمود نوشتاری [k] در زبان فرانسه، مثل <c>، <k>، <que>، <cque>، <ck>، <cq> در
Cousin, Christophe, Tocqueville, Gracq.

- واج فرانسوی [k] در فارسی به صورت <ک> بازنویسی می‌شود.
Lacretelle لاکروتل De Quincey دوکنسه

نویسه‌های <c>، <k>، <qu>

- حرف <q> در همه جا [k] تلفظ و در فارسی به صورت <ک> بازنویسی می‌شود.
Quine کوئین Aquitaine آکیتن

- <ex> و <ax> در بعضی موارد، [ks] تلفظ و در فارسی <ک> بازنویسی می‌شود.
Alexis الکسی Max ماکس

Castex کاستکس

- حرف <c> جلو مصوتهای a, o, u یا در جایگاه پایانی [k] تلفظ و در فارسی <ک> بازنویسی
می‌شود.

Eric اریک Auriac اوریاک

۶. واج [l]

بازنمود نوشتاری [l] در زبان فرانسه، مثل <l> در Lemercier و <ll> در Mallarmé.

- واج فرانسوی [l] در فارسی به صورت <ل> بازنویسی می‌شود.

Doullin دولن Rolinat رولینا

Ballanche بالانش Rolland رولان

- حرف <l> در اغلب موارد تلفظ می‌شود.

Paul پل Rudel رودل

Javel ژاول Mirabel میرابل

نویسه <l>

حرف <l> در جایگاه پایانی در اغلب موارد تلفظ می‌شود.

Bourdel بوردل Bourseul بورسل

- <ille> در اغلب موارد [j] یا [ij] تلفظ می‌شود.

Bouillet بوئیه Bouillon بوئیون

- <ault> در همه جا [o] تلفظ می‌شود.

Thibault تیبو L'Hermenault لرمنو

۷. واج [m]

بازنمود نوشتاری [m] در زبان فرانسه، مثل <m> در Michel و <mm> در Brummel.

- واج فرانسوی [m] در فارسی به صورت <م> بازنویسی می‌شود.

Maurois موروا Grammont گرامون

Flammarion فلاماریون

نویسه <m>

- <mn> در بعضی مواقع <n> تلفظ می‌شود.

automne اتون

- <m> در جایگاه پایانی فقط در اسامی خارجی تلفظ می‌شود.

album آلبوم

۸. واج [n]

بازنمود نوشتاری [n] در زبان فرانسه، مثل <n> در Nerval و <nn> در Mannon.

- واج فرانسوی [n] در فارسی به صورت <ن> بازنویسی می‌شود.

Nouveau نووو Nodier نودیه

- <om> خیشومی تلفظ و به صورت <ن> بازنویسی می‌شود.

Lecomte لکنت

نویسه <n>

- <n> وقتی پس از <g> قرار گیرد، [ŋ] تلفظ و در فارسی به صورت <ن> بازنویسی می شود.
واج [ŋ] از سیستم آوایی انگلیسی وام گرفته شده است.

ماگنوس Magnus آرلینگتون Arlington

- <gn> همه جا [ɲ] تلفظ و در فارسی به صورت <نی> بازنویسی می شود.

دلاوینی Delavigne برتانی Bretagne

۹. واج [p]

بازنمود نوشتاری [p] در زبان فرانسه، مثل <p> در Pascal و <pp> در Frappier.

- واج فرانسوی [p] در فارسی به صورت <پ> بازنویسی می شود.

اپینال Epinal پرور Prévert

نویسه <p>

حرف <p> وقتی پیش از <h> قرار گیرد، [f] تلفظ و در فارسی به صورت <ف> بازنویسی می شود.

کریستف Christophe فیلیپ Philippe

در زبان فرانسه همانند زبان انگلیسی اگر دو صامت کنار یکدیگر قرار گیرند و تلفظ آنها آسان نباشد یک صامت در تلفظ حذف یا از ادغام آنها صدای جدیدی ساخته می شود.

باتیست Baptiste کمبل Campbell

بدفور Betfort

۱۰. واج [r]

بازنمود نوشتاری [r] در زبان فرانسه، مثل <r> در Arland و <rr> در Pierre.

- واج فرانسوی [r] در فارسی به صورت <ر> بازنویسی می شود.

بارون Baron آراگون Aragon

- واج فرانسوی [r] در فرانسه استاندارد نزدیک به <ق> و به صورت لرزان تلفظ می شود. دیده

شده است که بعضی از نویسندگان و مترجمان، بعضی از اسامی، مثلاً پاریس (Paris) را بقی بازنویسی می کنند. این شیوه به هیچ وجه توصیه نمی شود.

۱۱. واج [s]

بازنمود نوشتاری [s] در زبان فرانسه، مثل <s>، <ss>، <ç>، <ti>، <ci>، در Lanson, Boétie, François, Francis, Maupassant.

- واج فرانسوی [s] در فارسی به صورت <س> بازنویسی می‌شود.

فسال Feyçal باربوس Barbusse

نویسه‌ها

- حرف <s> در خوشه‌های صامتی آغازین در فارسی به صورت <اس> بازنویسی می‌شود. برخی از نویسندگان با توجه به تلفظ اسم در زبان مبدأ می‌کوشند آن را در زبان فارسی با صامت شروع و به صورت <س> بازنویسی کنند که خلاف قواعد آوایی زبان فارسی است.

استفانی Stéphanie استاندال Stendhal

- حرف <s> پیش از صامت (در هجای اول) تلفظ نمی‌شود.

دشان Deschamps دپورت Desportes

بلان‌منیل Blanc-Mesnil دبورد Desbordes

حرف <ç> جلو مصوت‌های a, o, u به صورت [s] تلفظ و در فارسی <س> بازنویسی می‌شود.

گارسون Garçon

۱۲. واج [t]

بازنمود نوشتاری [t] در زبان فرانسه، مثل <t> در Toulet و <tt> در Littré.

- واج فرانسوی [t] در فارسی به صورت <ت> بازنویسی می‌شود.

تاردیو Tardieu بکت Beckett

واج [t] همراه با صامتی دیگر بجز <ɛ> تلفظ نمی‌شود. همچنین است در هجای پایانی.

مون‌بلان Montblanc ژادوویل Jadotville

لوپروو Leprévost

نویسه <t>

<th> در فرانسه <t> تلفظ و در فارسی <ت> تلفظ و بازنویسی می‌شود (h غیر ملفوظ است).

بارت Barthes تئودور Théodore

Thibault	تیبو	Nathalie	ناتالی
- هرگاه <t> پس از <on> در یک هجا بیاید [ɔ̃] تلفظ و در فارسی <ن> بازنویسی می‌شود.			
Marmont	مارمون	Belmont	بلمون

۱۳. واج [z]

بازنمود نوشتاری [z] در زبان فرانسه، مثل <z> در Bazard و <s> در Césaire.

- واج فرانسوی [z] در فارسی به صورت <ز> بازنویسی می‌شود.

Puiseaux	پوئیزو	Donzère	دونزر
Bélise	بلیز	Bénézet	بنزه

نویسه <s>

- نویسه <s> بین مصوت‌های <y, i, e>، [z] تلفظ و در فارسی <ز> بازنویسی می‌شود.

Isidor	ایزیدور	Denise	دنیز
--------	---------	--------	------

۱۴. واج [ʃ]

بازنمود نوشتاری [ʃ] در زبان فرانسه، مثل <ch> در Labich.

- واج فرانسوی [ʃ] در فارسی به صورت <ش> بازنویسی می‌شود.

Char	شار	Charlebois	شارل‌بوا
------	-----	------------	----------

نویسه <ch>

نویسه <ch> [k] تلفظ و در فارسی <ک> بازنویسی می‌شود.

Archange	ارکانژ (ملک مقرب)	Achéron	اکرون
----------	-------------------	---------	-------

۱۵. واج [g]

بازنمود نوشتاری [g] در زبان فرانسه، مثل <J> در Jouvet و <g> در Gide.

- واج فرانسوی [g] در فارسی به صورت <ژ> بازنویسی می‌شود.

Jaufré	ژوفره	Jouve	ژوو
Jacqueline	ژاکلین		

۱۶. واج [ɲ]

بازنمود نوشتاری [ɲ] در زبان فرانسه، مثل <gn> در Montaigne.

- واج فرانسوی [ɲ] در فارسی به صورت <نی> بازنویسی می‌شود.

کاونیاک Cavaignac مانیول Magnol

نویسه <gn>

در صورتی که نویسه <gn> در میان دو هجا قرار گیرد [g] تلفظ و در فارسی <گ> بازنویسی می‌شود.

دیاگنوستیک diagnostic استگنان stagnant

۱۷. واج [ŋ]

بازنمود نوشتاری [ŋ] در زبان فرانسه، مثل <ing> در Fleming. واج [ŋ] اصولاً فرانسوی نیست و از نظام آوایی انگلیسی عاریت گرفته شده است.

- واج فرانسوی [ŋ] در فارسی به صورت <ینگ> بازنویسی می‌شود.

گولدینگ Golding

ب) مصوتها

۱۸. واج [e]

بازنمود نوشتاری [e] در زبان فرانسه، مثل <e> در Pomaré و <er> در Foucher. در صورتی که این واج در هجای پایانی قرار گیرد در فارسی به صورت <ه> بازنویسی می‌شود، ولی در سایر موارد همیشه این‌گونه نیست.

مونت کلمر Montéclaire فوتریه Fautrier

اکرون Achéron فوریه Février

- در صورتی که <é> در جایگاه میانی واقع شود، با توجه به حرفی که پس از آن می‌آید، در فارسی به دو صورت بازنویسی می‌شود.

پرمون Prémont پره‌او Préault

- نویسه <é> در جایگاه پایانی همیشه تلفظ و در فارسی <ه> بازنویسی می‌شود.

کالوه Calvé لوسه Lucé

۱۹. واج [ɛ]

بازنمود نوشتاری [ɛ] در زبان فرانسه، مثل <è>، <et>، <ai>، <ay>، <ei>، در Corbière, Goblet, Baudelaire, Bayle, Eiffel.

- واج فرانسوی [ɛ] در فارسی نشانه‌ای ندارد.

Eugène	اوژن	Chesny	شنه
Aisne	ان	Chesne	شن

نویسه‌ها

- حرف <y> پیش از صامت (در هجای اول) تلفظ نمی‌شود.

Aveyron	آورون	Reynier	رنیه
---------	-------	---------	------

۲۰. واج [a]

بازنمود نوشتاری [a] در زبان فرانسه <a>، مثل Sade. این واج در فارسی <ا> و <آ> بازنویسی می‌شود.

- در زبان فارسی گرایش بر این است که واج [a] را در هجای آغازین به صورت <آ> بازنویسی کنند، هر چند با تلفظ زبان مبدأ تفاوت می‌کند.

Albert	آلبر	Aragon	آراگون
--------	------	--------	--------

۲۱. واج [ɔ]

بازنمود نوشتاری [ɔ] در زبان فرانسه <o>، <aux>، <aut>، <aunt> است. این واج در فارسی به صورت <و> بازنویسی می‌شود.

Avaux	آوو	Boursault	بورسو
Bertaut	برتو		

۲۲. واج [u]

بازنمود نوشتاری [u] در زبان فرانسه <ou>، است. سایر صورتهای احتمالی عبارتند از <où>، <oux>، <ôu>.

- واج فرانسوی <u> در فارسی به صورت <و> بازنویسی می‌شود.

Goncourt گنکور

Senancour سنانکور

Casteljaloux کاستل ژالو

۲۳. واج [y]

بازنمود نوشتاری [y] در زبان فرانسه <u>، است. سایر صورتهای احتمالی عبارتند از <û>، <ü>، <eu>، <êu>.

- واج فرانسوی <y> در فارسی به صورت <و> بازنویسی می شود.

Duchet دوشه

Dujardin دوژاردن

۲۴. واج [ø]

بازنمود نوشتاری [ø] در زبان فرانسه <eu> و <eux> است. واج فرانسوی <ø> در فارسی به صورت <و> بازنویسی می شود.

Bracicux براسیو

Canteleu کانتلو

Sauteux سوتو

۲۵. واج [ɛ̃]

بازنمود نوشتاری [ɛ̃] در زبان فرانسه <in> است، مثل Saint. صورتهای احتمالی دیگر عبارتند از <yn>، <im>، <ain>، <ein>، <aim>، <ein>.

- واج فرانسوی [ɛ̃] در فارسی به صورت <ن> بازنویسی می شود.

Benjamin بنژامن

Bauhin بوئن

Desmoulins دمولن

Rimbaud رمبو

نویسه ها

- در صورتی که پس از نویسه <in> مصوت <e> بیاید تلفظ کلمه و بازنمود نوشتاری آن تفاوت می کند.

Faustine فوستین

Eglantine اگلانتین

۲۶. واج [œ̃]

بازنمود نوشتاری [œ̃] در زبان فرانسه <un>، مثل emprunter. واج فرانسوی [œ̃] در فارسی به

صورت <ن> بازنویسی می‌شود.

لوبرن Lebrun

نویسه‌ها

- <um> بندرت <œ> تلفظ می‌شود و هرگاه در هجای پایانی قرار گیرد <م> بازنویسی می‌شود.

رفراندوم référendum ماگزیم maximum

۲۷. واج [ã]

بازنمود نوشتاری [ã] در زبان فرانسه می‌تواند <en>، ، <am>، <an> باشد.

والانتن Valentin گرانپره Granpré

آلامبر Alembert دامسه Dempsey

- چون واج فرانسوی [ã] به صورت خیشومی تلفظ می‌شود می‌تواند در فارسی به صورت <م> یا <ن> بازنویسی شود.

دشان Deschamps ایزانبار Isembart

شامپانی Champagne شانفور Chamfort

۲۸. واج [õ]

بازنمود نوشتاری [õ] در زبان فرانسه <on> (یا <on> قبل از ، <p>، <t>) است.

پاویون Pavillons کنتات Comtat

واج فرانسوی [õ] در فارسی به صورت <ون> بازنویسی می‌شود.

لئون Léon ادمون Edmond

نویسه

- حرف <t> و <d> پس از <on> در صورتی که در هجای پایانی قرار گیرد، تلفظ نمی‌شود.

گیون Guyon گورمون Gourmont

برمون Brémond

ج) نیم مصوتها

۲۹. واج [j]

بازنمود نوشتاری [j] در زبان فرانسه می تواند <eil>، در Monteil، <ille> در Billetdoux و <yo> در Lyon باشد.

- واج فرانسوی [j] در فارسی به صورت <ی> بازنویسی می شود.

Bataille	باتای	Dubillard	دوبیار
Condillac	کندیلاک		

نویسه

- هرگاه حرف <y> پس از حرف <a> بیاید تلفظ آن در زبان مبدأ و در نتیجه بازنویسی آن در زبان مقصد با توجه با هجای آن تفاوت می کند. فایار (Fayard)، ولی کرول (Cayrol).

۳۰. واج [ɥ]

بازنمود نوشتاری [ɥ] در زبان فرانسه <ué>، <ui> است. واج فرانسوی [ɥ] در فارسی به صورت <ئ> بازنویسی می شود.

Lui	لوئی	Chérueil	شروئل
Puiseaux	پوئیزو		

۳۱. واج [w]

بازنمود نوشتاری واج [w] در زبان فرانسه <oué>، <oui>، <oi>، <oy>، است. واج فرانسوی [w] در فارسی به صورت <وا> بازنویسی می شود.

Loire	لوار	Le Poivre	لوپوآور
Crotoy	کروتوا	Diculafoy	دیولافوا

نتیجه

بدین ترتیب، مشاهده شد که خط فارسی آوانگار یا واج نگار نیست، در نتیجه بازنمود نوشتاری اسامی الزاماً تلفظ دقیق آنها را مشخص نمی کند. برخی از مؤلفان کوشیده اند اسامی را به گونه ای ضبط کنند که تلفظ آنها به زبان مبدأ نزدیکتر باشد که با شیوه متداول ضبط اعلام مغایر است. در این مقاله سعی کرده ایم ضبط اسامی از صورت مشهور و رایج به دور نباشد.

توضیحات

۱. توضیح بیشتر را نگارنده در کتاب شیوه‌نامه ضبط اعلام فرانسه در فارسی در دست چاپ دارد.
۲. برخی از نویسندگان این اسم را به صورت <اتی‌ین> بازنویسی می‌کنند که متداول نیست.

منابع

- بیرشک، احمد (زیر نظر)؛ خلاصه زندگینامه علمی دانشمندان؛ تهران: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۷۴.
- دهیم، گیتی و مهوش قویمی؛ آواشناسی فرانسه؛ تهران: مرکز نشر دانشگاهی، ۱۳۶۹.
- صدیق بهزادی، ماندانا؛ شیوه‌نامه ضبط اعلام انگلیسی در فارسی؛ تهران: مرکز نشر دانشگاهی، ۱۳۷۵.
- کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران، فهرست مستند اسامی مشاهیر و مؤلفان؛ تهران: ۱۳۷۶.

Le petit Larousse (grand format), Paris, 1996.

Warnant, Léon, *Dictionnaire de la prononciation française*, Paris, Duculot, 1987.

تِلْكَ الدَّارُ الْآخِرَةُ نَجْعُهَا لِلَّذِينَ لَا يُرِيدُونَ عُلُوًّا فِي الْأَرْضِ وَلَا فَسَادًا وَالْعَاقِبَةُ
لِلْمُتَّقِينَ

(قصص، ۸۳)

آن سرای آخرت را برای کسانی قرار می‌دهیم که در زمین خواستار هیچگونه برتری و
فسادی نیستند و فرجام [خوش] از آن پرهیزگاران است.

اقتباس: محمد آرمند*

راهنمای تهیه طرح تألیف کتاب درسی دانشگاهی^۱

(انتشارات مفلین هاگتون (Mifflin Houghton))

مقدمه

تهیه و ارائه طرح تألیف جامع و کامل کتاب درسی، در تصمیم‌گیری ناشر برای پذیرش یا عدم پذیرش کتاب و ارزیابی آن از جنبه‌های مختلف بسیار مهم است. تهیه طرح تألیف کتاب درسی کار مهمی است که مؤلف در آغاز کار باید به نحو احسن به آن بپردازد. طرح تألیف جامع و کامل علاوه بر سهولت ارزیابی کتاب و تصمیم‌گیری درباره آن مؤلف را نیز در مراحل بعدی در سازماندهی و تدوین کتاب یاری می‌دهد.

هر ناشری ضوابط و شرایط خاصی برای تهیه طرح تألیف کتاب درسی دارد که در اغلب موارد میان ناشران مشترک است. در این نوشته ضوابط و دستورالعمل انتشارات مفلین هاگتون که از ناشران معتبر بین‌المللی در چاپ کتابهای درسی دانشگاهی است، می‌آید که دارای اطلاعات سودمند برای مؤلفانی است که می‌خواهند طرح تألیف کتاب درسی دانشگاهی تهیه نمایند. در ضمن موارد مذکور با دستورالعمل سازمان «سمت» در رعایت ضوابط طرحهای تألیف مقایسه خواهد شد. برای تألیف کتاب درسی دانشگاهی در ابتدا لازم است طرح تألیف کتاب به‌طور روشن تهیه شود. تهیه طرح تألیف به مؤلف کمک خواهد کرد تا افکار و عقاید خود را سازماندهی کند. اولین مرحله در تهیه طرح تألیف، بیان اهداف کلی است. به‌علاوه در طرح باید چشم‌انداز کتاب همراه با اطلاعاتی که در ارزیابی کتاب می‌تواند مؤثر واقع گردد، به ناشر ارائه شود. در ذیل به بخشهای مختلف طرح تألیف و نحوه تهیه آن می‌پردازیم.

* عضو هیأت علمی گروه علوم تربیتی سازمان «سمت»

طرح پیشنهادی

طرح پیشنهادی کتاب شامل شرح اجمالی طرح است و در آن هدف از نوشتن کتاب به طور روشن پیاده شده و مخاطبان کتاب یا کسانی که کتاب برای آنان مفید خواهد بود، مشخص می‌گردد. بعلاوه در طرح پیشنهادی تفاوت کتاب با سایر کتابهای موجود در این زمینه باید روشن شود. طرح پیشنهادی شامل موارد زیر است:

۱. محتوا: محتوا (content) در اصل شرح مطالب کتاب است و اینکه چه موضوعاتی مطرح و این موضوعات چگونه سازماندهی خواهد شد و از چه شیوه‌هایی برای بیان مطالب استفاده خواهد شد، قلمرو و عمق مطالب در مقایسه با سایر کتب تا چه حد است؟

۲. شیوه آموزش (تدریس): راهبردهای یادگیری و تدریس مطالب کتاب چیست؟ از چه ابزارها و شیوه‌های جدید برای ارائه مطالب (از قبیل فعالیتهای یادگیری، یادگیری مشارکتی، تفکر انتقادی و ...) و افزایش علاقه و انگیزه در دانشجویان استفاده خواهد شد؟ سایر نکات برای بهبود آموزش از قبیل مطالعات موردی، جداول، آزمونهای درون متن، تصاویر و ... کدامند؟ اگر در کتاب از مطالب هنری از قبیل طرح، تصاویر و اشکال ... استفاده خواهد شد این موارد باید در طرح پیشنهادی توضیح داده شود.

۳. شکل و قالب کتاب: آیا در طراحی کتاب ملاحظات کافی صورت گرفته است؟ حجم (صفحات) کتاب چه مقدار خواهد بود. صفحات پیش از متن (پیشگفتار، یادداشتهایی برای دانش‌جویان ...) و صفحات بعد از متن (واژه‌نامه و ضمایم) کدامند؟ آیا نسخه الکترونیکی از متن تهیه خواهد شد؟ آیا از واژه‌پردازهای (word processing) کافی استفاده خواهید کرد؟ در صورت استفاده، از چه نوع سخت‌افزار و نرم‌افزارهایی استفاده خواهد شد؟

دستورالعمل سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها «سمت» برای حجم کلی کتاب و سهم هر یک از مباحث آن، معمولاً برای هر واحد درسی ۱۰۰ صفحه مطلب چاپی است که این میزان با توجه به نوع مطالب و نوع درس از ۵۰ تا ۱۵۰ صفحه متفاوت خواهد بود. در این قسمت از مؤلف درخواست می‌شود علاوه بر تعیین حجم (صفحات) کلی کتاب، صفحات هر فصل را نیز تعیین نماید. معمولاً فصول باید به گونه‌ای سازماندهی شوند که از نظر تعداد صفحه و حجم مطالب بین آنها تعادل وجود داشته باشد به گونه‌ای که یک فصل بسیار کم و فصل دیگر دارای صفحات بسیار زیاد نباشد.

۴. فروش کتاب: کتاب برای چه دوره‌هایی در نظر گرفته شده است و در چه مقطعی (کارشناسی - کارشناسی ارشد ...) کاربرد دارد؟ آیا برای درس اصلی یا فرعی در نظر گرفته شده

است؟ آیا برای درس پیشنهاد است؟ آیا مراکز فروش خاصی می‌توانند توزیع‌کننده کتاب باشند؟

در مقدمه کتابهای منتشر شده سازمان «سمت» تحت عنوان سخن «سمت» توضیحی در مورد اینکه کتاب مورد نظر برای کدام عنوان درسی، چه رشته و گرایشی تهیه شده است، می‌آید. لذا مؤلفان به هنگام ارائه طرحهای پیشنهادی خود باید مشخص نمایند طرح آنان به عنوان منبع اصلی یا فرعی چه درس یا دروسی و در چه رشته‌هایی می‌تواند مورد استفاده قرار گیرد.

برخی از کتابها علاوه بر یک درس (که منبع اصلی آن درس می‌باشند) در سایر درسها نیز می‌توانند مورد استفاده قرار گیرد و این موضوع در مقدمه کتاب (سخن سمت) آورده می‌شود. در ابتدا از مؤلف درخواست می‌شود کاربردهای کتاب را در درسهای مختلف بیان کند.

۵. رقابت: این کتاب چه کتابهایی را به عنوان رقیب بزرگ دارد و وضعیت آن در مقایسه با آنها چگونه است؟ نقاط قوت و نقاط ضعف آن کدامند؟ ویژگی خاص و برجسته این کتاب چیست؟ و چه امتیاز و سودمندی از نظر انتخاب‌کنندگان (خریداران و فروشندگان) دارد.

مؤلف برای مطرح شدن طرح پژوهشی در سازمان «سمت» باید توضیح کافی در مورد ضرورت تألیف کتاب مورد نظر در طرح پیشنهادی و مزیت آن در مقایسه با سایر کتب موجود در این زمینه داشته باشد.

مؤلف در ابتدا لازم است هدف از تألیف کتاب را بیان کند و با توجه به اینکه در اغلب موارد کتابهایی نیز در زمینه کتاب پیشنهادی از سوی سایر ناشران منتشر شده و کتاب جدید کاملاً از آنهاست توضیح لازم را بدهد. پس ضروری است مؤلف امتیازات کتاب را نسبت به سایر کتابهای موجود بیان کند.

- مطالب جانبی (کمکی)

۶. مطالب کمکی چاپی: چه مطالب کمکی (ancillary) چاپی برای مدرسان و دانشجویان در نظر گرفته شده است؟ برای مدرسان می‌توان بانک سؤالات، راهنمای مدرسان و برای دانشجویان؛ از قبیل راهنمای مطالعه، کتاب تمرین ... در نظر گرفت.

۷. مطالب کمکی الکترونیکی: آیا همراه کتاب فیلم، نرم‌افزار و برنامه‌های اینترنتی مورد نیاز است؟ در صورت لزوم آنها را چگونه باید تهیه کرد. در این باره در طرح باید شرح داده شود.

سایر اطلاعات

۸. جدول زمانی: در چه مدت زمانی طرح انجام شده، تألیف به پایان می‌رسد و نسخه

دست‌نویس اولیه تحویل ناشر می‌گردد؟

در سازمان «سمت» جدول زمانی برای کتابهایی تنظیم می‌شود که قرار است بر طبق طرح تصویب شده نوشته شود و از قبل تألیف صورت نگرفته و آماده ارائه نیست و مؤلف در نظر دارد در مدتی؛ مثلاً یک سال کتاب را تألیف نماید. زمان تألیف ممکن است از ۶ ماه تا ۱۸ ماه را شامل شود و معمولاً سازمان کل کتاب را یکجا پس از اتمام تألیف دریافت می‌کند.

۹. **حمایتهای ناشر:** چه نیازهایی را انتظار دارید که ناشر برآورده نماید؟ برخی مطالب؛ از قبیل تصاویر تحقیقاتی، طرحها و شکلها توسط ناشر قابل تهیه است.

شرح فهرست مطالب

شرح جزئیات فهرست مطالب، ابزار مهم برای نشان دادن قلمرو و جامعیت مطالب به خوانندگان است. فهرست نه تنها باید محتوا و سازماندهی مطالب، بلکه باید جامعیت کتاب را نسبت به سایر کتب مشابه نیز نشان دهد.

در فهرست مطالب باید کلیه فصول پیش‌بینی شده در کتاب بیاید و عنوان هریک از فصول را با توجه به هدفهای آن فصل باید به‌طور مختصر شرح داد و عنوانهای اصلی و فرعی را آورد و فهرست سایر مطالب آموزشی پیش‌بینی شده در طرح شامل مطالعات موردی، کاربردهای خاص، تصاویر و ... نیز باید ذکر شود.

تهیه فهرست مطالب با جزئیات کامل نه تنها به شما در تنظیم دقیق مطالب کتاب کمک خواهد کرد، بلکه به ناشر و بررسی‌کنندگان کتاب امکان می‌دهد تا سازماندهی مواد آموزشی و ارزشیابی مطالب را به آسانی انجام دهند.

فهرست تفصیلی مباحث، شامل تیرهای فرعی و رئوس اجزاء تشکیل‌دهنده هر یک از مباحث است، به نحوی که تصویر نسبتاً روشنی از محتوای آن بحث قابل استنباط باشد.

در تهیه فهرست فوق از مؤلفان درخواست می‌شود تا علاوه بر فهرست دقیق از مباحث کتاب شرحی نیز درباره محتوای کتاب و مطالب هر فصول ارائه نمایند تا مطالبی را که کتاب دربر خواهد گرفت کاملاً روشن باشد. البته این مطالب در گروه پژوهشی تخصصی در سازمان مورد بررسی قرار می‌گیرد و ممکن است پیشنهاداتی برای تکمیل آن ارائه شده و مورد تجدید نظر قرار گیرد.

فصول نمونه

مؤلف معمولاً یک یا دو فصل از کتاب را به صورت نمونه تهیه و قبل از عقد قرارداد به ناشر ارائه

می‌کند. فصول نمونه باید نشان‌دهنده کیفیت بالای کتاب باشد و بهتر است آنها را به دنبال هم ارائه کرد و ارتباط مطالب را با یکدیگر نشان داد. فصل نمونه باید شامل همه اجزاء کتاب درسی شامل مقدمه فصول، اهداف فصول، پرسشهایی برای مرور مطالب و ... باشد. همچنین نمونه‌هایی از تصاویر و طرحها و عکسها نیز ارائه شود.

علاوه بر مطالبی که درباره عملکرد انتشارات مفلین هاگتون ذکر شد و بیان موارد تکمیلی و افزودهای دستورالعمل سازمان «سمت»، در تألیف کتابهای درسی چند نکته نیز از سوی سازمان رعایت می‌شود؛ از جمله میزان انطباق یا افتراق طرح مورد نظر با فهرست مصوب شورایعالی برنامه‌ریزی و استدلال لازم برای موارد افتراق.

- مبنای کار تألیف در سازمان فهرست مصوب شورایعالی برنامه‌ریزی است که به دانشگاهها ابلاغ شده است. لکن به علت قدیمی بودن این فهرست یا جامع نبودن آن از مؤلف درخواست می‌شود، ضمن توجه به فهرست فوق فهرست کاملتری ارائه نماید و در این صورت توضیحات لازم درباره ضرورت افزوده شدن مطالب باید ارائه شود.

ذکر منابع و مآخذ همراه با طرح پیشنهادی نیز دارای اهمیت است. با توجه به اینکه در ارزیابی طرح تألیف توجه به منابعی که از آنها استفاده خواهد شد از نظر اعتبار، تازگی، ارتباط با موضوع کتاب مهم است و فهرست منابع دقیق نشان‌دهنده تسلط مؤلف بر موضوع کتاب محسوب می‌شود، در طرح تألیف از مؤلف درخواست می‌شود مهمترین منابع و مآخذ مورد استفاده را که در تألیف کتاب از آنها استفاده خواهد کرد، ارائه نماید؛ سوابق تألیف و ترجمه مؤلف نیز یکی از معیارهای مهم در بررسی طرح تألیف است که در این زمینه از مؤلف درخواست می‌شود فهرستی از کتب و مقالات تألیف یا ترجمه‌ای خود را ارائه نماید؛ همچنین از مؤلف درخواست می‌شود تا بیوگرافی مختصری از زندگینامه علمی خود به منظور آشنایی با سوابق و مدارج تحصیلی و ... ارائه دهد.

فرایند انتشار

فرایند انتشار شامل دو مرحله تدوین و چاپ است مرحله تدوین شامل تهیه کتاب تا مرحله تهیه دست‌نویس نهایی کتاب است و مرحله چاپ مراحل است که بعد از تهیه دست‌نویس نهایی صورت می‌گیرد تا کتاب به صورت نهایی از چاپ خارج شود.

مرحله تدوین. پس از انعقاد قرارداد با مؤلف ویراستاری از سوی ناشر تعیین می‌گردد. با توافق ویراستار باید هدفهای کتاب تعیین گردد. در فرایند تدوین، ارزیابی هدفها صورت می‌گیرد.

از سوی ناشر دو نوع ویراستار برای کتاب تعیین می‌گردد:

ویراستار تخصصی کتابها که عهده‌دار ویراستاری کتاب در موضوعات کلی و اساسی از قبیل شیمی عمومی یا تاریخ است. این ویراستار به‌عنوان ویراستار اصلی در موضوع کتاب نیز تسلط دارد و از وضعیت کتابهای رقیب آگاهی دارد. ویراستار اصلی به‌طور کامل نسخه دست‌نویس را مطالعه و در تصمیم‌گیری در زمینه‌های وسعت و دامنه مطالب، حجم کتاب، سازماندهی مطالب و سطح آن، شیوه‌نامه نگارش، کارهای هنری، ضمایم و افزوده‌ها و ... به مؤلف کمک می‌کند. ویراستار کتاب را از منظر دانشجو مطالعه می‌کند و واژه‌ها و مفاهیم تعریف نشده و مبهم را مشخص می‌نماید و با توجه به اهداف تعیین شده به مؤلف کمک می‌کند تا کار را به نحو احسن به پایان رساند. همچنین کتاب دارای یک کمک ویراستار است که عهده‌دار ویراستاری مطالب بازیابی شده است و طراحی و وسایل کمک آموزشی (ancillary package) مربوط به هر کتاب را نیز برعهده دارد. معمولاً وسایل آموزشی که در کنار کتاب تهیه می‌شوند هم به دانشجو هم به مدرس در آموزش مؤثر کمک می‌کند.

این ویراستار از وسایل کمک آموزشی موجود در فروشگاهها نیز که در دسترس هستند آگاهی دارد. در مرحله تدوین، بازیابی متن دست‌نویس بسیار مهم است، بهترین مشاوران مؤلف همکاران او هستند. کسانی که تدریس می‌کنند و از کتابهای درسی رقیب استفاده می‌کنند و در رشته مربوط نیز تسلط دارند. به آنها نه تنها در دوستی و صحت اظهار نظر می‌توان اطمینان کرد، بلکه از نظرات آنها درباره چگونگی آموزش مطالب نیز استفاده کرد. ویراستار در مرحله تدوین بهترین ارزیابان کتاب را مشخص کرده، گروهی از ارزیابان و داوران را در نظر می‌گیرد و از مجموع نظرات، نقاط قوت و نقاط ضعف کتاب مشخص می‌گردد. نظرات گوناگونی درباره کتاب جمع‌آوری می‌شود که برخی از آنها از طریق تماس تلفنی ممکن است گردآوری شود. ویراستار آنها را بررسی و جمع‌بندی می‌نماید.

مرحله تولید. وقتی کتاب آماده چاپ شد و نسخه دست‌نویس کامل گردید مرحله تدوین پایان یافته و مرحله چاپ آغاز می‌گردد. در این مرحله، مدت زمان انجام کار بسیار مهم است. همانگونه که ذکر شد کتاب دارای یک ویراستار اصلی است که این ویراستار کتاب را در تمام مراحل از قبیل طراحی، ویراستاری هنری، بررسی عکسها، نسخه‌پردازی، حروفچینی و نمونه‌خوانی و چاپ و کلیه کارهای مربوط به چاپ و صحافی پیگیری می‌کند.

در طی مرحله اول تولید دوکار به‌طور همزمان صورت می‌گیرد: نسخه‌پردازی و طراحی. در نسخه‌پردازی آخرین بررسی بر روی نسخه دست‌نویس صورت می‌گیرد و اشکالات فنی از قبیل

علائم تلفظ و اشتباهات گرامری و اشتباهات در ذکر اعداد و ارقام بررسی و برطرف می‌شود. وقتی نسخه‌پردازی صورت می‌گیرد، همزمان فرایند طراحی نیز در دست انجام است گروهی که بر روی کتاب کار می‌کنند بر روی نیاز مراکز فروش و کتابهای رقیب و رضایت خریداران نیز بررسی می‌کنند.

ویراستار اصلی با کمک بخش طراحی، طراح را انتخاب کرده و اطلاعات لازم را در اختیار وی قرار می‌دهد. وقتی کار طراحی به پایان رسید نسخه نمونه تهیه و در اختیار مؤلف قرار می‌گیرد. در پایان مرحله نسخه‌پردازی متن نسخه‌پردازی شده در اختیار حروفچین قرار گرفته و حروفچینی آغاز می‌شود. بعضی وقتها حروفچین کار را از نسخه دست‌نویس و گاهی از متن تایپ شده مؤلف آغاز می‌کند. برای بسیاری از مؤلفان خوشایندترین کار در مراحل تولید کتاب، دیدن نسخه حروفچین شده کتاب است. در نسخه اولیه حروفچینی شده معمولاً کارهای هنری جداول و اشکال نمی‌آید. در برخی کتابها که در آنها طرح و شکل به کار نرفته نسخه اولیه به‌صورت همان نسخه نهایی تهیه می‌شود. وقتی نسخه نهایی تهیه شد ویراستار اصلی طبق جدول زمانی اثر را به مؤلف تحویل و مشخص می‌کند مؤلف چه نوع بررسی بر روی اثر انجام دهد. همچنین یک نمونه‌خوان متخصص نیز متن را مقابله و اشکالات را مشخص می‌کند و ویراستار اشکالاتی را که مؤلف و نمونه‌خوان مشخص کرده‌اند بررسی و برطرف می‌نماید.

اغلب، مراحل تولید همزمان صورت می‌گیرد. وقتی متن حروفچینی شده مقابله می‌شود مسکن است در همان زمان عکسها نیز تهیه و بررسی شود. وقتی تمام مراحل بر روی متن انجام شد، نسخه نهایی کتاب که عیناً همانند کتاب اصلی است تهیه می‌شود.

در مرحله قبل از چاپ و بعد از چاپ مؤلف با افراد مختلف برخورد می‌کند که بر روی کتاب کار می‌کنند. یکی از این افراد مدیر فروش است که نقش مهمی در رساندن کتاب به دست مشتریان واقعی و فروشگاهها و مراکز توزیع دارد.

چند تصمیم مهم

بعد از طرح‌ریزی اولیه و عقد قرارداد و مشخص شدن ویراستار اصلی کتاب، مؤلف و ویراستار باید بر روی چارچوب کتاب و ساختار مطالب دست‌نویس و نحوه تدوین آن و چند عامل مهم زیر توافق کنند.

حجم مطالب. طبق قرارداد حجم مطالب باید معین باشد. هر سه صفحه مطلب تایپی معمولی دو صفحه چاپی خواهد شد. در صورت حجم زیاد متن لازم است برخی مطالب تلخیص یا حذف شود.

تحويل متن دست‌نویس. ویراستار اصلی همانند مؤلف دوست دارد هر چه زودتر کتاب به چاپ برسد ولی در واقع تدوین کتاب و چاپ آن کار وقت‌گیری است و به زمان طولانی نیاز دارد که البته باید از قبل تخمین زده شود. مؤلف باید سعی کند در تاریخ تعیین‌شده دست‌نویس اثر را تحويل نهایی نماید، در غیر اینصورت علاوه بر اینکه کتاب به موقع چاپ نخواهد شد، بخشی از مشتریان خود را نیز از دست خواهد داد و ممکن است در اثر طولانی بودن زمان برخی مطالب کهنه شده و نیاز به تجدید نظر و تغییر داشته باشد. بعد از امضای قرارداد، مؤلف باید تصاویر و طرحهای مورد نیاز را که لازم است از طریق ناشر تهیه شوند مشخص نماید تا در بخش مربوطه تهیه شوند.

مطالب کمکی. لازم است مطالب کمکی؛ از قبیل راهنمای مدرس، راهنمای مطالعه، بانک سؤالات، راهنمای انجام آزمایشها، نرم‌افزارها، فیلم و وب‌سایت که در کنار کتاب باید در دسترس باشند، تهیه شوند. مدرسان اغلب کتابهایی را برای تدریس و معرفی به دانشجویان انتخاب می‌کنند که اطلاعات کمکی نیز همراه آنان باشد. بنابراین طراحی و تهیه آنها امری ضروری است. در اینجا سعی گردید. اطلاعات لازم برای تدوین طرح تألیف کتاب درسی ارائه شود در عین حال ممکن است هنوز برخی سؤالات برای مؤلفان بدون پاسخ مانده باشد که مؤلفان باید با مراجعه به ناشر پاسخ آنها را بیابند.

یادداشتها:

۱. این متن از اینترنت با آدرس زیر اقتباس شده است:

http://college.hmco.com/review_ers-authors-ra-author-guidelines.html

سعیده کمائی فرد*

اهمیت ویرایش فنی

با آنکه «ویرایش» و «ویراستاری» حرفه‌ای جوان و نوپاست و تقریباً می‌توان گفت که طی دو دهه اخیر تا حدی شناخته شده و رونق گرفته است، به دلیل اهمیت موضوع، چندین کتاب و مقاله درباره آن نوشته شده و حتی مباحثی از دروس نگارش و زبان فارسی دوره دبیرستان نیز بدان اختصاص یافته است.

در این حوزه، برای اهل قلم و تحصیلکردگان و ناشران، کمتر سخنی ناگفته باقی مانده است و آنان کمابیش با گستره‌های متفاوت این حرفه آشنا هستند؛ زمینه‌هایی چون ویرایش محتوایی، ویرایش زبانی - نگارشی و ویرایش فنی، اما شاید آنچه نتوانسته، چنان که باید و شاید، جای خود را در این میدان باز کند توجه بایسته و شایسته به ویرایش فنی و صوری اثر است، زیرا اغلب چنین تصور می‌شود که ویرایش فنی، یعنی فقط جدا کردن «به» و «می» از فعل و گذاشتن چند ویرگول و نقطه. عده‌ای نیز فراتر رفته، کل ویرایش را همین می‌دانند و بس. در نتیجه، از آرایش متن و رعایت نکات فنی نگارش غافل می‌مانند؛ در صورتی که آنچه در نگاه اول توجه خواننده را جلب می‌کند، شکل ظاهری اثر و ترکیب و ترتیب اجزاء آن است و رعایت موازینی چون: تناسب حروف؛ فصل‌بندی و عنوان‌بندی مناسب؛ ارائه ارجاعات و زیرنویسهای دقیق علمی که در معرفی کتاب، به منزله یک کتاب متقن و مدون در جلب نظر خواننده مؤثر است و نیز نکاتی که در شرح ویرایش فنی بدان خواهیم پرداخت.

- ویرایش فنی (صوری) آراستن کل صفحاتی است که یک کتاب را تشکیل می‌دهد اعم از: صفحات پیش از متن: صفحه عنوان، صفحه حقوقی، صفحه اهدا، یادداشت ناشر، پیشگفتار، سپاسگزاری، فهرست مطالب، فهرست جداول، فهرست تصاویر و نمودارها (که گاه سه فهرست اخیر جزء اجزاء پس از متن قرار می‌گیرد).

* عضو هیأت علمی گروه ادبیات فارسی سازمان «سمت»

- متن که پیکره اصلی کتاب است.

- صفحات پس از متن: پسگفتار یا مؤخره، پیوستها و تعلیقات، واژه‌نامه، کتابنامه، فهرست اعلام و نمایه‌های موضوعی.

معمولاً تنظیم صفحات پیش و پس متن، بعضاً به دلیل سیاست خاص ناشر، به عهده ناشر یا ویراستار گذارده می‌شود، اما آنچه مورد نظر ماست ویرایش فنی متن است که صاحب اثر خود به دلیل اشرافی که بر موضوع دارد می‌تواند بهترین سیاستگذار برای قالب فنی کتاب و راهنمای ویراستار - و در مطلوبترین حالت خود ویراستار فنی - باشد.

اینکه بر فنی بودن ویرایش تأکید می‌شود از این جهت است که در ویرایش محتوایی (بویژه در متون ترجمه) و ویرایش زبانی - نگارشی بهتر است چشم دیگری نیز (جز نویسنده یا مترجم) متن را ببیند و ارزیابی کند؛ زیرا غالباً صاحب اثر به دلیل ممارست و انس و الفت با متن، کمتر متوجه کاستیهای اثر می‌شود و آن چیزی را می‌بیند و می‌خواند که در ذهن دارد، نه مطالبی که بواقع نوشته است.

بحث درباره ویرایشهای محتوایی و زبانی - نگارشی در محدوده کلام ما نمی‌گنجد و به همین دلیل نیز صرفاً به ارائه تصویری کلی از دایره کاربرد هر یک بسنده می‌شود.

ویرایش محتوایی: توجه به شیوه تدوین و تنظیم مطالب و در صورت لزوم، اصلاح آنها از راههایی چون: حذف مطالب غیرضروری و تکراری و مبتذل؛ جابجایی مطالب از فصلی به فصل دیگر یا به جایی که با عنوان بحث ارتباط بیشتری دارد؛ اضافه کردن زیرنویسها و توضیحات ضروری؛ یافتن نکات مبهم - در متون ترجمه‌ای تأیید صحت ترجمه - و اصلاح آنها؛ دقت در کیفیت متن از لحاظ تنظیم پاورقیها و حواشی و تعلیقات که در صورت ارجاعات مکرر و حواشی گونه‌گون می‌توان، برای حفظ انسجام مطلب، ارجاعات مستقیم و معادلها را به زیرنویس و توضیحات بیشتر را به انتهای فصل منتقل کرد.

ویرایش زبانی - نگارشی: دقت در سلاست و جزالت کلام؛ اصلاح جمله‌بندی متن به لحاظ دستوری و کنترل املاي کلمات؛ تلاش در جهت کوتاه‌نویسی و ساده‌نویسی و رعایت تناسب مطالب متن و شیوه بیان آن با مخاطبان آن و در توضیحی کلی حفظ ساختارهای زبان. ویرایش فنی: در این مبحث، اگر بخواهیم به کیفیت خط فارسی و بایسته‌ها و نبایسته‌های آن بپردازیم، سخن به درازا خواهد کشید. و با توجه به اینکه ناشران و مراکز چاپ و نشر هنوز در این زمینه به سخن واحدی نرسیده‌اند، صرفاً بر ضرورت تبعیت از رسم الخطی واحد و معقول، برای هماهنگی و یکدستی متن، تأکید می‌شود (در صورت توافق با ناشر، می‌توان از شیوه مصوب

فرهنگستان زبان و ادب فارسی پیروی کرد). کارهای دیگری که در این حوزه انجام می‌گیرد عبارت است از: به‌کار بستن قواعد و نشانه‌های فصل و وصل و علائم سجاوندی؛ پاراگراف‌بندی؛ تنظیم زیرنویسها و ارجاعات؛ یکدست کردن ضبط اعلام و اصطلاحات؛ ضبط لاتین نامها یا معادل خارجی اصطلاحات فنی و تخصصی در زیرنویس (در صورت لزوم) با مشخص کردن عناوین آثار (نام کتابها با حروف ایرانیک یا ایتالیک) یا پاره‌ای اصطلاحات و واژه‌های خاص؛ تعیین محل تصاویر و اشکال و نمودارها و جدولها و تنظیم شرح هر یک از آنها؛ اجرای ضوابط فرمول‌نویسی؛ تنظیم دقیق منابع و مآخذ؛ تهیه فهرست مطالب با رعایت عنوانهای اصلی و فرعی؛ استفاده از علائم و رمزهای مربوط به ویرایش و چاپ، جهت کاستن از توضیحات اضافی.

با توجه به دایره گسترده ویرایش فنی و تنوع کارهای آن، در متون مختلف، برحسب موضوع و رشته، اولویتها تعیین و درجه‌بندی می‌شود و به تناسب در آرایش متن مورد استفاده قرار می‌گیرد.

ویرایش فنی در رشته‌های مختلف

اینک، با عنایت به موضوع متن و رشته تخصصی، به اهم مواردی می‌پردازیم که، علاوه بر اصول نگارشی و علامت‌گذاری درست، باید مورد توجه قرار گیرد.

در متون ادبی، تاریخی، حقوقی، علوم سیاسی و تربیتی، جامعه‌شناسی و بعضاً روانشناسی و ... و متون به اصطلاح «راسته» - که صورت غالب آن نوشتار است و تصویر و شکل و جدول و نمودار و ... در آنها کمتر به کار می‌رود - بخش‌بندی و فصل‌بندی و عنوان‌بندی و کدگذاری (درجه‌بندی حروف بر حسب عنوان اصلی و فرعی) اهمیت ویژه‌ای دارد، زیرا از این طریق، خواننده هر موضوع را در جای خود می‌شناند و با درجه‌بندی موضوعی آنها مطالب را بهتر به خاطر می‌سپارد.

تناسب حجم مطالب نیز از نکاتی است که باید مورد توجه قرار گیرد، مثلاً یک فصل پنج صفحه نباشد و فصل دیگر سی صفحه.

نقش نشانه‌های سجاوندی (فصل و وصل) را نیز در القای معنا نباید نادیده گرفت - که متأسفانه در کتابهای ما، برخلاف نوشته‌های غربی، کمتر به آن عنایت می‌شود. افراط و تفریط در استفاده از این علائم (Punctuation)، بدون توجه به کاربرد دقیق آنها، در بسیاری از دست‌نوشته‌های نویسندگان و مترجمان مشاهده می‌شود، در صورتی که باید توجه داشت هر

نشانه پیامی دارد و کاربرد نابجای هر یک از آنها موجب نارسایی پیام می‌شود، مثلاً برای هر مکشی نباید ویرگول گذاشت یا برای هر نقل قولی دو نقطه (:) یا

نشانه‌های فصل و وصل بر دو دسته‌اند: اصلی و فرعی.

اصلی: نقطه (.)، ویرگول (،)، نقطه‌ویرگول (؛)، دو نقطه (:)، نشانه پرسش (؟)، نشانه

تعجب (!)، نشانه تعلیق (...)، نشانه نقل قول (« » یا ' ')، خط (۶ پونت)، نیم خط (۳ پونت).

فرعی: پرانتز (()), قلاب یا کروشه ([])، خط مورب (/)، پیکان (←)، ستاره (*).

کاربرد هریک از این نشانه‌ها مستلزم توجه به دقایق و ظرایفی است که به طور مشروح در

کتاب ارزشمند نگارش و ویرایش جناب استاد احمد سمیعی توضیح داده شده است.

ما، در این مختصر، صرفاً اشاره‌ای می‌کنیم به کلیات کاربرد نقطه، ویرگول، نقطه ویرگول -

به دلیل نقش ساده و در عین حال ظریف آنها در تفهیم عبارات.

«نقطه (.) در موارد زیر به کار می‌رود:

- در پایان جمله خبری یا انشایی، مثال: کار امروز به فردا مفکن.

- در مختصرنویسی اسامی و عناوین، پس از حرف یا حروف نماینده آنها، مثال: ژ. ژ.

روسو (= ژان ژاک روسو)

تبصره - در موارد زیر به افزودن نقطه نیازی نیست:

- پس از ص (= صفحه)، قس (= قیاس کنید)، نک (= نگاه کنید)، رک (= رجوع کنید)؛

- پس از ش (= شمسی)، ق (= قمری)، م (= میلادی)، ه (= هجری)؛

- پس از پانوشتهایی که به صورت جمله نیستند.

ویرگول (،) در موارد زیر به کار می‌رود:

- پس از منادا، مثال: گفت: ای پسر، خیال محال از سر به در کن.

- برای عطف سازه‌های هم‌پایه، مثال: شب و روز، تنها یا در جمع، آشکارا و نهانی یاد

خدا می‌کرد.

- پس از گروه قیدی (در آغاز جمله) و پیش و پس از آن (در میان جمله)، مثال:

پس از وقوع زلزله، سازمانهای امدادی دست به کار شدند.

- برای مجزا کردن بدل از کل (عطف بیان) که بین دو ویرگول جای می‌گیرد، مثال: سعدی،

شاعر شیرین سخن شیراز، در نظامیه بغداد درس خواند.

- برای مجزا کردن عبارت معترضه دعایی، مثال: موسی را، علیه‌السلام، گفتند ...

- برای مجزا کردن عبارت توضیحی، مثال: در این ناحیه، انواع غلات، بویژه گندم، کشت می‌شود.

- برای جدا کردن جمله صلّه غیر تحدیدی، مثال: دکتر افلاطون، که همسایه ماست، دیروز به عیادت من آمد.

تبصره - جمله صلّه تحدیدی مجزا نمی‌شود، مثال: پزشکی که همسایه ماست دیروز به عیادت من آمد.

- به جای حرف عطف، بین جمله‌های هم‌پایه، مثال: بدمکن که بدافتی، چه مکن که خود افتی.

- برای جدا کردن جمله قیدی پیرو از جمله پایه، مثال: اگر شبها همه قدر بودی، شب قدر بی‌قدر بودی.

- به جانشینی محذوف، مثال: سرداران بهرام چوبین رفتند تا کار دشمن بسازند، سرداران خسرو، تا به باده‌گساری پردازند. (ویرگول به جای «رفتند» در جمله دوم نشسته است)

- برای جدا کردن اجزاء تاریخ یا نشانی، مثال: پنجشنبه، ۲۲ بهمن ۱۳۷۷

تبصره - در موارد زیر، سازه‌ها با ویرگول از یکدیگر جدا نمی‌شوند:

- جمله پیرو اسمی و جمله صلّه تحدیدی از جمله پایه، مثال: از او پرسیدم که چرا نگران است (پیرو اسمی)

- جمله پیرو قیدی کوتاه، اگر در آغاز یا پایان جمله مرکب آمده باشد، از جمله پایه، مثال: اگر رفتی بردی.

اما، اگر در میان جمله مرکب آمده باشد، جدا می‌شود، مثال: تو نیز، اگر بختی، به از آن که در پوستین خلق افتی.

- اجزاء اصلی جمله که بین آنها فاصله نیفتاده باشد، مثال:

این	کتاب راهنمای معلم	است.
مستند الیه.	مستند	فعل اسنادی

نقطه ویرگول(؛) در موارد زیر به کار می‌رود:

- برای جدا کردن سازه‌ها و جمله‌های هم‌پایه‌ای که درون یک یا چند تای آنها نشانه‌های فصل و وصل (بیشتر ویرگول) به کار رفته باشد.

- به جای نقطه، پیش از جمله‌ای که با واو عطف آغاز یا نهاد اختیاری آن به قرینه حذف

شده باشد.

- در پایان هر شاهد یا هر قسم مجزاً از یک مجموعه شواهد و اقسام، اگر به صورت جمله نیامده باشند.

تبصره - بین جمله‌های معطوف، اگر فعل به قرینه حذف شده باشد، نقطه ویرگول گذاشته نمی‌شود. (نگارش و ویرایش، ص ۲۲۷)

در متون جغرافیایی و تربیت بدنی و ... علاوه بر فصل‌بندی و تبویب کتاب، گزینش تصاویر و تنظیم جداول و نمودارها و جایگزینی هر یک از آنها در متن، برحسب موضوع و با ارجاعی دقیق، اهمیتی خاص دارد. باید از کاربرد تصاویر ضعیف و مبهم جداً پرهیز شود. اگر از منابع خارجی استفاده می‌شود، بهتر آن است که داخل همه نقشه‌ها به طور کامل و با ضبط دقیق نام هر محل ترجمه و در زیر آنها منبع مورد استفاده ذکر شود. (بحث کتب کاملاً تصویری از این مقوله جداسازی، زیرا آنچه بر جاذبه این دسته کتابها تأثیر می‌گذارد بیشتر کیفیت چاپ و نوع کاغذ و رنگ و ... است).

محل جدول، شکل یا نمودار باید به ارجاع آن نزدیک باشد و برای ارجاع به هر یک از موارد فوق، ذکر شماره آنها کافی است. شماره جدول بالای آن و عنوان کنار شماره قرار می‌گیرد. بهتر است تنظیم جدول به گونه‌ای باشد که، برای پرهیز از خطای دید، از خطوط کمتری استفاده شود. حروف و ارقام داخل جدول یکدست و یکنواخت باشد. اعداد تکی داخل جدول، در صورت نیاز به ارجاع، با قلم ریزتر نوشته شود و زیرنویس آن به فاصله دو سطر زیر جدول قرار گیرد. در صورت طولانی شدن جدول و لزوم ادامه آن در صفحه بعد، خط پایین جدول که نشان بسته شدن آن است رسم نشود و در صفحه بعد، برای پرهیز از اشتباه، عناوین ستونها تکرار شود. عنوان و شماره نقشه زیر آن درج می‌شود. شماره شکل و نمودار در پایین و وسط قرار می‌گیرد با عبارت «شکل ...»، «نمودار ...». باید دقت شود که اصطلاحات و اسامی و هرگونه توضیحی در موارد فوق، اعم از جدول و شکل و نمودار و نقشه، نباید با متن مغایرت داشته باشد.

در متون ریاضی، آمار و بعضاً اقتصادی، فرمولها و ارقام جایگاه ویژه‌ای دارند و هنگام بازنویسی یا تایپ اثر باید دقت کرد تا صورتهای اعشاری و کسری، اندیسها و توانها و ... به طور کامل و دقیق نوشته شوند تا در حد امکان، اشتباهات کمتری به متن راه یابد. البته، جز در متنهای ریاضی و مشابه آن که اعداد رقمی نوشته می‌شوند، صورتهای دیگری برای ضبط اعداد و ارقام پیشنهاد شده که بدین شرح است:

«اعداد زیر حرفی نوشته می‌شوند:

- اعدادی که در آنها واو عطف به کار نرفته باشد: یک، دو، ... یازده، ... سی، ... دویست، ... میلیون.

- عددی که در آغاز جمله آمده باشد.

- عدد ترتیبی: امام هشتم علیه السلام

تبصره - برای تقویت سندیت، عدد هم حرفی و هم رقمی نوشته می شود، مثال: امسال، در شهر ...، دویست و پنجاه (۲۵۰) خانه مسکونی سازمانی ساخته شد.

- شماره قرن رقمی یا حرفی نوشته می شود: قرن هشتم هجری؛ قرن ۸ هـ

- ساعت و دقیقه به هر دو صورت نوشته می شود: سه و ربع (۳:۱۵)

عدد در حالات زیر رقمی نوشته می شود:

- هرگاه در آنها واو عطف به کار رفته باشد: ۲۵؛ ۲۴۵

- شماره صفحه، جلد، شکل، نمودار، نقشه و نظایر آنها: (ص ۲۴؛ ج ۲؛ شکل ۴)

- تاریخ تولد و وفات؛ سالهای آغاز و پایان حکومت یا وزارت و به طور کلی هر دوره

تاریخی

- در عبارتی که چندین عدد آمده باشد، غیر از عدد آغاز جمله.

- اعداد گاهشماری به صورت زیر نوشته می شوند: ۲۲ بهمن ۱۳۵۷؛ ۱۴ ژوئیه ۱۷۸۹

- اعداد مربوط به طول و عرض جغرافیایی: ۴۵°، ۳۵° (= سی و پنج درجه و ۴۵ دقیقه)

- سالهای متناظر هجری و قمری: ۹۵۵ / ۱۵۴۸؛ ۹۰۶ - ۹۱۱ / ۱۵۰۰ - ۱۵۰۵

- درصد و در هزار به دو صورت نوشته می شوند: ۲٪، ۲ درصد

- شماره های تک و پانویشت، (نگارش و ویرایش، ص ۲۴۷)

یک متن آراسته - در مفهوم فنی آن - بهترین ماکت (یا به اصطلاح فرهنگستان زبان «نمونک») برای ساختار کامل هر کتابی است و برای صرفه جویی در وقت، هزینه، انرژی و تسریع در چاپ کتاب، بهتر است صاحب اثر، چنین متنی را به ناشر عرضه کند. برای دستیابی به این مهم، ضروری است صاحب اثر، قبل از پاکنویس دستنویست (متن خیر)، شیوه نامه ناشر را (اعم از رسم الخط، کدگذاری عناوین، چگونگی ارجاعات مختلف، تنظیم کتابشناسی، ...) مطالعه و سپس در متن اعمال کند.

علامه و رمزهای ویرایشی

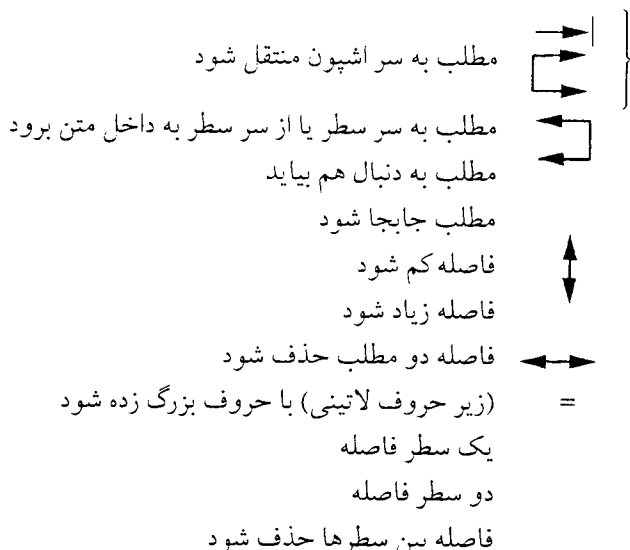
حذف شود ○

(خط راست زیرکلمه) با حروف سیاه زده شود _____

(خط موج‌دار زیر کلمه) با حروف ایرانیک / ایتالیک زده شود

جدا شود

سر هم شود

معرفی کتابهایی در زمینه ویرایش

۱. نگارش و ویرایش: احمد سمیعی (گیلانی)؛ تهران: سمت، ۱۳۸۰.
۲. راهنمای آماده ساختن کتاب؛ میرشمس الدین ادیب سلطانی؛ تهران: انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۷۴.
۳. غلط نویسیم؛ ابوالحسن نجفی؛ تهران: مرکز نشر دانشگاهی، ۱۳۷۰.
۴. درباره ویرایش؛ برگزیده مقاله‌های نشر دانش درباره ویرایش؛ زیر نظر نصرالله پور جوادی؛ تهران: مرکز نشر دانشگاهی، ۱۳۷۳.
۵. املائی فارسی و نشانه‌گذاری؛ خسرو فرشیدورد؛ تهران: انتشارات وحید، ۱۳۵۲.
۶. راهنمای نویسندگان و ویراستاران؛ ایرج جهان‌شاهی؛ تهران: شورای کتاب کودک، ۱۳۶۰.
۷. قواعد و ضوابط چاپ کتاب؛ محمد قزوینی؛ تهران: انتشارات کتابخانه ملی ایران، ۱۳۶۳.
۸. آیین درست‌نویسی؛ شیوه خط و املائی فارسی؛ حسین عماد افشار؛ تهران: علوم ارتباطات اجتماعی، ۱۳۴۹.
۹. آیین نگارش مقدماتی؛ حسن انوری و هوشنگ ارژنگی؛ تهران: انتشارات پیام، ۱۳۶۵.
۱۰. آیین نگارش پیشرفته؛ حسن انوری و هوشنگ ارژنگی؛ تهران: انتشارات پیام، ۱۳۶۵.
۱۱. ادب و نگارش؛ حسن احمدی‌گیوی؛ تهران: نشر قطره، ۱۳۷۷.
۱۲. بررسی علمی شیوه خط فارسی؛ نازیلا خلخالی؛ تهران: ققنوس، ۱۳۷۵.
۱۳. هنر ویرایش؛ لاریسامک فارکر؛ ترجمه مزده دقیقی و احمد کسایی‌پور؛ تهران: نشر کارنامه، ۱۳۷۵.

«سمت» ناشر نمونه سال ۸۱

«سمت» ناشر نمونه سالهای ۷۶ و ۷۹، در مراسم افتتاح شانزدهمین نمایشگاه بین‌المللی کتاب تهران که با حضور رئیس جمهوری، وزیر فرهنگ و ارشاد اسلامی و مدیران نمایشگاه برگزار شد، براساس رأی هیأت داوران انتخاب ناشران برگزیده سال ۱۳۸۱، بار دیگر در بخش ناشران کتابهای بزرگسال (در بخش دولتی و عمومی) به عنوان ناشر برگزیده معرفی گردید و مورد تقدیر رئیس جمهوری قرار گرفت.

دربخشی از بیانیه هیأت داوران انتخاب ناشران برگزیده سال که در این مراسم قرائت شد آمده است هدف از معرفی ناشر نمونه تشویق و ترغیب ناشران و مشارکت در اعتلا و ارتقای سطح فرهنگ عمومی است. در بخش دیگری از این بیانیه شرایط لحاظ شده برای انتخاب ناشر برگزیده تعداد کتابهای چاپ اول، میانگین صفحات آثار، قطع آثار، تناسب موضوعات با نیازهای فرهنگی جامعه، حسن سابقه ناشر، کیفیت آثار، ابتکارات و سابقه انتشار کتابهای برگزیده اعلام شده است.

در سال ۱۳۸۱ «سمت» ۱۰۲ عنوان کتاب با میانگین ۳۱۰ صفحه برای اولین بار چاپ نموده و ۱۸۶ عنوان تجدید چاپ کرده است که کلیه این عناوین برای برطرف کردن نیاز جامعه دانشگاهی به عنوان منبع اصلی / فرعی / کمک درسی برای مقاطع کارشناسی، کارشناسی ارشد و دکتری تدوین شده‌اند.

روابط عمومی «سمت»

جمهوری اسلامی ایران
رئیس جمهور
بسم الله الرحمن الرحیم

انتشارات سمت

به پاس کوشش های آن مرکز در تهیه و نشر آثار ارزنده و ملکات اسلامی فرهنگ کنونی
این لوح تقدیر اعطای می شود .

قدروانی از ناشران کتاب بزرگداشت علم و فرهنگ است . ایران شکرست که بهار
دوران سلو جند حیات اسلامی خود در ره پیشگامان مروجان علم و ادب فرهنگ است
و بنیان بنای بلند فرهنگ تاریخ مردم این کشور مخصوص به اسلام زاتواری کم نظیری
بوده است . در این نظام برآمدی و جهت اشاعه ارتقا فرهنگ شایسته احترام و تجلیل است
توفیق روزافزون آن مرکز را در خدمت علوم و فرهنگ ایران عزیز اسلامی زادگاه الهی خواستارم

سید محمد خاتمی
رئیس جمهوری اسلامی ایران

معرفی جدیدترین کتابهای منتشرشده «سمت» در سال ۱۳۸۱ (چاپ اول و تجدید نظرشده)

اقتصاد

● اقتصاد خرد (۱)

رابرت اس. پندیک، دانیل ال. راینفیلد؛ ترجمه احمد ذیحجه‌زاده، چاپ: اول، تابستان ۱۳۸۱، تعداد: ۳۰۰۰ نسخه، قیمت: ۲۲۵۰۰ ریال، ۵۴۳ ص.

منبع اصلی درس «اقتصاد خرد» در مقطع کارشناسی ارشد

● اقتصاد منابع تجدید شونده

مجید احمدیان چاپ: اول، تابستان ۱۳۸۱، تعداد: ۲۰۰۰ نسخه، قیمت: ۱۳۵۰۰ ریال، ۳۲۸ ص.

منبع اصلی درس «اقتصاد منابع طبیعی» در مقطع کارشناسی

● توسعه اقتصادی

محمود متوسلی چاپ: اول، زمستان ۱۳۸۱، تعداد: ۲۰۰۰ نسخه، قیمت: ۲۲۵۰۰ ریال،

۶۱۶ ص.

منبع اصلی درس «توسعه اقتصادی» در مقطع کارشناسی

الهیات

● مطالعات اسلامی در غرب

محسن الویری چاپ: اول، بهار ۱۳۸۱، تعداد: ۳۰۰۰ نسخه، قیمت: ۱۰۰۰۰ ریال، هفت + ۲۳۹ ص.

منبع اصلی درس «اسلام‌شناسی در غرب» در مقطع کارشناسی

● اسلام و تمدن اسلامی (۱)

آندره میکال با همکاری هانری دوران؛ ترجمه حسن فروغی

چاپ: اول، تابستان ۱۳۸۱، تعداد: ۳۰۰۰ نسخه، قیمت دوره: ۳۵۰۰۰ ریال، یازده + ۵۱۶ ص.

درس مبنایی در مقطع کارشناسی

● اسلام و تمدن اسلامی (۲)

آندره میکال با همکاری هانری دوران؛

ترجمه حسن فروغی

چاپ: اول، تابستان ۱۳۸۱، تعداد:

۳۵۰۰۰ نسخه، قیمت دوره: ۳۵۰۰۰

ریال، هشت + ۲۹۶ ص.

درس مبنایی در مقطع کارشناسی

● دین‌شناسی تطبیقی

کدازانات تیوار؛ ترجمه مرضیه (لوئیز)

شنکایی

چاپ: اول، تابستان ۱۳۸۱، تعداد:

۳۰۰۰ نسخه، قیمت: ۱۱۰۰۰ ریال،

۲۷۳ ص.

یکی از منابع اصلی درس «آشنایی با

ادیان بزرگ» در مقطع کارشناسی

● اعراب قرآن کریم

علی حاجی‌خانی

چاپ: اول، پائیز ۱۳۸۱، تعداد: ۳۰۰۰

نسخه، قیمت: ۱۰۵۰۰ ریال، ۲۲۵

ص.

منبع اصلی درس «اعراب قرآن» در

مقطع کارشناسی

● تجوید قرآن کریم

محمد صادق قمحاوی؛ ترجمه سید

محمدباقر حجتی، سازمان سمت و

دفتر نشر فرهنگ اسلامی.

چاپ: اول، پائیز ۱۳۸۱، تعداد: ۲۰۰۰

نسخه، قیمت: ۱۴۰۰۰ ریال، ۳۳۹

ص.

منبع درس «تجوید قرآن کریم» در

رشته‌های علوم قرآنی

باستانشناسی

● باستانشناسی غرب ایران

فرانک هول؛ ترجمه زهرا باستی

چاپ: اول، تابستان ۱۳۸۱، تعداد:

۲۰۰۰ نسخه، قیمت: ۲۶۵۰۰ ریال،

بیست + ۶۳۴ ص.

یکی از منابع اصلی دروس مربوط به

«ادوار پیش از تاریخ و تاریخی ایران»

در مقطع کارشناسی

تاریخ

● گاهشماری در تاریخ

ابوالفضل نبئی

چاپ: اول، بهار ۱۳۸۱، تعداد: ۳۰۰۰

نسخه، قیمت: ۱۲۰۰۰ ریال، هشت +

۲۸۱ ص.

منبع اصلی درس «گاهشماری و

تقویم» در مقطع کارشناسی

● تاریخ تحولات سیاسی، اجتماعی،

اقتصادی و فرهنگی ایران در دوره

سامانیان

سیدابوالقاسم فروزانی

چاپ: اول، بهار ۱۳۸۱، تعداد: ۳۰۰۰

نسخه، قیمت: ۹۵۰۰ ریال، نه + ۲۲۲

ص.

منبع اصلی قسمتی از درس «تاریخ

«سخن سمت» شماره ۹ / صفحه ۸۵

تحولات سیاسی اجتماعی اقتصادی و فرهنگی ایران در دوره سامانیان، غزنویان و دیلمیان» در مقطع کارشناسی

● تاریخ تحولات سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی ایران در دوران صفویه

عبدالحسین نوایی، عباسقلی غفاری فرد

چاپ: اول، تابستان ۱۳۸۱، تعداد: ۳۰۰۰ نسخه، قیمت: ۱۷۰۰۰ ریال،

۴۲۱ ص.

منبع اصلی درس «تاریخ تحولات سیاسی، اجتماعی و فرهنگی ایران در دوره صفویه» در مقطع کارشناسی

● تاریخ ایران از ورود مسلمانان تا پایان طاهریان

حسین مفتخری، حسین زمانی

چاپ: اول، تابستان ۱۳۸۱، تعداد: ۳۰۰۰ نسخه، قیمت: ۷۵۰۰ ریال،

هشت + ۱۷۲ ص.

منبع اصلی قسمتی از درس «تاریخ ایران از ورود مسلمانان تا پایان

علویان» در مقطع کارشناسی

● تاریخ غوریان

اصغر فروغی ابری

چاپ: اول، زمستان ۱۳۸۱، تعداد: ۳۰۰۰ نسخه، قیمت: ۵۰۰۰ ریال،

۱۲۸ ص.

منبع اصلی قسمتی از درس «تاریخ تحولات سیاسی ... ایران در دوره غوریان و خوارزمشاهیان» در مقطع کارشناسی

● تاریخ تحولات اروپا در قرون جدید: از سقوط قسطنطنیه تا انقلاب کبیر

نقی لطفی، محمدعلی علیزاده

چاپ: اول، زمستان ۱۳۸۱، تعداد: ۳۰۰۰ نسخه، قیمت: ۱۳۰۰۰ ریال،

۳۱۲ ص.

منبع اصلی درس «تاریخ اروپا در قرون جدید» در مقطع کارشناسی

● تاریخ ایران باستان (۲)

شیرین بیانی

چاپ: اول، زمستان ۱۳۸۱، تعداد: ۳۰۰۰ نسخه، قیمت: ۱۰۵۰۰ ریال،

۲۴۸ ص.

منبع اصلی درس «تاریخ ایران از آریایی‌ها تا پایان دوره هخامنشی» در مقطع کارشناسی

تربیت بدنی

● راهنمای آزمایشگاهی نظریه و کاربرد،

یادگیری حرکتی

ماری ای. رودسیل، اندرو اس.

جکسون؛ ترجمه مهدی نمازی‌زاده،

علیرضا صابری کاخکی، غلامرضا

۴۲۸ ص.

منبع اصلی درس «تأثیر محیط بر
فعالیت‌های ورزشی» در مقطع
کارشناسی و کارشناسی ارشد

جغرافیا

● اقلیم‌شناسی سینوپتیک

بهلول علیجانی

چاپ: اول، بهار ۱۳۸۱، تعداد: ۲۰۰۰
نسخه، قیمت: ۱۱۰۰۰ ریال، سیزده +
۲۵۷ ص.

یکی از منابع اصلی درس
«اقلیم‌شناسی سینوپتیک» در مقطع
کارشناسی و کارشناسی ارشد

● کارتوگرافی

مجید زاهدی

چاپ: اول، تابستان ۱۳۸۱، تعداد:
۳۰۰۰ نسخه، قیمت: ۱۲۰۰۰ ریال،
۲۷۴ ص.

این کتاب در برگرفته مباحثی درباره
«اصول نظری و عملی کارتوگرافی»
است.

● جغرافیای سیاسی ایران

محمد رضا حافظ‌نیا

چاپ: اول، پاییز ۱۳۸۱، تعداد: ۳۰۰۰
نسخه، قیمت: ۲۲۵۰۰ ریال، ۲۲۸
ص.

یکی از منابع اصلی درس «جغرافیای
سیاسی ایران» در مقطع کارشناسی و

«سخن سمت» شماره ۹ / صفحه ۸۷

لطفی حسین‌آباد، مهدی سهرابی

چاپ: اول، بهار ۱۳۸۱، تعداد: ۲۰۰۰
نسخه، قیمت: ۱۰۰۰۰ ریال، شش +
۲۳۲ ص.

منبع اصلی درس «یادگیری حرکتی» در
مقطع کارشناسی

● مبانی آناتومی و حرکت

کارلا زد. هینکل؛ ترجمه ولی‌ا... دیدی
روشن

چاپ: اول، تابستان ۱۳۸۱، تعداد:
۲۰۰۰ نسخه، قیمت: ۲۵۰۰۰ ریال،
۷۰۱ ص.

منبع اصلی درس «آناتومی انسانی،
حرکت‌شناسی و فیزیولوژی انسانی»
در مقطع کارشناسی

● ریاضیات پایه و مقدمات آمار

علی محمد امیرتاش، امیدوار حاتمی

چاپ: اول، زمستان ۱۳۸۱، تعداد:
۲۰۰۰ نسخه، قیمت: ۹۵۰۰ ریال،
۲۲۸ ص.

منبع اصلی درس «ریاضیات پایه و
مقدمات آمار» در مقطع کارشناسی

● تأثیر محیط بر فعالیت‌های ورزشی

لارنس آرمسترانگ؛ ترجمه عباسعلی
گائینی، محمد رضا حامدی‌نیا، مریم
کوشکی جهرمی

چاپ: اول، زمستان ۱۳۸۱، تعداد:
۲۰۰۰ نسخه، قیمت: ۱۷۵۰۰ ریال،

کارشناسی ارشد

● روشهای تحقیق در جغرافیای انسانی

چیمز ام. لیندسی؛ ترجمه محمدرضا رضوانی

چاپ: اول، زمستان ۱۳۸۱، تعداد: ۳۰۰۰ نسخه، قیمت: ۱۲۰۰۰ ریال، ۲۹۲ ص.

یکی از منابع اصلی درس «روش تحقیق در جغرافیا» در مقطع کارشناسی

● جغرافیای گیاهی

مه‌لغا قربانلی

چاپ: اول، زمستان ۱۳۸۱، تعداد: ۳۰۰۰ نسخه، قیمت: ۲۰۰۰۰ ریال، ۳۱۶ ص.

منبع اصلی درس «جغرافیای گیاهی» در مقطع کارشناسی و کارشناسی ارشد

● نظریه‌های توسعه روستایی

محمدحسین پاپلی یزدی و محمدامیر ابراهیمی

چاپ: اول، ۱۳۸۱، تعداد: ۳۰۰۰ نسخه، قیمت: ۱۳۰۰۰ ریال، ۳۱۶ ص.

منبع اصلی درس «نظریه‌ها و تئوریه‌های توسعه روستایی» در مقطع کارشناسی

حقوق

● قواعد فقه مدنی

اسدالله لطفی، سازمان سمت و

دانشگاه بوعلی سینا

چاپ: اول، بهار ۱۳۸۱، تعداد: ۳۰۰۰ نسخه، قیمت: ۹۰۰۰ ریال، نه + ۲۰۷ ص.

منبع اصلی درس «قواعد فقه مدنی» در مقطع کارشناسی، گرایش فقه و مبانی حقوق اسلامی

● پلیس علمی (کشف علمی جرایم)

مهدی نجابتی

چاپ: اول، بهار ۱۳۸۱، تعداد: ۳۰۰۰ نسخه، قیمت: ۱۱۰۰۰ ریال، هفت + ۲۵۲ ص.

منبع اصلی درس «پلیس علمی» در مقطع کارشناسی

● ارث

خلیل قبله‌ای خویی

چاپ: اول، پائیز ۱۳۸۱، تعداد: ۳۰۰۰ نسخه، قیمت: ۹۵۰۰ ریال، ۲۳۲ ص. منبع اصلی درس «حقوق مدنی ۲» در مقطع کارشناسی

● تاریخ اندیشه‌های کیفری

ژان پرادل؛ ترجمه علی‌حسین نجفی ابرند آبادی

چاپ: اول، پائیز ۱۳۸۱، تعداد: ۲۰۰۰ نسخه، قیمت: ۶۵۰۰ ریال، ۱۵۵ ص. منبع کمک درسی در رشته حقوق

● حقوق کار (۱)

سید عزت‌الله عراقی

دروس عمومی

● اخلاق و تربیت اسلامی

محمدتقی رهبر، محمدحسن

رحیمیان

چاپ: نهم (با تجدیدنظر)، زمستان

۱۳۸۱، تعداد: ۳۰۰۰ نسخه، قیمت:

۷۰۰۰ ریال، ۱۸۶ ص.

منبع درس «اخلاق و تربیت اسلامی»

در تمام رشته‌های دانشگاهی

● مقدمه‌ای بر روش تحقیق در علوم

انسانی

محمدرضا حافظ‌نیا

چاپ: هفتم (با تجدیدنظر)، زمستان

۱۳۸۱، تعداد: ۱۵۰۰۰ نسخه، قیمت:

۱۳۵۰۰ ریال، ۳۴۱ ص.

منبع اصلی درس «روش تحقیق» در

مقطع کارشناسی

روانشناسی

● ارزیابی، برنامه‌ریزی آموزشی و

بازپروری کودکان از تولد تا ۵ سالگی

آدرین اکرز و همکاران؛ ترجمه فریده

ترابی میلانی

چاپ: اول، بهار ۱۳۸۱، تعداد: ۳۰۰۰

نسخه، قیمت: ۲۵۰۰۰ ریال، هفت +

۵۹۸ ص.

منبع اصلی درس «اختلالات یادگیری»

در مقطع کارشناسی

چاپ: اول، زمستان ۱۳۸۱، تعداد:

۳۰۰۰ نسخه، قیمت: ۱۲۵۰۰ ریال،

۳۰۴ ص.

منبع درس «حقوق کار» در مقطع

کارشناسی و کارشناسی ارشد

● آئین دادرسی کیفری

محمد آشوری

چاپ: هفتم (با تجدیدنظر)، زمستان

۱۳۸۱، تعداد: ۵۰۰۰ نسخه، قیمت:

۱۳۵۰۰ ریال، ۳۲۵ ص.

منبع اصلی درس «آئین دادرسی

کیفری» در مقطع کارشناسی

● حقوق مدنی اشخاص و محجورین

سید حسین صفایی، سید مرتضی

قاسم‌زاده

چاپ: هفتم (با تجدیدنظر)، زمستان

۱۳۸۱، تعداد: ۷۰۰۰ نسخه، قیمت:

۱۴۰۰۰ ریال، ۳۴۸ ص.

منبع اصلی درس «حقوق مدنی» در

مقطع کارشناسی

● قواعد فقه: بخش مدنی (۲)

سید مصطفی محقق داماد

چاپ: پنجم (با تجدیدنظر)، زمستان

۱۳۸۱، تعداد: ۳۰۰۰ نسخه، قیمت:

۱۴۰۰۰ ریال، ۳۴۴ ص.

منبع اصلی درس «قواعد فقه» در مقطع

کارشناسی ارشد

● اصول و مبانی بهداشت روانی

شهریار شهیدی، مصطفی حمدیه

چاپ: اول، پائیز ۱۳۸۱، تعداد: ۳۰۰۰

نسخه، قیمت: ۱۱۵۰۰ ریال، ۲۸۰

ص.

منبع اصلی درس «بهداشت روانی» در

مقطع کارشناسی

● شیوه‌های تغییر رفتار

ریموند میلتن برگر؛ ترجمه علی فتحی

آشتیانی و هادی عظیمی آشتیانی

چاپ: اول، پائیز ۱۳۸۱، تعداد: ۱۵۰۰

نسخه، قیمت: ۱۶۵۰۰ ریال، ۴۰۱

ص.

منبع اصلی درس «بررسی مقدماتی

نظریه‌های روان درمانی» در مقطع

کارشناسی

● تحول روانی، آموزش و توانبخشی

ناینیان

محمدرضا نامنی، افسانه حیات

روشنایی و فریده ترابی میلانی

چاپ: اول، زمستان ۱۳۸۱، تعداد:

۳۰۰۰ نسخه، قیمت: ۱۶۵۰۰ ریال،

۴۰۴ ص.

منبع اصلی درس «روانشناسی و

تدریس کودکان نابینا» در مقطع

کارشناسی

● فیزیولوژی اعصاب و غدد درون‌ریز

سیدعلی حائری روحانی

چاپ: چهارم (با تجدید نظر)، زمستان

۱۳۸۱، تعداد: ۵۰۰۰ نسخه، قیمت:

۷۰۰۰ ریال، ۱۶۵ ص.

منبع اصلی درس «فیزیولوژی عمومی

(اعصاب و غدد)» در مقطع کارشناسی

و کارشناسی ارشد

زبان‌شناسی

● درآمدی بر روانشناسی زبان

ارسلان گلفام

چاپ: اول، زمستان ۱۳۸۱، تعداد:

۲۰۰۰ نسخه، قیمت: ۱۳۵۰۰ ریال،

۳۲۹ ص.

منبع اصلی درس «روانشناسی زبان» در

مقطع کارشناسی ارشد

زبان و ادبیات انگلیسی

● خواندن متون مطبوعاتی

بهجت پهلوان، اعظم سازور، سازمان

سمت و دانشگاه امام صادق (ص).

چاپ: اول، ۱۳۸۱، تعداد: ۱۵۰۰

نسخه، قیمت: ۳۵۰۰ ریال، شش +

۷۴ ص.

منبع اصلی درس «خواندن متون

مطبوعاتی» در مقطع کارشناسی

● آشنایی با رمان (۲)

عباسعلی رضایی

چاپ: اول، ۱۳۸۱، تعداد: ۳۰۰۰

پژوهشهای اسلامی آستان قدس
رضوی

چاپ: اول، بهار ۱۳۸۱، تعداد: ۳۰۰۰

نسخه، قیمت: ۱۲۵۰۰ ریال، ۳۰۹

ص.

منبع کمک درسی برای دروس «تاریخ

ادبیات (تمام دوره‌ها)، ادبیات متعهد

(اهل بیت(ع)) و ادب سیاسی» مقطع

کارشناسی

● روشهایی در ترجمه از عربی به فارسی

رضا ناظمیان

چاپ: اول، تابستان ۱۳۸۱، تعداد:

۳۰۰۰ نسخه، قیمت: ۶۵۰۰ ریال،

پنج + ۱۵۴ ص.

منبع اصلی درس «ترجمه از عربی به

فارسی و بالعکس» در مقطع

کارشناسی

● تجوید جامع

ابراهیم پورفرزب

چاپ: اول، تابستان ۱۳۸۱، تعداد:

۳۰۰۰ نسخه، قیمت: ۸۵۰۰ ریال،

۲۰۴ ص.

منبع کمک درسی در مقطع کارشناسی

رشته عربی و الهیات

● مختارات من روائع الادب العربی (۱):

فی العصر الجاهلی

محمد فاضلی

چاپ: اول، تابستان ۱۳۸۱، تعداد:

«سخن سمت» شماره ۹ / صفحه ۹۱

نسخه، قیمت: ۹۵۰۰ ریال، ۲۲۸ ص.

منبع اصلی درس «آشنایی با رمان (۲)»

در مقطع کارشناسی

● سیری در ادبیات انگلیس (۲)

امرالله ابجدیان

چاپ: اول، ۱۳۸۱، تعداد: ۲۰۰۰

نسخه، قیمت: ۲۶۰۰۰ ریال، ۶۲۵

ص.

منبع اصلی درس «سیری در تاریخ

ادبیات انگلیس» در مقطع کارشناسی

● راهنمای نگارش

علی اکبر جعفرپور بروجنی

چاپ: اول، ۱۳۸۱، تعداد: ۳۰۰۰

نسخه، قیمت: ۳۵۰۰ ریال، ۹۲ ص.

منبع اصلی درس «نگارش» در مقطع

کارشناسی

● خواندن متون مطبوعاتی

صابر دلشاد

چاپ: اول، ۱۳۸۱، تعداد: ۳۰۰۰

نسخه، قیمت: ۱۲۵۰۰ ریال، ۳۰۸

ص.

منبع اصلی درس «خواندن متون

مطبوعاتی» در مقطع کارشناسی

زبان و ادبیات عربی

● مختصر تاریخ الادب العربی فی

ضوء المنهج الاسلامی

محمود بستانی، سازمان سمت و بنیاد

- انگلیسی برای دانشجویان رشته عربی (۱ و ۲)

محمد رضا رخشانفر

چاپ: اول، زمستان ۱۳۸۱، تعداد: ۳۰۰۰ نسخه، قیمت: ۱۵۰۰۰ ریال، ۳۷۲ ص.

منبع اصلی درس «زبان تخصصی» در مقطع کارشناسی

زبان و ادبیات فارسی

- تاریخ ادبیات ایران (۱)

سید علی اصغر میرباقری فرد، غلامحسین شریفی ولدانی، حسین آقا حسینی دهاقانی، اسحاق طعیانی اسفرجانی، محمود براتی خوانساری
چاپ: اول، بهار ۱۳۸۱، تعداد: ۳۰۰۰ نسخه، قیمت: ۱۸۰۰۰ ریال، نه + ۴۲۹ ص.

منبع اصلی درس «تاریخ ادبیات (۱)» در مقطع کارشناسی

- سخن شیرین پارسی

اکبر صیاد کوه، کاووس حسن‌لی، منیژه عبداللهی، احمد پارسا
چاپ: اول، تابستان ۱۳۸۱، تعداد: ۲۵۰۰ نسخه، قیمت: ۱۴۰۰۰ ریال، ۳۵۲ ص.

منبع درس «فارسی عمومی» در مقطع کاردانی و کارشناسی

۳۰۰۰ نسخه، قیمت: ۸۵۰۰ ریال، ۲۱۱ ص.

منبع اصلی درس «متون نظم و نثر عربی از دوره جاهلی تا پایان اموی» در مقطع کارشناسی

- مختارات من روائع الادب العربی (۲):

فی العصر الاسلامی

سید علی میرلوحی

چاپ: اول، پائیز ۱۳۸۱، تعداد: ۳۰۰۰ نسخه، قیمت: ۶۰۰۰ ریال، ۱۵۰ ص.

منبع اصلی درس «متون نظم و نثر عربی از دوره جاهلی تا پایان اموی» در مقطع کارشناسی

- مختارات من روائع الادب العربی (۳):

فی العصر الاموی

سید محمد حسینی

چاپ: اول، پائیز ۱۳۸۱، تعداد: ۳۰۰۰ نسخه، قیمت: ۷۵۰۰ ریال، ۱۷۲ ص.

منبع اصلی درس «متون نظم و نثر عربی از دوره جاهلی تا پایان دوره اموی» در مقطع کارشناسی

- مجانی الشعر العربی الحدیث و مدارس

صادق خورشیا

چاپ: اول، پائیز ۱۳۸۱، تعداد: ۳۰۰۰ نسخه، قیمت: ۱۰۵۰۰ ریال، ۲۵۷ ص.

منبع اصلی درس «متون نظم و نثر معاصر (۱)» در مقطع کارشناسی

● چاپ: اول، ۱۳۸۱، تعداد: ۲۰۰۰
نسخه، قیمت: ۱۷۰۰۰ ریال، ۴۱۶ ص.

منبع اصلی درس «تفسیر متون قرون ۱۷ و ۱۸» و منبع فرعی دروس «تفسیر متون قرن ۱۹ و تفسیر متون قرن ۲۰» در مقطع کارشناسی

● انواع نوشته‌های منشور (به زبان فرانسه)
ژاله کهنمویی پور

● چاپ: اول، ۱۳۸۱، تعداد: ۲۰۰۰
نسخه، قیمت: ۷۵۰۰ ریال، ۱۸۵ ص.
منبع اصلی درس «انواع نوشته‌های منشور» در مقطع کارشناسی

● نگارش به زبان فرانسه

حامد فولادوند، رؤیا لطافتی

● چاپ: اول، ۱۳۸۱، تعداد: ۲۰۰۰
نسخه، قیمت: ۹۵۰۰ ریال، ۲۳۲ ص.
منبع اصلی دروس «انشاء ساده و نگارش پیشرفته» در مقطع کارشناسی

زبانهای خارجی

● کاربرد عملی افعال حرکتی در زبان

روسی

مرضیه یحیی پور، جان‌الله کریمی
مطهر، سازمان سمت و پژوهشگاه
علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.

● چاپ: اول، تابستان ۱۳۸۱، تعداد:
۱۰۰۰ نسخه، قیمت: ۱۰۰۰۰ ریال،

«سخن سمت» شماره ۹ / صفحه ۹۳

● نامه باستان، ویرایش و گزارش شاهنامه
فردوسی (جلد دوم): از پادشاهی نوزرتا
پایان رستم و سهراب

میرجلال‌الدین کزازی

● چاپ: اول، پائیز ۱۳۸۱، تعداد: ۳۰۰۰
نسخه، قیمت: ۲۸۵۰۰ ریال، ۶۹۴ ص.

منبع اصلی دروس مربوط به
«شاهنامه» و منبع فرعی در درسهای
«متون نظم (۲): رستم و سهراب و
رستم و اسفندیار» در مقطع کارشناسی

● قرائت عربی (۲)

سیدمحمد حسینی

● چاپ: اول، پائیز ۱۳۸۱، تعداد: ۳۰۰۰
نسخه، قیمت: ۱۰۰۰۰ ریال، ۲۴۱ ص.

منبع اصلی درس «قرائت عربی (۲)» در
مقطع کارشناسی

زبان و ادبیات فرانسه

● مبانی معناشناسی نوین

حمیدرضا شعبیری

● چاپ: اول، ۱۳۸۱، تعداد: ۱۵۰۰
نسخه، قیمت: ۷۰۰۰ ریال، ۱۷۱ ص.
منبع اصلی درس «معناشناسی
زبان» در مقطع کارشناسی ارشد

● تفسیر متون فرانسه

حسن فروغی

شیخی، سازمان سمت و بنیاد
پژوهشهای اسلامی آستان قدس
رضوی

چاپ: اول، بهار ۱۳۸۱، تعداد: ۳۰۰۰
نسخه، قیمت: ۱۱۰۰۰ ریال، ۲۶۲
ص.

درس مبنایی برای رشته جامعه‌شناسی

● روشهای تحقیق در علوم اجتماعی (۱)
(نظری - عملی)

ارل بی: ترجمه رضا فاضل
چاپ: اول، تابستان ۱۳۸۱، تعداد:
۳۰۰۰ نسخه، قیمت دوره: ۴۲۵۰۰
ریال، ۴۸۲ ص.

منبع اصلی درس «روش تحقیق نظری
و عملی» در مقطع کارشناسی،
کارشناسی ارشد و دکتری

● روشهای تحقیق در علوم اجتماعی (۲)
ارل بی: ترجمه رضا فاضل

چاپ: اول، تابستان ۱۳۸۱، تعداد:
۳۰۰۰ نسخه، قیمت دوره: ۴۲۵۰۰
ریال، ۵۵۳ ص.

منبع اصلی درس «روش تحقیق نظری
و عملی» در مقطع کارشناسی،
کارشناسی ارشد و دکتری

● جامعه‌شناسی شهری

رسول ربانی با همکاری فریدون
وحید، سازمان سمت و دانشگاه
اصفهان

هفت + ۲۳۹ ص.

● انگلیسی برای دانشجویان رشته
مهندسی مکانیک طراحی جامدات

جمال‌الدین جلالی‌پور
چاپ: اول، ۱۳۸۱، تعداد: ۲۰۰۰
نسخه، قیمت: ۱۱۰۰۰ ریال، شش +
۲۵۶ ص.

● انگلیسی برای دانشجویان رشته طراحی
پارچه و لباس و تکنولوژی دوخت

اکرم ناشر
چاپ: اول، ۱۳۸۱، تعداد: ۲۰۰۰
نسخه، قیمت: ۵۵۰۰ ریال، شش +
۱۳۰ ص.

● انگلیسی برای دانشجویان رشته
مهندسی مکانیک حرارت و سیالات

جمال‌الدین جلالی‌پور
چاپ: اول، ۱۳۸۱، تعداد: ۲۰۰۰
نسخه، قیمت: ۱۲۵۰۰ ریال، ۳۰۴
ص.

● انگلیسی برای دانشجویان رشته
مکانیک خودرو

حمید عسکری کرمانی
چاپ: اول، ۱۳۸۱، تعداد: ۱۵۰۰
نسخه، قیمت: ۷۵۰۰ ریال، ۱۷۸ ص.

علوم اجتماعی

● ورزش و جامعه

امین انورالخویی: ترجمه حمیدرضا

نسخه، قیمت: ۱۵۰۰۰ ریال، ۳۷۲ ص.

منبع درسی در مقاطع کارشناسی ارشد و دکتری

● زبان آموزی

بهمن زندگی

چاپ: اول، تابستان ۱۳۸۱، تعداد: ۲۰۰۰ نسخه، قیمت: ۹۰۰۰ ریال، ۲۱۶ ص.

منبع اصلی درس «زبان آموزی» در مقطع کارشناسی

● شیوه بهره‌گیری از کتابخانه‌ها و منابع

اطلاعاتی

ایرج صبا

چاپ: اول، پائیز ۱۳۸۱، تعداد: ۳۰۰۰ نسخه، قیمت: ۸۰۰۰ ریال، ۱۹۰ ص.

منبع اصلی درس «آشنایی با کتابخانه و اصول کتابداری» در مقطع کارشناسی

● اقتصاد آموزش و پرورش

محمود متوسلی، محمودرضا آهنگچیان

چاپ: اول، ۱۳۸۱، تعداد: ۳۰۰۰ نسخه، قیمت: ۱۲۵۰۰ ریال، ۳۰۴ ص.

منبع اصلی درس «اقتصاد آموزش و پرورش» در مقطع کارشناسی

علوم سیاسی

● خلیج فارس و مسائل آن

بیژن اسدی

چاپ: اول، ۱۳۸۱، تعداد: ۲۰۰۰

نسخه، قیمت: ۱۵۰۰۰ ریال، ۲۲۵ ص.

این کتاب برای رشته‌های جغرافیای شهرها و علوم اجتماعی تدوین شده است.

● تغییر اجتماعی

ویلبرت ای. مور؛ پرویز صالحی

چاپ: اول، زمستان ۱۳۸۱، تعداد: ۳۰۰۰ نسخه، قیمت: ۷۵۰۰ ریال، ۱۸۰ ص.

منبع اصلی درس «تغییرات اجتماعی» در مقطع کارشناسی

علوم تربیتی

● سیر آراء تربیتی در غرب

علی محمد کاردان

چاپ: اول، بهار ۱۳۸۱، تعداد: ۲۰۰۰ نسخه، قیمت: ۱۲۰۰۰ ریال، ۲۹۵ ص.

منبع اصلی درس «سیر آراء تربیتی در غرب» در مقطع کارشناسی ارشد

● آرای دانشمندان مسلمان در تعلیم و تربیت و مبانی آن (جلد سوم)

بهرروز رفیعی؛ زیر نظر حجة الاسلام والمسلمین علیرضا اعرافی، سازمان سمت و پژوهشکده حوزه و دانشگاه

چاپ: اول، بهار ۱۳۸۱، تعداد: ۳۰۰۰

چاپ: اول، تابستان ۱۳۸۱، تعداد:
۳۰۰۰ نسخه، قیمت: ۲۶۰۰۰ ریال،
۶۲۸ ص.

منبع مبنایی و اصلی درس «خلیج
فارس و مسائل آن» در مقطع
کارشناسی

● سیر تحول اندیشه سیاسی در شرق
باستان

ویلیام پیرویان

چاپ: اول، پائیز ۱۳۸۱، تعداد: ۲۰۰۰
نسخه، قیمت: ۱۴۰۰۰ ریال، ۳۴۷
ص.

منبع اصلی درس «اندیشه سیاسی در
شرق باستان» در مقطع کارشناسی

فلسفه

● فلسفه علم در قرن بیستم

دانالد گیلیس؛ ترجمه حسن میاننداری،
سازمان سمت و کتاب طه.

چاپ: اول، بهار ۱۳۸۱، تعداد: ۵۰۰۰
نسخه، قیمت: ۱۰۵۰۰ ریال، ۲۹۶
ص.

منبع درس «فلسفه معاصر و مکاتب
جدید قرن بیستم» در مقطع کارشناسی

● جستارهایی در کلام جدید

محمد محمدرضایی، علی شیروانی،
محمدرضا بیات، ابوالفضل محمودی،
محمد سعیدی مهر، امیرعباس

علیزمانی، محمدامین احمدی،
محمدعلی عبداللهی، محسن جوادی،
امیر دیوانی، سازمان سمت و دانشگاه
قم

چاپ: اول، بهار ۱۳۸۱، تعداد: ۳۰۰۰
نسخه، قیمت: ۱۴۰۰۰ ریال، شانزده +
۳۸۸ ص.

آشنایی با مباحث فلسفه دین و کلام
جدید، بویژه تهیه متن درسی مسائل
کلامی جدید برای دانشجویان
کارشناسی ارشد

● تأملات در فلسفه اولی

رنه دکارت؛ ترجمه احمد احمدی
چاپ: سوم (با بازبینی متن و افزایش
تعلیقات)، پائیز ۱۳۸۱، تعداد: ۱۵۰۰
نسخه، قیمت: ۵۰۰۰ ریال، ۱۱۷ ص.

کتابداری

● مبانی چاپ و نشر

عبدالحسین آذرنگ
چاپ: دوم (با تجدید نظر)، ۱۳۸۱،
تعداد: ۲۰۰۰ نسخه، قیمت: ۱۲۵۰۰
ریال، ۲۹۶ ص.

منبع اصلی درس «آشنایی با صنعت
چاپ و نشر» در مقطع کارشناسی

● فن نشر کتاب

ترجمه محسن مدیر شانه چی، مترجم
همکار هوشنگ خوش آموز

نسخه، قیمت: ۱۱۵۰۰ ریال، ۲۸۰ ص.

منبع اصلی درس «بهره‌وری و تجزیه و تحلیل آن در سازمانها» در مقطع کارشناسی

● بودجه از تنظیم تا کنترل

مهدی ابراهیمی نژاد، اسفندیار فرج‌وند
چاپ: دوم (با تجدید نظر)، پائیز ۱۳۸۱، تعداد: ۲۰۰۰ نسخه، قیمت: ۱۳۰۰۰ ریال، ۲۲۳ ص.

منبع اصلی درس «فراگرد بودجه» در مقطع کارشناسی و کارشناسی ارشد

هنر

● تولید و کارگردانی در تلویزیون

جرالد میلرسون؛ ترجمه غلامرضا طباطبایی
چاپ: اول، تابستان ۱۳۸۱، تعداد: ۳۰۰۰ نسخه، قیمت: ۱۸۰۰۰ ریال، ۴۴۳ ص.

منبع اصلی درس «تولید برنامه‌های تلویزیون ۱ و ۲» در مقطع کارشناسی

● مدیریت هنر و صنعت فرش ایران

فضل ا... حشمتی رضوی
چاپ: اول، تابستان ۱۳۸۱، تعداد: ۳۰۰۰ نسخه، قیمت: ۲۰۰۰۰ ریال، ۲۵۳ ص.

منبع اصلی درس «مدیریت تولید

«سخن سمت» شماره ۹ / صفحه ۹۷

چاپ: اول، پائیز ۱۳۸۱، تعداد: ۱۰۰۰ نسخه، قیمت: ۱۶۵۰۰ ریال، ۴۰۰ ص.

منبع فرعی درس «آشنایی با صنعت چاپ و نشر» در مقطع کارشناسی

مدیریت

● مقررات زدایی

عبدالحمید شمس

چاپ: اول، تابستان ۱۳۸۱، تعداد: ۲۰۰۰ نسخه، قیمت: ۱۰۵۰۰ ریال، ۲۶۰ ص.

منبع اصلی درس «مقررات زدایی» در مقطع کارشناسی ارشد و دکتری

● ارتباطات و فرهنگ (۲)

آلفرد جی. اسمیت؛ ترجمه اکرم هادی‌زاده مقدم، طاهره فیضی، مهدی بابایی اهری
چاپ: اول، تابستان ۱۳۸۱، تعداد: ۲۰۰۰ نسخه، قیمت: ۱۴۰۰۰ ریال، ۳۴۶ ص.

کتاب مرجع و منبع کمکی درس «نظریه‌ها و فرایندهای ارتباطات سازمانی»

در مقطع کارشناسی ارشد و دکتری

● بهره‌وری و تجزیه و تحلیل آن در سازمانها

سیدعباس کاظمی

چاپ: اول، پائیز ۱۳۸۱، تعداد: ۳۰۰۰

فرش» در مقطع کارشناسی

● مبانی رنگ و کاربرد آن

حبیب‌الله آیت‌اللهی

چاپ: اول، پائیز ۱۳۸۱، تعداد: ۳۰۰۰

نسخه، قیمت: ۱۵۰۰۰ ریال، ۱۴۴

ص.

منبع اصلی درس «مبانی هنرهای

تجسمی (۲)» در مقطع کارشناسی

● کاشی و کاربرد آن

محمود ماهرالنقش

چاپ: اول، پائیز ۱۳۸۱، تعداد: ۳۰۰۰

نسخه، قیمت: ۲۰۰۰۰ ریال، ۲۰۹

ص.

منبع اصلی درس «کارگاه صنایع دستی

۵» در مقطع کارشناسی و همچنین

کتاب مبنایی برای رشته هنر و

معماری

● فیلمنامه‌نویسی

مارگارت مریگ؛ ترجمه داود دانشور

چاپ: اول، زمستان ۱۳۸۱، تعداد:

۲۰۰۰ نسخه، قیمت: ۱۶۵۰۰ ریال،

۳۹۴ ص.

منبع اصلی درس «اصول

فیلمنامه‌نویسی» در مقطع کارشناسی

مناجات نظامی، زخمه بر تار روح انسانی

ای یاد تو مونس روانم	جز نام تو نیست بر زبانم
ای محرم عالم تحیر	عالم ز تو هم تهی و هم پر
ای مقصد همت بلندان	مقصود دل نیازمندان
ای سرمه کش بلند بیتان	در باز کن درون نشینان
در عالم عالم آفریدن	به زین نتوان رقم کشیدن
عقل آبله پای و کوی تاریک	و آنگاه رهی چو موی باریک
توفیق تو گر نه ره نماید	این عقده به عقل کی گشاید
شک نیست در اینکه من اسیرم	کز لطف زیم ز قهر میرم
یا شریف لطف دار پیشم	یا قهر مکن به قهر خویشم